

MOKSLO LIETUVA

2004 m. birželio 17–30 d.

LIETUVOS MOKSLININKŲ LAIKRAŠTIS

Nr. 12 (302)

Leidžiamas nuo 1989 m., du kartus per mėnesį

Kaina 2 Lt

Gedimino Žemličko nuotrauka

„Mokslo Lietuvą“ sveikina ir simbolinę plunksną įteikia jos kūrėjai Alfonsas Ramonas, Vincas Būda ir Vygintas Gontis

Veneros proslinkis per Saulės skruostą (1)

Retą astronominį reiškinį – vadinamąjį Veneros tranzitą per Saulės diską – birželio 8 d. galėjo stebėti Lietuvos gyventojai. 8 val. 15 min. tamsus Veneros diskelis palietė rytinį Saulės disko kraštą ir truputį daugiau kaip 6 val. tuo disku keliavo. Priešingą Saulės disko kraštą pasiekė maždaug 14 val. 30 min. Venera buvo matoma kaip juoda dėmė, slenkanti šviesiu Saulės paviršiumi.

Šio reiškinio iki šiol nebuvo matęs nė vienas iš dabar gyvenančių Žemėje žmonių, kadangi paskutinį kartą jis vyko 1882 metais. Šie reiškiniai vyksta poromis, kurias skiria 8 metų pertrauka, o porą nuo poros skiria 122 ir 105 metai. Šiemet Veneros kelionę per Saulės dis-

ką nuo pradžios iki pabaigos galėjo matyti visos Europos, beveik visos Azijos ir Afrikos gyventojai. Amerikoje, Australijoje, Japonijoje buvo matoma tik reiškinio pradžia ar pabaiga. Nepasisekė vakarinių JAV valstijų, Pietų Amerikos pietinių šalių bei Naujosios Zelandijos gyventojams – jie negalėjo būti šio įvykio liudininkai.

Suprantama, Lietuvos astronomams ir astronomijos mylėtojams birželio 8-oji tikrai buvo jaudinanti diena. Nemažai žmonių apsilankė Vilniaus universiteto astronomijos observatorijoje Čiurlionio gatvėje ir Molėtų rajone. Nors įdienojus dangų aptraukė visiškai

Nukelta į 4 p.

Karstelėjęs gaivaus gėrimo gurkšnis (1)

Lietuvos mokslininkų sąjungos išplėtiniam Tarybos posėdyje birželio 3 d. buvo paminėtas „Mokslo Lietuvos“ 300-jo numerio pasirodymas bei 301-ojo laikraščio numerio sutiktuvės.

Iškart pasakysime, kad iškilms surengtos ne redakcijos iniciatyva. Šiandien mūsų darbo sąlygos tokios, kad bet koks minėjimas reiškia, jog laikraščio eilinis numeris mažų mažiausiai gali neišeiti laiku. Siūlome matematikos mylėtojams paskaičiuoti, kaip 10-ies spaudos lankų laikraščiu per mėnesį išgyventi iš 5 tūkst. litų, kuriuos „Mokslo Lietuvos“ kas mėnuo gauna iš Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondo. Beje, iš šių 5 tūkst. litų 3,32 tūkst. litų tenka sumokėti spaustuvei. Dabartinei mokslo bendruomenei laikraštis nereikalingas, kadangi prie jo leidybos jį beveik neprisideda, laikraščio prenumerata simbolinė, kai kurių universitetų fakultetuose

laikraščio nė su žiburiu nerasi (geriausiai atveju rasi egzempliorių bibliotekoje). Pats didžiausi universitetai iš viso nesijaučia suinteresuoti palaikyti „Mokslo Lietuvos“ gyvastį, o mokslo bendruomenė pasiekė didelį „laimėjimą“: skelbimų apie disertacijų gynimą galima nebeskelbti spaudoje, užtenka, kad būtų paskelbta „viešai“, pavyzdžiui, ant kaimyno tvoros. Toks sprendimas – mirties nuosprendis „Mokslo Lietuvai“, kurios puslapiuose tie skelbimai buvo pigiausi.

Taigi jokio pagrindo minėti jubiliejinus numerius ir dalytis džiaugsmu neturime. Jeigu ne humanitaras prof. Vytautas Vitkauskas, didžiojo Lietuvių kalbos žodymo paskutinis vyriausiasis redaktorius, apie jokią laikraščio 300-jo numerio paminėjimą nė kalbos nebūtų. Prof. Vytauto Vitkausko jubiliejinio laikraščio numerio

Nukelta į 8 p.

2-3 p.

KAS NAUJO
ŽOLININKYSTĖS
MOKSLE

3, 6 p.

ŽALGIRIS IR
KAS PO JO

7 p.

AR VISKAS
PADARYTA
SPAUDOS
ATGAVIMO
ŠIMTMEČIUI

12-13p.

SIELOS
NEPAKEITĖ
IR KITAME
ŽEMYNE

16-17 p.

APIE
KAZIMIERĄ
BARŠAUSKĄ
IR JO LAIKMETĮ

Lietuvos mokslų akademijos Žemės ūkio ir miškų mokslų skyriaus pirmininkė, MA tikroji narė prof. Veronika VASILIAUSKIENĖ bendrauja su *Mokslo Lietuva*.

Svarbu ne vien gerai deranti, bet ir lengvai įsisavinama žolė

Gerbiamoji Akademike, kokie nauji procesai vyksta Lietuvos žemės ūkio moksle? Kas pasikeitė moksle Lietuvai tapus tikrąja Europos Sąjungos nare?

Vienareikšmiškai būtų sunku atsakyti, kadangi tęsiami dar ankstesniais metais pradėti ilgamečiai tyrimai, taip pat pradedami ir nauji darbai. Lietuvos žemdirbystės institute (LŽI), Sodininkystės ir daržininkystės institute, Lietuvos žemės ūkio universitete (LŽŪU) iš esmės pasikeitę tematiniai planai. Vis didesnę masą įgyja biotechnologinės, ekologinės krypties darbai, kurie anksčiau minėtose mokslo institucijose nebuvo atliekami.

Norėčiau atkreipti dėmesį į šią dieną Žemdirbystės institute perskaitytą dr. B. Butkutės pranešimą, iš kurio aiškėja, kad laboratorijų darbas jau organizuojamas visai kitu lygmeniu. Man pačiai buvo labai įdomu klausytis, kaip jauni mokslininkai įsivaina naują modernią aparatūrą, kurią naudojant greitai pavyksta rasti atsakymus į daugelį labai svarbių klausimų.

Pamėginkime konkretizuoti vieną kitą iš tų laboratorijose atliekamų tyrimų, kad skaitytojams būtų aišku, apie ką kalbame.

Štai kad ir pašarų virškinamumo klausimas – labai svarbus ruošiant gyvuliams pašarus. Neužtenka pasakyti, kokia pašarinės žolės vertė, kiek joje baltymų ir ląstelių, kokia mineralinė sudėtis. Dar labai svarbu žinoti, koks tos žolės virškinamumas. Štai šią dieną bandymų laukuose matėme įvairių žolių, taip pat ir šunažolę. Jos virškinamumas nėra pats geriausias, nors jos derlius geras. Dėl ko dabar Lietuvoje plinta daugiametės sviderės, kurios naudojamos žolės mišinių sudarymui? Tai Vakarų Europoje kultivuojama žolė, kurios sudėtyje yra daugiau cukraus, lengviau virškinama ir todėl ją gyvuliai gerai įsisavina, gaunama didesnė gyvulininkystės produkcija.

Dabar augalų selekcininkams iškilęs uždavinys išvesti tokias au-

NAUJOVĖS ŽOLININKYSTĖS MOKSLE (1)

Lietuvos žemdirbystės instituto žolininkystės bandymų laukuose

Lietuvos žemdirbystės instituto žolininkystės selekcijos laukuose Lietuvos MA tikroji narė prof. Veronika Vasiliauskienė ir UAB „Dotnuvos projektai“ komercijos direktorius Rimvydas Brazauskas

galų veisles, sudaryti tokius žolių mišinius, kurių augalai būtų kuo geriau prisitaikę prie vietos sąlygų (gerai žiemotų, būtų maistingi bei duotų gerą derlių) ir kartu būtų gerai įsisavinami. Štai šia kryptimi ir atliekami darbai mūsų žo-

lininkystės moksle. Todėl nepaprastai svarbus rodiklis šią dieną yra ne šiaip žolės derlumas ar maistingumas, bet ir jos virškinamumas. Tik atitinkamos šios reikavimą, pašarinės žolės gali apsimokėti pieno ūkyje.

Keičiasi Lietuvos pieno ūkis

Kodėl seniau į šiuos veiksnius nebuvo kreipiama dėmesio? Arba paklausiu atsargiau: kodėl į tai buvo kreipiama nepakankamai dėmesio?

Todėl, kad pieno fermų, apskritai pienininkystės ūkių našumas buvo daug mažesnis už dabartinį daugelio ūkių našumą. Lietuvoje iš vienos karvės ūkiuose būdavo primelžiama vidutiniškai iki 3,5 tūkst. kg pieno per metus, geriausiuose ūkiuose (veislininkystės ūkiuose, pavyzdžiui, Lietuvos žemdirbystės institute Dotnuvoje ar Vokės filiale) buvo melžiama iki 4–4,5 tūkst. kg. O dabar Lietuvoje yra fermų, kur iš bandos melžiama vidutiniškai 7–8 tūkst. kg pieno iš karvės. Antai Bernatonių žemės ūkio bendrovėje (Kauno raj.) iš bandos melžiama daugiau kaip po 6 tūkst. kg pieno iš karvės per metus. Tik tokie ūkiai turi perspektyvą, jie galės konkuruoti rinkoje. Tačiau norint pasiekti tokį našumą, reikia turėti subalansuotą pašarų racioną: galvijai turi būti gerų veislių ir gauti reikiamą baltymų, angliavandenių ir mineralinių medžiagų kiekį.

Auga žinių vertė

Lyg ir savaime peršasi išvada: be mokslo ir aukštųjų technologijų dabar-

tiniuose ūkiuose nėra ką veikti.

Žinios yra viskas. Todėl UAB Lytagra generalinis direktorius Adomas Balsys Bernatonių žemės ūkio bendrovėje vykusiame konferencijoje, surengtoje LŽŪU kartu su Lietuvos MA Žemės ūkio ir miškų mokslų skyriumi, skaitė pranešimą, kuriame papasakojo apie bendradarbiavimą su Universitetu. A. Balsio teigimu, Lytagra perka naujas žemės ūkio mašinas ir leidžia jomis naudotis LŽŪU Inžinerijos fakultetui. Studentai mokosi naudotis tomis mašinomis, savo ruožtu Lytagra naudojami LŽŪU siūlomomis mokslo naujovėmis.

Po truputį tampame normalia valstybe, kurioje mokslas ir gamyba įgyja vis daugiau sąlyčio taškų.

Panašiai teigė Lietuvos Ministras Pirmininkas Algirdas Brazauskas, kai kovo 7 d. buvo teikiamos Lietuvos mokslo premijos. Į kalbėtojų priminimą, kad pagal ES siekius 2010 m. visoms valstybėms narėms mokslo tyrimams teks skirti ne mažiau kaip 3 proc. šalies BVP, A. Brazauskas bemat sureagavo: nepamirškime, kad iš tų 3 proc. valstybė turėsianti skirti 1 proc., o likusius 2 proc. – pramonė ir verslas, t. y. privatus kapitalas. Lietuvos žemės ūkyje privatus kapitalas, deja, dar nėra labai išsiplėtojęs. Yra viena kita didesnė ir turtingesnė žemės ūkio bendrovė, bet visuma dar mūsų negali patenkinti. Taip pat ir stambesni ūkininkai šią dieną dar turi daug savų ekonominių problemų.

Tačiau ar esama požymių, kad žemės ūkio mokslo poreikis didėja, ar bent žada didėti? O gal mokslas sau, o gamyba sau?

Požymiai pastebimi, kito kelio ir nėra, nes norėdami sėkmingai konkuruoti ir išgyventi, Lietuvos ūkininkai ir žemės ūkio bendrovės turės remtis mokslu. Kaip teigė ir minėtos Lytagros generalinis direktorius A. Balsys, kuris yra LŽŪU auklėtinis. Jis dirbdamas gamyboje ir toliau bendradarbiauja su Universitetu, minėtoje mokslinėje konferencijoje perskaitė puikų pranešimą. Tai akivaizdus gamybos vadovo ryšys su mokslo ir studijų institucija.

Ir mokslo žmonėms pravartu pasižvalgyti po Lietuvą

Tikriausiai tokių šiuolaikiškai mąstančių žemės ūkio gamybos vadovų jau esama, ir jų daugės. Tačiau kaip žemės ūkio mokslą priartinti prie ūkininko gyvenimo ir jo veiklos reikmių? Ko gero, tai didelė problema, žinant, kad ūkininkai dar toli gražu ne visai tvirtai atsistoję ant kojų. Jiems rūpi, kaip išgyventi konkurencijos sąlygomis, o mokslo naujoves diegti gali tik stiprios bendrovės, gal tvirtesni ūkininkai. Kaip vertinate mokslo institucijų ir ūkininkų bendradarbiavimą?

Kasmet žemės ūkio mokslo tarybos nariai, apilankome vieną ar kitą šalies regioną. Jau pabuvojome Dzūkijoje, Aukštaitijoje, pernai lankėmės kaimyninės Lenkijos ūkiuose. Šiemet liepos pradžioje, jei mus kiek parems Lietuvos žemės ūkio ministerija, žadame apsilankyti turtingiausio Šiaurės Lietuvos rajonuose, Pasvalio krašte. Aplankysime ir Joniškio žemės ūkio mokyklą. Ką tose išvykose matome? Gražiai tvarkomus ūkius, pagal naujausias technologijas Vakarų šalių pavyzdžiu įrengtas gyvulių fermas, auginamus veislinius

galvijus, gražius pasėlius. Nors sunkiausiai traškėdama ir braškėdama, tačiau pažanga į Lietuvos kaimą ateina. Tų ūkių savininkai dažniausiai yra jauni žmonės, baigę aukštuosius mokslus, neretai Žemės ūkio universitetą ar Lietuvos veterinarijos akademiją (LVA). Tauragės rajone viename ūkyje aptikome ūkininkaujančių inteligentų mokytojų šeimą.

Matote, rajonuose dabar veikia žemės ūkio konsultacinės tarnybos, tarpinė grandis tarp mokslo ir gamybos. Konsultantai yra žemės ūkio specialistai, paprastai, tai agronomas ir zootechnikas, labai svarbu ir ekonomisto patarimai. Konsultacine veikla Lietuvoje užsiima ir užsienio firmos, kurios rūpinasi savo technika parduoti. Nelieta nuošalyje ir mokslo institutai, LZŪU ir LVA.

Užsienio konsultantų patarimai atrodo patrauklesni

Ar visada noriai priimami konsultantų patarimai, ar pakankama jų kvalifikacija ir, pagaliau, autoritetas?

Kartais esama ir nepasitikėjimo lietuvišku mokslu, bet po truputį ūkininkai įsitikina, kad tas mokslas nėra prastas.

Tačiau jei tokio nepatiktumo esama, vadinasi, tam yra priežasčių. Gal iš tiesų Lietuvos mokslas daugiau orientuotas į fundamentinius tyrimus ir neatliepia ūkininkų konkrečių reikalavimų?

Jei vertintume Lietuvos mokslo visumą, tai iš tiesų taip ir yra. Iš tiesų įvyko atotrūkis tarp mokslo ir pramonės. Tačiau šį kartą noriu kalbėti ne apie visą pramonę, bet apie žemės ūkio reikalus, kurie man artimesni ir geriau žinomi. Vis dėlto mokslo ir žemės ūkio gamybos ryšys nenutrūko, nes lemia infrastruktūra, ilgametės tradicijos. Štai šiandien lankėmės Dotnuvoje, Akademijos gyvenvietėje. Aplink laukai, kaimas, ūkininkai, čia veikia ir Lietuvos žemės ūkio konsultacinės tarnybos centras. Rengiami seminarai, lauko dienos, veikia bandymų stotys, netoliese Baisogala ir Gyvulininkystės institutas. Kėdainiuose – Vandens ūkio institutas, netoliese Babtuose (Kauno raj.) – Sodininkystės ir daržininkystės institutas. Be to, visuose gamtiniuose regionuose yra LZŪI bandymų stočių. Jau savaimė visi šie objektai siejasi tarpusavyje. Neatitruko nuo jų ir Žemės ūkio ministerija, nors visiems tiems objektams ir neturi vadovavimo galios. Ministerija pateikia užsakomųjų darbų, nes dar veikia tradicija, vyksta glaudus bendradarbiavimas. Prie Žemės ūkio ministerijos aktyviai veikia Žemės ūkio mokslo taryba, kuri taip pat turi teigiamos įtakos šiam bendradarbiavimui, sprendžiant šalies žemės ūkio plėtotės klausimus.

Vakarų žemės ūkio moksle kai kuriose srityse, ypač technologijose, yra gal ir daugiau padaryta nei Lietuvoje. Suprantama kodėl: dauguma mūsų laboratorijų pasenusios, investicijų nėra. Jei ūkininkai pagal PHARE ar kitus projektus jau buvo spėję gauti naujos technikos, tai mokslo institucijos tokių mašinų jų negavo. Ką daryti? Štai pavyzdys. Į Dotnuvą žolininkystės klausimais pagal PHARE programą dėl žolynų įrengimų atvyksta užsienio specialistų. Užsieniečiai mūsų ūkininkams perša rengti žolynus, atsiveža savo ankštinių žolių sėklas, siūlo technologiją. Pasodina savo konsultantą Dotnuvoje, jis važinėja po apylinkes ir žmones agituoja. Ūkininkams tie siūlo mi žolynai patinka, jie susigundo.

Ūkis, kaip ir gamta, nemėgsta tuš-

tumos, jeigu mūsų mokslininkai vėluoja pasiūlyti pažangių naujovių, tai ko stebėtis, kad tą tuštumą užpildo užsieniečių pasiūlymai.

Turi ką pasiūlyti ir mūsiškiai. Antai anksčiau Lietuvos selekcininkai dirbo su daugiametėmis svidrėmis, bet jos mūsų sąlygomis prastai žiemoja, tad programa buvo nutraukta. Dabar turime išvestą ir lietuvišką veislę, atsparią mūsų klimato sąlygomis. Toje pačioje Dotnuvoje buvo atlikti išsamūs žolynų tyrimai, suformuluotos mokslinės rekomendacijos, kurios buvo žinomos ir tarptautiniu mastu. Nė vieno Europos ar pasaulio kongreso neįvyko be Lietuvos žolininkų pranešimų. Pasaulyje mūsų darbai žinomi, bet mūsų žmonės lengvabūdiškai puola prie atvežtinių pasiūlymų. Nieko nepadarysi.

Pažangos kelias neišvengiamas

Taigi konsultantai konsultantams neįgy. Kai kurie, ypač atvykėliai iš kitų šalių, gali tiek „prikonsultuoti“, kad paskui lengvai susigundžiusiems būna didelių bėdų. Neatsitiktinai Žemdirbystės instituto Pievų ir ganyklų skyriaus vedėjas guodėsi, kad vieną kartą mokslininkams reikia susėsti kartu su konsultantais ir gerai pasiaiškinti kai kuriuos dalykus. Kad nebūtų taip, jog kairė nežino, ką daro dešinė.

Konsultacinės tarnybos – tai nauji dariniai, veikiantys tarp mokslo ir gamybos. Tarybiniais laikais jų nebuvo. Tą darbą turėdavo atlikti mokslo institucija, kuri buvo priklausoma nuo Žemės ūkio ministerijos. Mes, mokslo darbuotojai, turėdavo baldytis po laukus ir konsultuoti bei mokyti žemdirbius. Tačiau tai buvo dideli ūkiai, pakakdavo nuvažiuoti į regioną, sukviesti žemdirbius ir perskaityti paskaitą. O dabar – tūkstančiai ūkių... Kas juos visus gali aplankyti? Sumažėjo ir mokslininkų, be to, iš mokslo darbuotojo reikalavama mokslinės produkcijos, straipsnių, taigi save tenka nukreipti į mokslo „darymą“. Štai kodėl JAV, Vakarų Europoje ir atsirado konsultacinės tarnybos, kur žemesnės grandies specialistai gali konsultuoti žemdirbius.

Lietuvos žemės ūkio konsultavimo tarnyba įkurta prieš 11 metų, padedant danams ir anglams. Steigėjai – Žemės ūkio ministerija, Lietuvos ūkininkų sąjunga ir Žemės ūkio bendrovių asociacija. Šios tarnybos steigimui sėkmingai vadovavo dr. Edvardas Makelis. Vėliau jis buvo pakviestas į Lietuvos žemės ūkio ministrus. Iš tiesų ši konsultacinių tarnybų struktūra labai daug padeda Lietuvos žemdirbiams, susitinka su jais, skleidžia naujausias mokslo žinias, atlieka reikšmingą darbą.

O kaip konsultavimo tarnybos bendradarbiauja su mokslu?

Pasirašytos bendradarbiavimo sutartys, mokslininkai konsultacijų tarnybų specialistams skaito paskaitas, rengia bendrus mokslo populiarinimo leidinius, moko juos, ir kartu patys tobulėja.

Perteikia danų ir švedų patirtį?

Ne, Žemdirbystės instituto, LZŪU ir kitų žemės ūkio mokslo institucijų mokslininkai perteikia savo patirtį. Turiu pasakyti, kad Lietuvos ūkininkų sąjungos nariai daug važinėja po užsienį, neblogai susipažinę su gerąja Vakarų Europos patirtimi. Aišku, turime ja pasinaudoti, jei tik įmanoma. Ta pažanga turi pasiekti Lietuvą, ir tai neišvengiama.

Bus daugiau

Kalbėjosi Gediminas Zemlickas

Lietuvos nemirtingumo paieškose (1)

Visai natūralu, kai savo tautos, valstybės nemirtingumu suinteresuoti pačių tautų atstovai šiam tikslui dirba, organizuoja visą savo veiklą, net skiria savo gyvenimą. Dar maloniau, kai tą daro kitos tautos žmogus, kitos valstybės pilietis, ir dar tarptautinio lygmens mokslininkas. Pastarasis atvejis būtent toks.

Skaitytojai, ir pirmiausia Lietuvos istorijos mėgėjai, susilaukė puikios dovanos – išversto į lietuvių kalbą ir išleisto Viljamo Urbano (William Urban) veikalo *Žalgiris ir kas po jo: Lietuva, Lenkija ir Vokiečių ordinas – nemirtingumo beiškant**.

Visų leidybos rūpesčių ėmėsi Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, nuolat džiuginantis reikšmingomis mūsų krašto kultūrai ir mokslui knygomis. Padėkos žodžio nusipelnė Lituanistikos tyrimo ir studijų centras Čikagoje, kurio pirmininkui prof. Jonui Račkauskui už pagalbą leidžiant šią knygą leidėjai dėkoja antvartiniame knygos puslapyje. Iš anglų kalbos knygą vertė Ovidijus Stokys ir Aldona Matulytė. Antvartiniame puslapyje įdėmesnis skaitytojas taip pat sužinos, kad informacinis knygos rėmėjas yra *Mokslo Lietuvos laikraštis*.

Lietuvos istorijos tyrinėjimų baruose

Apie autorių, kuris šiuo atveju mums yra pati įdomiausia asmenybė. Viljamas Urbanas yra Lee L. Morgano istorijos ir tarptautinių studijų profesorius Monmoutho koledže Ilinojaus valstijoje, JAV. 1967 m. Teksaso universitetas Austine jam po metus trukusių studijų Hamburgo universitete ir vienerių dėstytojavimo metų Kanzaso universitete suteikė filosofijos daktaro laipsnį. Buvo vizitaujantis profesorius Italijos, Jugoslavijos, Čekijos universitetuose. Gavo Fulbright'o daktaro studijų bei DAAD (Vokietijos akademiinių mainų žinybos) stipendijas. Už puikų dėstymą yra gavęs Burlington Northern Foundation Faculty apdovanojimą. Dažnas svečias buvo Herderio institute Marburge prie Lahno Vokietijoje. Be to, Viljamas Urbanas yra Rytų ir Vakarų Prūsijos kraštų istorijos tyrimo komisijos ir Baltijos istorijos komisijos narys korespondentas. Daugiau kaip 20 metų profesorius bendradarbiauja su Lituanistikos tyrimo ir studijų centru Čikagoje. Nuo 1991 m. iki 1994 m. buvo žurnalo *Jurnal of Baltic Studies* redaktorius.

Daug metų tyrinėjęs Vidurio ir Vakarų Europos archyvus, V. Urbanas parašė labai reikšmingų istorijos knygų, kurių bene daugiausiai ir yra išleidęs Lituanistikos tyrimo ir studijų centras. Tai *The Baltic Crusade (Kryžiaus karas Baltijos kraštuose, 1975, 1994)*, *The Prussian Crusade (Kryžiaus karas Prūsijoje, 1980)*, *The Livonian Rhymed Chronicle (Livonijos Romos kronikos, vertimas kartu su Jerry Smith'u, 1977)*, *The Samogitian Crusade (Kryžiaus karas Žemaitijoje, 1989)*, šiame rašinyje pristatoma knyga *Tannenberg and After*

*William Urban. *Žalgiris ir kas po jo: Lietuva, Lenkija ir Vokiečių ordinas – nemirtingumo beiškant*. – Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas. – 2004. – 544 p.

Amerikiečio istoriko Viljamo Urbano knygos „Žalgiris ir kas po jo“ viršelis

(*Žalgiris ir kas po jo*, 2002), *The Independence of the Baltic States (Baltijos valstybių nepriklausomybė*, kartu su Noel'u Demm'u, 1996).

Šiais metais Lituanistikos tyrimo ir studijų centre išleista dar viena V. Urbano knyga *The Livonian Crusade (Kryžiaus karas Livonijoje)*, kurios pirmoji laida pasirodė dar 1981 metais. Galima būtų išvardyti ir kitus šio autoriaus tyrinėjimus, reikšmingesnes studijas, tačiau ir iš šių pristatytų knygų turėtų susidaryti gana aiškus vaizdas, kokie tai svarbūs darbai gilinantys į Lietuvos ir mūsų kaimyninių kraštų istoriją.

Pristatymas

Grįžkime prie mums šį kartą aktualiausias pristatomos naujos knygos *Žalgiris ir kas po jo*. Visiškai nesuprastume dailininko Alberto Brogos, jei jis būtų praleidęs progą ir nepapuošęs knygos viršelio garsiuoju dailininko Jano Matejkos paveikslu *Žalgirio mūšis*. Pirmame viršelyje Vytautas su aukštai iškeltu kalaviju pačiame mūšio sūkurėje. Paskutiniame viršelyje – Ordino didžiojo magistro Ulricho von Jungingeno žūties scena. Knygos viršelis spalvingas, ryškus ir neabejotinai patrauks kiekvieno bent kiek Lietuvos istorija besidominčio skaitytojo akį. Skoningas ir visas knygos apipavidalinimas.

Svarbiausia – turinys, idėjos, intriguojančios hipotezės ir mėginimas į daugelį mums, lietuviams, lyg ir žiniū dalykų pažvelgti nauju ir labai skvarbiu žvilgsniu. Tuo labiau ši knyga turėtų versti susimąstyti kitų tautų Europos viduramžių istorija besidominčius skaitytojus.

Knygos *Žalgirio ir kas po jo* pirmasis pristatymas visuomenei vyko

praėjusią žiemą Tarptautinės Vilniaus knygų mugės dienomis vasario 19–22 d. *Litexpo* parodų rūmuose. Į knygos pristatymą buvo laukiama atvykstant ir paties autoriaus prof. Viljamo Urbano. Mokslo ir enciklopedijų leidybos instituto direktorius Rimantas Kareckas jį pakvietė atvykti į Vilnių, profesorius sutiko, o Lituanistikos tyrimo ir studijų centras sutiko apmokėti kelionės išlaidas. Deja, prieš išvykstant dėl sveikatos gydytojai V. Urbanui pasiūlė atsisakyti tolumo skrydžio į Lietuvą. Taigi labai lauktas susitikimas su Lietuvos istorijos tyrinėtoju neįvyko. Neabejojame, kad įvyks ateityje, nes juk ne paskutinė šio autoriaus knyga išleista Lietuvoje, jų bus ir daugiau.

Vis dėlto knygos pristatymas nesužlugo, nes nedalyvavusių autorių pakeitė (kiek šiuo atveju tai buvo įmanoma) du kiti Lietuvos istorijos autoritetai – viduramžių specialistas prof. Edvardas Gudavičius ir prof. Antanas Tyla. Renginyje tai pat dalyvavo Mokslo ir enciklopedijų leidybos instituto direktorius Rimantas Kareckas, knygos *Žalgiris ir kas po jo* specialusis redaktorius, Instituto Lietuvos istorijos redakcijos vedėjas Vytautas Spečiūnas bei Instituto Mokslinių leidinių ir žodynų redakcijos vedėja Virginija Bogušienė.

Raktas į knygą

Vis dėlto į savo knygos pristatymą V. Urbanas atsiuntė kalbos tekstą, kurį jis buvo pasirengęs perskaityti. Dabar ši maloni priedermė teko V. Bogušienei.

Tekstas pavadintas *Nemirtingumo beiškant*. V. Urbanas

Nukelta į 6 p.

Atkelta iš 1 p.

nepageidaujami debesys, iš ryto Saulės motinėls skruostai buvo švarūs, todėl buvo galima matyti, kaip jais keliauja juodas Veneros diskas.

Poetiškiems lietuviams, nuo seno Venerą vadinantiems Aušrine arba Vakarine, lyg ir netiktų jos įspūdingos kelionės Saulės skruostu vadinti svetimu beaistriu terminu – Veneros tranzitu. Mokslo istorikas prof. Juozas Algimantas Krikštopaitis *Veneros tranzitą* keisti *Veneros slinktimi*, o filologas prof. Alfonsas Tekorius mano, kad tikslesnis pasakymas būtų *Veneros proslinkis*. Paliekame teisę skaitytojams patiems apsispręsti, kaip jie vadins šį reiškinį, o mūsų pokalbyje su prof. Romualdu Šviedriu šie terminai tikriausiai bus naudojami kaip lygiavertiniai. Priminsime, kad R. Šviedrys pranešimą apie Veneros tranzito arba proslinkio stebėjimus buvo parengęs 2002 m. Meksikoje vykusiame Pasauliniame mokslo istorikų kongresui, ir, nors pats dėl ligos kelionės turėjo atsisakyti, jo pranešimas kongresą pasiekė.

Prof. Romualdą ŠVIEDRĮ kalbina Gediminas Zemlickas.

Norėta išmatuoti atstumą iki Saulės

Gerbiamasis Profesoriau, ką reiškia Lietuvos ir viso pasaulio astronomams šiandien įvykęs Veneros tranzitas, arba proslinkis, kaip jį siūlo vadinti filologas Alfonsas Tekorius? Neįtariau tik istorinę reikšmę turi šis astronominis reiškinys? Jei ir taip, tai Jums, kaip mokslo istorikui, vis dėlto tai, ko gero, labai reikšminga diena, juk priešingu atveju Jūs nebūtumėte šios dienos praleidę Molėtų astronomijos observatorijoje ir Etnokosmologijos centre.

Šiandien mūsų matytas Veneros proslinkis astronomijai ypatingos reikšmės jau neturi, nes mes jau žinome tobulėsių būdų, kaip galima tiksliai išmatuoti atstumą nuo Žemės iki Saulės. XVIII a., kai tas atstumas dar nebuvo tiksliai išmatuotas, Veneros proslinkiu naudotasi

Veneros proslinkis per Saulės skruostą (1)

Juodas taškas Saulės diske – tai Veneros planeta. Jos dydis – beveik kaip Žemės, tačiau ji užpildo tik mažą Saulės disko dalį. Venera juda iš kairės į dešinę ir šiek tiek žemyn. Nuotrauką Molėtų etnokosmologijos centre skaitmeniniu fotoaparatu padarė Gunaras Kakaras birželio 8 d. apie vidurdienį

būtent siekiant šį atstumą nustatyti.

Astronomas Johanas Kepleris (1571–1630) buvo pirmasis, prognozavęs Merkurijaus ir Veneros planetų tranzitą per Saulės diską. Jis pasinaudojo Ticho Brahės (Brahe, 1546–1601) duomenimis, kurie buvo bene 40 kartų tikslesni už antikos astronomų duomenis (nors ir T. Brahė, ir J. Kepleris tuos duomenis gavo stebėdami planetų judėjimą plika akimi). T. Brahė gyveno Prahoje, kai imperatoriaus Rudolfo II dvare atsidarė ir J. Kepleris. Kai T. Brahė mirė, J. Kepleris paveldėjo savo pirmtako Marso judėjimo tyrimo duomenis. Jais pasinaudojęs, J. Kepleris ir suformulavo savo tris garsiausius dangaus kūnų judėjimo dėsnius.

Vienas tų dėsnų padeda nustatyti, kad planetos juda elipse, o ne apskritimu, kaip manė Mikalojus Kopernikas. 1627 m. J. Kepleris išleido nedidelę knygėlę, kurioje išdėstė, kad 1631 m. lapkritį bus galima pamatyti Merkurijaus tranzitą

per Saulės diską, o dar po mėnesio įvyks Veneros proslinkis.

Deja, J. Kepleris mirė taip ir nepamatęs savo apskaičiuotų Merkurijaus ir Veneros proslinkių. Nors J. Keplerio knyga didelio atgarsio nesusilaukė, tačiau 1631 m. lapkritį Merkurijaus tranzitą stebėjo keturi astronomai.

Ar tarp jų buvo ir jums kiek nors žinomų asmenybių?

Vienas jų buvo gana žymus to meto fizikas ir filosofas Pjeras Gassendis (Gassendi, 1592–1655). Jis Merkurijaus tranzitą per Saulės diską stebėjo padaręs skylutę užuolaidoje ant baltos sienos. Beje, Merkurijaus proslinkis yra dažnesnis reiškinys nei Veneros. Jį per šimtmetį galima pamatyti net 11 kartų. O visas Veneros ciklas – tik keturi proslinkiai per 243 metus. Tačiau proslinkiai labai nevienodai išdėstyti. Paskutinytis buvo prieš 122,5 metų, šiandien jį vėl matėme, o kitą kartą jį bus galima pamatyti po 8 metų.

Tada dar kito teks laukti 105,5 metų, o po šio – Venera proslinkis per Saulės diską vėl po 8 metų. Taip per 243 metus susidaro 4 Veneros proslinkių ciklas.

Taigi Pjeras Gassendis 1631 m. stebėjo Merkurijaus tranzitą ir, remdamasis J. Keplerio sudarytomis Rudolfo lentelėmis, po mėnesio rengėsi stebėti Veneros proslinkį, bet paaiškėjo, kad lentelėse buvo įvelta klaida ir, nors Veneros tranzitas tais metais vyko, tačiau jo nebuvo galima stebėti, nes tuo metu Paryžių gaubė naktis. Tais metais Veneros proslinkį galima buvo pamatyti tik rytinėje Šiaurės Amerikos pakrantėje. P. Gassendis labai nusivylė, bet straipsnį apie Merkurijaus proslinkį parašė. Tačiau apskritai šis astronomas didelių atradimų nepadarė.

Beje, Merkurijaus proslinkis prasidėjo 4 val., 49 min. ir 30 sek. anksčiau nei buvo numatyta Rudolfo lentelėse.

Kaip mėgėjas pasitarnavo astronomijos mokslui

Anglijoje tuo metu gyveno jaunas astronomas Džeremaja Horoksas (Jeremiah Horrocks, 1618–1641). Jis studijavo Oksfordo universitete, bet studijų nebaigė ir įsidarbino provincijoje. Nors Dž. Horoksas buvo savamokslis, vis dėlto labai gabus astronomas. Jis pradėjo koreguoti Keplerio-Rudolfo lenteles. Prie jų dirbo trejus metus ir pastebėjo, kad po 8 metų, t. y. 1639 m. lauktinas dar vienas Veneros proslinkis. Jis tai apskaičiavo likus mėnesiui iki proslinkio ir tuoj pat parašė savo draugui Viljamui Krabtri (William Crabtree), kuris taip pat buvo savamokslis astronomas. Jie abu ir stebėjo Veneros proslinkį.

Kadangi Dž. Horoksas buvo niekam nežinomas provincijos astronomas, tai be jo paties ir jo draugo anglo daugiau niekas tais metais Veneros proslinkio nestebėjo.

Mėgėjas išgelbėjo viso astronomų cecho autoritetą.

Svarbu tai, kad Džeremaja Horoksas atrado, kaip reikėtų stebėti Veneros proslinkį. Jis nepasitenkino skylutėmis ant sienos ir stebėjimui pritaikė teleskopą, taip pat sugėbėjo fokusuoti proslinkio vaizdą ir labai tiksliai išmatavo laiką. Šis savamokslis astronomas apskaičiavo Žemės atstumą iki Saulės. Vis dėlto paklaida buvo didelė. Džeremaja Horoksas mirė 22 metų, praėjus vos puse metų po Veneros tranzito. Ir, nors jis parašė straipsnį apie savo stebėjimą, astronomų pasaulyje didelio atgarsio jo darbas nesulaukė. Dž. Horoksas taip pat apskaičiavo, kad kito Veneros proslinkio Žemėje pavyks sulaukti tik po 122 metų, t. y. jau XVIII amžiuje.

Anglijoje XVIII a. iškyla tokie mokslininkai kaip Izaokas Niutonas, Edmundas Heilis (Edmund Halley). Pastarasis 1716 m. paskelbė straipsnį, kuriame nurodė, ką ir kaip reikia matuoti, kad būtų galima apskaičiuoti Žemės atstumą iki Saulės. E. Heilis mirė 1742 m., taigi prieš būsimąjį Veneros tranzitą, kuris turėjo įvykti po beveik 20 metų – 1761 metais.

Vadinasi, Veneros proslinkis astronomams rūpėjo kaip galimybė apskaičiuoti atstumą iki Saulės.

Veneros proslinkio metu atlikti matavimai tuo metu buvo pats tiksliausias būdas, kuriuo buvo galima nustatyti atstumą iki Saulės. Kiti to laiko metodai buvo triangu-liaciniai, taigi, norint apskaičiuoti šį

Mokslo istorikai Romualdas Šviedrys ir Juozas Algimantas Krikštopaitis

Respublikinių moksleivių techninės kūrybos rūmų jaunieji astronomai stebi Veneros proslinkį per Saulės diską

atstumą, reikėjo išmatuoti sunkiai išmatuojamus kampus. Todėl astronomai suprato, kad Veneros tranzitą reikia ne tik stebėti, bet ir atlikti skaičiavimus.

Ažiotažas tarp astronomų

1761 m. Veneros proslinkis ant kojų sukėlė tikriausiai viso pasaulio astronomus?

Tais metais maždaug 120 astronomų 62 Žemės vietovėse rengėsi stebėti Veneros proslinkį. Geriausiai šis reiškinys buvo matomas Šiaurėje, Skandinavijos kraštuose, Sibire. Buvo įrengta nemažai laikinų stebėjimo vietų: keli entuziastai su teleskopu ir chronometrais nuvykdavo kur nors į patogią stebėjimui vietą ir matuodavo laiką nuo to momento, kai Veneros diskas paliesdavo Saulę, iki tol, kol Venera „išeidavo“ iš Saulės disko. Žinant tikslią matavimo vietos geografinę padėtį, ir palyginus savo laiko matavimo rezultatus su kitų stebėtojų laiko matavimų rezultatais, galima apskaičiuoti rūpimą atstumą nuo Žemės iki Saulės. Kuo didesnis atstumas į šiaurę ir pietus tarp stebėtojų, tuo tiksliau pavyks nustatyti atstumą iki Saulės.

Kokių šalių astronomai dalyvavo šiame, šiandien pasakytume, tarptautiniame projekte?

Daugiausiai buvo prancūzų – jie buvo 31 stebėjimo vietoje. Švedijai atstovavo 21 stebėtojas (beje, tuometinės Švedijos sudėtyje buvo Norvegija, Suomija ir Danija), Anglija – 19; stebėjimuose dalyvavo 15 vokiečių, po keletą stebėtojų iš Italijos, Ispanijos, Portugalijos, Rusijos. Tuose stebėjimuose labai reikšmingas buvo tėvų jėzuitų vaidmuo. Jie buvo išsisklaidę po visą pasaulį, daug kur veikė jėzuitų kolegijos bei universitetai. Jei tiksliai atsimenu, Veneros tranzitą tais metais stebėjo maždaug tuzinas jėzuitų.

Karas nesutrukdė stebėti Veneros proslinkio

Turbūt iki tol tokių tarptautinių mokslo projektų net ir nebuvo? Kas koordinavo Veneros tranzito stebėjimus?

Stebėjimus koordinavo Paryžiaus ir Grinvičo astronomijos observatorijos. Jos parengė instrukcijas, ką ir kaip stebėti. Tuo metu vyko Septynerių metų karas (1756–1763), ir įdomu tai, kad kariaujančios šalys astronomams neklidė. Buvo toks susitarimas. Veneros proslinkis buvo toks svarbus astronominis įvykis, kad mokslo žmonėms buvo suteiktos visos galimybės atlikti stebėjimus ir matavimus.

Štai, pavyzdžiui, anglai buvo pagavę vieną prancūzų laivą ir konfiskavę jo turta, bet visa tai, kas priklausė astronomams, anglai grąžino ir leido jiems keliauti toliau į Indijos vandenyną.

Fenomenalu. XVIII a. mokslas taip suartinio politikos ir karinių veiksmų dalyvius. Tai primena antikos olimpiadas, kurių metu būdavo nutraukiami karo veiksmai.

Per Septynerių metų karą astronomams taip pat buvo padarytos išimties, ir jiems karo veiksmai negaliojo.

Kaip Veneroje aptikta atmosfera

O kokie buvo tų astronominių stebėjimų 1761 m. rezultatai?

Apskaičiuotų atstumų nuo Žemės iki Saulės paklaida buvo labai didelė. Matuotas paralaksas, t. y. matomas Veneros taško ant Saulės

Veneros proslinkio per Saulės diską stebėjimo dalyviai L. Klimka, A. Tekorius, A. Orentaitė ir R. Šviedrys prie Šiaurinėje Europoje didžiausio teleskopo (veidrodžio skersmuo 165 cm) klausosi S. Lovčiko paaiškinimų

disko pokytis, priklausantis nuo to, kad stebėtojai būdavo skirtingose vietose. Kuo mažesnis kampas, tuo didesnis atstumas iki objekto. Kuo arčiau objektas, tuo didesnis paralaksas. Veneros proslinkio paralaksas buvo gana didelis: mažiausias paralaksas (didžiausias atstumas) sudarė 8,28 sekundės, o arčiausia distancija sudarė 10,60 sekundės. Taigi variacija buvo labai didelė. Stebėdami Veneros proslinkį, kai kurie astronomai pastebėjo vadinamąją „juodos dėmės“ efektą: Veneros planetai priartėjus prie Saulės, staiga pasirodė juodos taškas, todėl tiksliai nustatyti, kada Veneros planetos šešėlis palietė Saulės diską, nebuvo galima.

Pavyzdžiui, Michailas Lomonosovas, Veneros proslinkį veikiausiai stebėjęs iš savo namų Peterburge, pamatė juodą dėmę ir pradėjo sukti galvą, kaip tokiu atveju nustatyti, kada tiksliai įvyko tikrasis kontaktas tarp Veneros ir Saulės diskų. Deja, jis suabejojo savo akimis ir atliktų matavimų tikslumu, todėl savo duomenų į Paryžių taip ir nenusiuntė. Tačiau M. Lomonosovas spėjo teisingai: gali būti, kad Veneroje yra atmosfera. Jeigu atmosfera iš tikrųjų yra, tai, priartėjusi prie mums matomo Saulės disko, ji staiga uždengia jo dalį, todėl gali atsirasti gana didelių matavimų skirtumų, nes tokie at-

veju nėra labai paprasta tiksliai nustatyti, kada Venera „paliečia“ Saulės diską. O norint apskaičiuoti atstumą nuo Žemės iki Saulės, laiką matuoti reikėjo labai tiksliai. Stebėtojai, esantys skirtingose vietovėse, Veneros „kelionės“ trukmę po Saulės diską išmatavo labai skirtingai. Ši „kelionė“ trunka maždaug 6 valandas, bet įvairiems stebėtojams Veneros proslinkio Saulės disku trukmė gali skirtis.

Kad skaitytojui būtų aiškiau, pateiksime pavyzdį. Birželio 8 d. Veneros diskelis Saulės disko kraštą palietė ir į jį „įėjo“ 5 val. 13 min., o iš Saulės disko „išėjo“ 11 val. 26 min. pasauliniu laiku. Visas proslinkis tęsėsi 6 val. 12 min. Vilniuje tamsus Veneros diskelis Saulės disko vakarinį kraštą palietė 8 val. 19 min. Lietuvos laiku, o rytinį Saulės disko kraštą pasiekė 14 val. 22 min. Vadinasi, visas Veneros proslinkis truko 6 val. 3 min.

O kada Veneros proslinkį stebėjo pirmieji Lietuvos astronomai?

Veneros proslinkį stebi astronomai iš Lietuvos

Labai nekantriai buvo laukiama kito Veneros proslinkio dar po 8 metų – 1769 metais. Tuo metu pradėta naudotis naujais achromatiniais teleskopais. Jais buvo galima taip suderinti skirtingas spalvas, kad jos ne-

maskuotų efekto. 1761 m. achromatinius teleskopus turėjo tik trys astronomai iš 120, o 1769 m. juos jau turėjo daugelis astronomų. Ypač greitai jais naudotis išmoko anglų astronomai, nes būtent Anglijoje šie teleskopai ir buvo pradėti gaminti. Taip pat per tuos metus buvo išstobulinti ir chronometrai.

Tai štai 1769 m. pirmą kartą šioje astronomų „fiestoje“ dalyvavo astronomas iš Lietuvos – jėzuitas Martynas Počobutas-Odlanickis (1728–1810), SJ. Iš Vilniaus astronomijos observatorijos fondatorės Elžbietos Oginskaitės-Puzinienės jis gavo lėšų vykti į Londoną, kur turėjo nusipirkti naują teleskopą ir chronometrą. Pakeliui M. Počobutas aplankė Grinvičo ir Paryžiaus astronomijos observatorijas, tad ten, ko gero, jis ir gavo instrukcijas, kaip reikia matuoti Veneros proslinkį. Grįžęs į Vilnių, iš Rusijos imperatorės Jekaterinos II M. Počobutas gavo leidimą keliauti į Taliną (Dorpatą). Jis išvyko su savo padėjėju Andriumi Streckiu (1737–1797), SJ. Norėdami užfiksuoti kuo tikslesnes Dorpatą geografines koordinatas, jie pasinaudojo tuo metu vykusiu Mėnulio užtemimu.

Sibire 1769 m. birželį Veneros tranzitas nebuvo matomas, o Skandinavijoje ir Taline Venera į Saulės diską „įvažiavo“ tik prieš pat saulė-

lydį, vėlai vakare. Tą momentą M. Počobutas su A. Streckiu užfiksavo, atliko matavimus. Prieš pat rytą, 3 val. Saulė vėl pasirodė ir buvo galima stebėti, kaip Venera „važiuoja“ Saulės disku. Po 40 minučių Venera iš Saulės disko „išvažiavo“.

M. Počobutas, kaip ir Lomonosovas prieš 8 metus, pastebėjo „juodo taško efektą“. Jam matuoti buvo ypač sunku, nes, Saulei leidžiantis, trukdė ir Žemės atmosfera. Matyt, todėl nepasitikėdamas savo duomenimis, M. Počobutas ir nenusiuntė jų nei į Paryžių, nei į Londoną. Vėliau tai buvo aiškinama tuo, kad M. Počobutui nepasisekė dėl blogo oro ir lietaus.

Jūs tuo abejojate?

Man atrodo, kad oras buvo geras ir nelijo. Turbūt kelios minutės prieš Saulei nusileidžiant, Venera „įėjo“ į Saulės diską ir 40 minučių po saulėtekio, ankstyvą kitos dienos rytą, apie pusę keturių, iš jo „išėjo“. Veikiausiai M. Počobutas, kaip ir M. Lomonosovas, suabejojo savo matavimų tikslumu, gal nepasitikėjo ir matavimo instrumentais. Tai būdinga kai kuriems mokslo periferijoje esantiems mokslininkams. Beje, A. Streckio išmatuotas laikas šiek tiek skyrėsi nuo M. Počobuto išmatuotojo.

Gali būti ir taip, kad Paryžiuje yra M. Počobuto siūsta ataskaita, kuri tiesiog iki šiol nepateko į mokslo istorikų akiratį. Artimiausiomis dienomis žadu vykti į Paryžių, kaip tik tuo pasidomėsiu. M. Počobutas bendravo su garsiu astronomu Žozefu Žeromu Lalandu (Joseph Jerome Lefrançois de Lalande, 1732–1807), gyvenusiu Paryžiuje. Nenustebčiau, jeigu kolegą M. Počobutas su savo stebėjimų rezultatais vis dėlto būtų supažindinęs.

Tai būtų Lietuvos mokslo istorijai svarbus radinys.

Taip, bet šiandien jokių žinių apie M. Počobuto stebėjimus Taline neturime – nei atskaitos, nei straipsnio.

Visiškai kitaip nei M. Počobutas pasielgė Meksikoje matavimus atlikęs astronomas Chose Antonijus Alsatė (Jose Antonio Alzate). Jis naudojo gana paprastą teleskopą ir chronometrą, bet, atlikęs stebėjimus, savo darbą aprašė laikraštėlyje ispanų kalba. Kažkas tą laikraštėlyį nusiuntė į Paryžių ir Ch. A. Alsatė buvo įtrauktas į Veneros proslinkį stebėjusių sąrašus. Jo duomenys buvo panaudoti. Taigi Alsatė per daug savo matavimų tikslumu neabejojo ir nepralaimėjo. M. Počobutas buvo skrupulingesnis, ir jo stebėjimai į Veneros proslinkių tyrimo istoriją nepateko.

Ar galima teigti, kad 1769 m. Veneros proslinkio matavimų rezultatai buvo geresni nei prieš tai vykusio 1761 m. proslinkio stebėjimų duomenys?

Taip, buvo atlikti tikslesni matavimai, bet skirtumas tarp mažiausio paralakso (kuris nurodo didžiausią atstumą) ir didžiausio vis dar buvo gana didelis. Tada buvo gana tiksliai nustatytas atstumas iki Saulės. Nustatyti atstumo iki Saulės dydžiai svyravo nuo 85 mln. mylių iki 96 mln. mylių. Dabar su radaru nustatytas atstumas nuo Žemės iki Saulės yra maždaug 149,598 mln. kilometrų.

Taigi šiandien stebėtas Veneros proslinkis turi daugiau istorinę vertę. Bet ankstesnių Veneros proslinkių stebėjimų apskaičiavimai teikė vis tikslesnius duomenis apie atstumą iki mums svarbiausio dangaus šviesulio. Be to, tie tyrimai padėjo iškelti hipotezę, kad Veneroje yra atmosfera.

Bus daugiau

Respublikinių moksleivių techninės kūrybos rūmų jaunieji astronomai įsiamžino Molėtų observatorijos teritorijoje po Veneros proslinkio stebėjimo

Atkelta iš 3 p.

pirmiausia siūlo atkreipti dėmesį į savo knygos paantraštę, kuri yra labai reikšminga ir kartais gal praslysta pro kai kurių skaitytojų ar net apie veikalą rašančių recenzentų akis. Mat tie rašantieji, pasak autoriaus, dėl amžino laiko trūkumo ar kitų priežasčių dažniausiai tenkinasi tik veikalo turinio aiškinimu. Todėl pats profesorius atsiųstos ir nepasakytos kalbos tekste išdėsto, ką jam pačiam reiškia ši paantraštė: *Lietuva, Lenkija ir Vokiečių ordinas – nemirtingumo beiškant*. Taigi atkreipime dėmesį į knygos raktą, kuri siūlo pats autorius.

V. Urbanas primena, kad Lietuva su Lenkija aptariamuoju istorijos metu, t. y. konflikto su Ordinu išvarkarėse buvo valstybės, o Vokiečių ordinas – pirmiausia karinė organizacija, kurios nederėtų tapatinti su Vokietijos valstybe. Lyg ir savaime aiškus dalykas, tačiau jo neįsisąmoninus kyla tam tikras nesupratimas. Dėl to atsiranda skirtingi požiūriai į Žalgirio mūšį 1410 m. Pirmojo požiūrio šalininkai tvirtina, kad iš esmės nei Lenkija, nei Vokietija nebuvo antagonistės, o už jų visur šmėkščiojo lietuviai.

Antrojo požiūrio šalininkai mano, kad Lenkija ir Lietuva buvo daugmaž lygiavertės sąjungininkės, o pagrindinė kovos su Vokiečių ordinu priežastis – tai žemės, buvusios atokiau nuo Vokietijos ir Šventosios Romos imperijos. Į tas žemes pretendavo, kai kurių savininku save laikė Vokiečių ordinas. V. Urbanui kaip ir daugeliui kitų objektyvių tyrinėtojų akivaizdu, kad aptariamuoju laiku Lietuva dar nebuvo integruota į Lenkijos valstybės sudėtį, Tautų sandraugos dar nebuvo. Lietuvos kilmingiesiems Lenkijos kultūra dar neatrodė tiek patraukli, kad būtų skubama atsakyti savosios ir persiimti lenkiškąja. Taigi Lietuva buvo savarankiška valstybė, o jos bajorams ir ponams valdovas Vytautas buvo patrauklesnis už jo pusbrolių Jogailą, tapusį Lenkijos karaliumi. Katalikų bažnyčios įtaka Lietuvoje jau buvo gana stipri, nors daugeliui lietuvių pagoniškas tikėjimas dar nebuvo tapęs tik praeities prisiminimu.

Pagrindinės šio regiono politinės ir karinės jėgos – Lietuva, Lenkija ir Vokiečių ordinas siekė kuo labiau stiprinti savo valstybes, o tam reikėjo ne tiek šventumo siekio ir demonstravimo, kiek karinių įgūdžių bei diplomatinį sugebėjimą.

Kai Tannenberg – Žalgiris tapo propagandos priemone

Gyvenimas kinta, kartu keičiasi ir įvairių tautų požiūris į tuos pačius ir net kartu išgyventus metus bei istorinius įvykius. Ne paslaptis, kad lietuvių, lenkų ir vokiečių požiūris net ir į Žalgirio mūšio peripetijas visiškai skiriasi. Kad to požiūrio skirtumų būtų kuo daugiau, nemažai pasistengė ir praeities istorikai: jie gražino savo tautų istorijos faktus, teikė jiems palankias interpretacijas, kartais visiškai sąmoningai nutoldami nuo istorinės tiesos. Ypač įsigalint nacionalistinei ideologijai istorijos mokslas buvo verčiamas propagandos priemone ir šios nuodėmės, ko gero, nepavyko išvengti nė vienos šalies tyrinėtojams. V. Urbanas primena, kad plintant na-

Lietuvos nemirtingumo paieškose (1)

V. Urbano veikalas „Žalgiris ir kas po jo“ pristatymo metu knygos specialusis redaktorius Vytautas Spečiūnas ir istorikai Edvardas Gudavičius bei Antanas Tyla

V. Urbano kalbos tekstą perskaitė Virginija Bogušienė

cionalizmui, vokiečiai Žalgirio mūšį buvo pavertę savotišku ir galingu tautiniu mitu. Juo Vokietijos militaristų pasinaudota Pirmojo pasaulinio karo metais. Karo pradžioje sėkmingo rusų puolimo akivaizdoje atrodė, jog Vokietija gali pralaimėti, nes jos pagrindinės pajėgos buvo sutelktos Prancūzijoje. Štai tada Vokietijos propagandininkų lūpose suskambo žodis *Tannenberg – Žalgiris*. Šis mūšis buvo primenamas kaip šimtmečiais trukusių vokiečių tautos kančių ir pažeminimų pradžia, o dabar atėjo laikas ištaisyti tai, kas nepadaryta viduramžiais.

Vokiečių kariuomenei pradėjus sėkmingą puolimą Rytų fronte, buvo primenama, kad *Žygis į rytus (Drang nach Osten)* tęsiamas, tas žygis, kurį sustabdęs Žalgiris (*Tannenberg*). Tas mūšis nors ir nusinešė daugybę aukų, bet aukos buvo neveltui. Taigi viduramžių Žalgiris tapo XX a. pradžios propagandine priemone tęsti jau kadaise pradėtą teutonų žygį į rytus.

Antra šių propagandos priemonių raiškos faze tapo 1918 m. pasirašytoji Bresto (Brest Litovsko) taikos sutartis. Pagal sutartį Vokietijai teko iš Tarybų Rusijos milžiniškos teritorijos, iki tol priklausiusios carinei Rusijai. Skubiai sudarytuose naujuose Vokietijos žemėlapiuose galima buvo regėti akivaizdų XV a. Vokiečių ordino siekių patvirtinimą: kas XV a. buvo siekiama, kuriai kelią užkirto vokiečių pralaimėtas Žalgirio mūšis, 500 metų praėjus žemėlapyje atrodė kaip naujausių laikų įgyvendinta realybė.

Buvo metas, kai ir Lenkija išgy-

veno daugiau kaip šimtmetį trukusio istorinio pažeminimo laikotarpį, prasidėjusį po Trečiojo Abiejų Tautų Respublikos padalijimo 1795 metais. Lenkai patyrė ir tautinės euforijos dešimtmečius, ypač kai 1918 m. buvo atkurta nepriklausoma Lenkijos valstybė, o XX a. trečiajame dešimtmetyje jos sudėtyje buvo atsideriusios didelės Ukrainos, Baltarusijos ir vadinaamojo Vilniaus krašto su istorine Lietuvos sostine Vilniumi teritorijos. Pažvelgus į to meto Lenkijos žemėlapi nejučia kildavo asociacijos su XV a. Lenkijos valstybės siekais, kurių dalinį įgyvendinimą galima buvo įvertinti pagal XX a. geopolitinę realybę.

Taigi ir vokiečių, ir lenkų istorinė atmintis visą laiką buvo gyva, tačiau įvairiais istoriniais laikotarpiais gal nevienodai kasdieniškai reikšminga, nes skirtingai turėjo įtakos to meto gyvenimo aktualijoms.

Istorinio ir mokslinio objektyvumo galimybė

Tačiau mes labai toli nukeliavome į požalgirinę ateitį. Kokį metą dabar išgyvena kad ir XV a. tyrinėjimus atliekantys įvairių šalių istorikai? V. Urbanas žvelgia gana optimistiškai: kai dauguma teritorinių ginčų Europoje išsprendė, tiesa, milžiniškų aukų kaina, istorikai lyg ir nebesijaučia įpareigoti ir toliau atstovauti pirmiausia savo tautiniams interesams. Atsiranda istorinio ir mokslinio objektyvumo galimybė.

Apie Vytauto, Jogailos, taip pat ir Žalgirio mūšio epochą parašyta daugybė veikalų. V. Urbano knyga kukliam istorijos mėgėjams, prie kurių šių eilučių autorius priskiria ir save, atrodo vertinga pirmiausia ne faktų visuma, kurių apstu ir kituose veikaluose, bet dažnai naujas žvilgsnis, regis, į seniai žinomus faktus. Štai kad ir toks: Žalgirio mūšis nėra kokios nors epochos pabaiga (išskirta V. Urbano), bet priešingai – tai naujos epochos pradžia.

Jeigu taip, tai kas būtų ta pabaiga, V. Urbano žodžiais tariant? Priešingai nei mano daugelis Vaka-

rų (ir ne vien Vakarų) istorikų, V. Urbanas įsitikinęs, kad kryžiaus žygių epocha į baltų žemes baigėsi visai ne po didžiojo 1410-ųjų Žalgirio mūšio, bet apie 1399 metus. Mat 1398 m. buvo pasirašyta Salyno sutartis, kurios sąlygas vykdydami Vytautas ir Jogaila padėjo didžiajam magistrui sutramdyti žemaičius. Tačiau Vakarai neįstengia suvokti tikrosios Žemaičių svarbos lenkų ir lietuvių savimonei, teigia autorius, pagaliau Vakarų istorikai visada daugiau rėmėsi vokiečių šaltiniais, o ne lietuvių, lenkų ar rusų. V. Urbanas siūlo atkreipti dėmesį į pačią vokiečių sąvoką. Nors sąvoką *Deutscher Orden* į lietuvių kalbą ir verčiame *Vokiečių ordinas*, bet dar turėjo nugalėti ne viena karta, kad *saksas* ar *bavaras* suvoktų save kaip *vokietį*. Dar kitaip tas *vokietis* buvo įsivaizduojamas XIX a., kilus tautiniam judėjimui, jau nekalbant apie

užsiplieskusį XX a. pradžios nacionalizmą, juo labiau nacizmą.

Kada baigėsi kryžiaus žygiai prieš baltus

Akivaizdu, kad Ordinui rūpėjo 1410 m. karinę kampaniją savo sąjungininkams pateikti kaip kryžiaus žygį. Bet prieš ką? – klausia V. Urbanas ir pats atsako. Lietuva ir tu labiau Lenkija buvo krikščioniškos ir tarptautiniu mastu pripažįstamos valstybės, palaikančios ryšius su Šv. Romos imperatoriumi ir Romos popiežiumi. Tad nei popiežius, nei imperatorius tokių kryžiaus žygių prieš Lietuvą jau nešaukė, nelabai skubėjo palaikyti ir tokias Ordino iniciatyvas. Kai tik buvo nutraukti kryžiuočių vasaros ir žiemų žygiai (reizai), baigėsi ir kryžiaus žygiai į Lietuvą, taigi apie 1399 m., o ne po Žalgirio pergalės, kaip teigiama ne viename istorijos vadovėlyje.

V. Urbanas visai logiškai kelia klausimą: tad kas tada buvo Ordinas, kokį vaidmenį atliko? Pagaliau kodėl Vokietijoje jis gyvuoja iki šiol, jei kryžiaus žygiai senų seniausiai neberengiami?

Galima priminti neįgyvendintą Vytauto projektą: Ordiną iškelti į stepes, ten įkurdinti ir padaryti kovos prieš musulmonus totorius forpostu, panaudoti ir kovai prieš Rusijos stačiatikius. Jeigu būtų pavykę šiam tikslui sutelkti Lietuvos, Lenkijos ir Ordino pastangas, būtų rastas ir Europos akyse pateisintas Ordino egzistavimas. Taigi Lietuvos istorijoje būta momento, kai nauja geopolitinė realybė galėjo tapti visiškai naujai formuojamos Rytų Europos ašimi, naujų santykių tarp daugelio tautų išraiška.

Bus daugiau

Gediminas Zemlickas

Prūsijos galios simboliu tapusi Marienburgo pilis

Pradžia Nr. 8

Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino III laipsnio ordino kavaliarius, Lietuvos mokslų akademijos tikrasis narys, Gardino universiteto garbės daktaras, daugelio istorijos mokslo veikalų autorius prof. Vytautas MERKYS dalijasi mintimis, kurios vertingos ne vien istorijos mokslo atstovams.

Ar dar liko baltų istorijos dėmių

Jūs labai kruopščiai ištyrinėjote Motiejaus Valančiaus ir draudžiamos lietuvių spaudos laikus. Ar šiandien dar galima kalbėti apie to laikotarpio, XIX a. antrosios pusės, baltas Lietuvos istorijos dėmes? Ko svarbaus dar nežinome?

M. Valančius man rūpėjo kaip asmenybė. Domino ir jo sąsajos su to meto aplinka, lietuvių tauta. Rūpėjo kaip jis sprendė katalikybės santykio su tautiškumu problemą. Apie tai parašiau knygoje. Rašydamas apie M. Valančių, gerokai peržiūrėjau bažnytinius archyvus, kuriuos tarybiniais metais tyrinėti buvo nepageidaujama. Reikėjo specialių leidimų ir visa kita. Ačiū Dievui, kad prie tų archyvų nesiveržė ateistai, nes juos keblu tyrinėti. Pamačiau, kokie yra tos archyvinės medžiagos klotai įvairiausiai, ypač tautos dvasinio gyvenimo klausimais. Didžiulė ir mažai tyrinėta sritis – tai kultūros, tautos dvasinės kultūros sritis. Net apie 1863 m. sukilimą kaip visumą neturim lietuviškos monografijos.

Bet tai žvilgsnis per religinio gyvenimo prizmę?

Ar verta griežtai atriboti religinį gyvenimą ir kultūrą? Net ir sovietmečiu buvo pripažįstama, kad visuomenės sekuliarizacija baigėsi tik po baudžiamos panaikinimo ir gal dar vėliau, apie 1905 metus. Pirmiausia kalbu apie kaimą. Religija buvo suaugusi su kiekvieno žmogaus pasaulėžiūra, ir jos įtaka mąstymui, visuomeniniam bei kultūriniam gyvenimui buvo didžiulė, neatsiejama. Tą sąsają ir reikia tyrinėti, neaukštinant nei vieno, nei kito, nebendant smerkti ar kitaip menkinti. Štai ši sritis dar nepakankamai atskleista.

Lietuvos istorijos institutas ir Vilniaus universitetas leidžia *Lietuvos Metriką* – šaltinius apie Lietuvos miestus ir miestelius. Aišku, visa tai labai svarbu. Visa tai siejasi su labai senais laikais. Tačiau kokius istorinius šaltinius kapitališkai, akademiškai esame išleidę iš vėlesnių laikų? Tarybiniais laikais leista apie 1905 m. revoliuciją, iš dalies solidžiau leista apie 1863 m. sukilimą. Akivaizdžiai tendencinga atranka. O kokius šaltinius turime apie lietuviškos spaudos draudimą, lietuvių tautinį atgimimą? Deja, akademiniai leidiniai apie visa tai neturime.

1973 m. Antanas Tyla Peterburgo (tada Leningradas) Rusijos vidaus reikalų ministerijos archyve rado kompaktišką bylą iš to, kaip buvo rengiamas lietuviškos spaudos draudimo panaikinimas. Į bylą sudėta įvairiausių pažymų, caro pastabų dėl lietuvių spaudos draudimo, vienokių ir kitokių pasiūlymų. A. Tyla prikabino Lietuvos istorijos instituto direktorių, ir tą medžiagą pavyko rotoprintu išspausdinti. Kadangi visa archyvinė byla buvo spausdinta, tai nesunku buvo perspausdinti nieko nekeičiant. Prie bylos buvo ir A. Tylos įvadas, dėl kurio kilo didžiausias triukšmas, nes, girdi, įvado autorius idealizuoja lietuvių pastangas atgauti spaudą ir t. t. Kai ta byla pagaliau buvo išspausdinta 500 egzempliorių tiražu, tai ją platinti buvo leista tik Istorijos institute. Kiekvienu atveju tik direktoriui įrodžius, kad tai reikalinga tavo moksliniam darbui ir

Ar viską padarėme spaudos atgavimo šimtmečiui (5)

Lenkų krikščioniškosios kultūros instituto konferencijoje Romoje 1990 m.; pirmoje eilėje: rašytojas Č. Milošas, A. S. Kaminskis, antroje eilėje: B. Makauskas ir V. Merkys

gavus iš jo raštelį, buvo galima eiti pas ūkvedį ir nusipirkti tą knygą.

Tai pats didžiausias archyvinis dokumentų leidinys iš spaudos draudimo laikotarpio, ir, beje, vienintelis. Tai kur esame, ką per tuos nepriklausomybės metus padarėme? Archyvuose guli milžiniški klotai medžiagos apie visas lietuviškos spaudos draudimo peripetijas, knygnešius baudimus. Daugeliui įkliuvusių knygnešių ar tų draudžiamų knygų skaitytojų yra sudarytos bylos, išvardijami įkalčiai, pateikti apibūdinimai, išduotos pažymos ir t. t. Savo knygoje esu informatyviai nurodęs, kur visa ta medžiaga saugoma. Kai kurių bylų iš Maskvos ar Peterburgo archyvų buvau gavęs mikrofilmus, juos atidaviau Lietuvos istorijos instituto bibliotekai. Visa tai būtina rengti ir leisti akademiniais leidiniais, bent šiuo metu, kai UNESCO yra pripažinusi Lietuviškos spaudos atgavimo 100-metį kaip reikšmingą įvykį pasaulio mastu. Per mėnesį ar kelis tokio darbo nenuveiksi, tam reikia skirti lėšų, nukreipti tyrinėtojų pastangas.

Kai turėsime didelę šaltinių bazę, tai į spaudos draudimą, tautinius santykius bei Bažnyčios vaidmenį bus galima pažvelgti įvairiausiai ir naujais aspektais. Kai turi šaltinį po ranka, kiekvienas tyrinėtojas randa savo interpretacijų lauką ir tada istoriografija stumiasi į priekį. Norint spekuliatyviai tyrinėti, lieka tenkintis esama literatūra, atsiminimais. Tiesa, dabar lengvai priinama ir užsienio literatūra, ypač kultūros problemų klausimais. Pasiskaitęs gali rašyti, nebent tik tol, kol neišsemtos ribotos galimybės. Pagal esamą medžiagą galima ir daug naudingo parašyti. Tačiau visa tai greitai išseks.

Tempas prarastas. Kodėl?

Kaip atsitiko, kad praradome naujųjų laikų istorijos šaltinių skelbimo tempą? Matyt, dėmesys sutelktas į kitas tyrinėjimų sritis, monografijų rašymą?

Atsakysiu trumpai. Šaltinių paieškos, jų publikavimas – juodas darbas, už kurį negauni nė mokslo laipsnio. Pagaliau, tai ne vieno žmogaus darbas. Atitinkamos mokslo įstaigos turi tam reikalui sutelkti darbuotojus, panašiai, kaip leidžiant minėtą *Lietuvos metriką*. Rašyti pavienes studijas istorikui daug lengviau ir veiksmingiau.

Monografijos buvo vertingos, bet šaltinių leidyba – esminis mūsų istorikų uždavinys. Tai, ką Vakarų ar Vidurio Europa, net Lenkija, dar prieš Pir-

mąjį pasaulinį karą įstengė paskelbti (lenkai ir savo nepriklausomybės laikais), lietuviams dar reikia padaryti. Turime pasivyti kitas šalis ir atlikti tai, ką jos jau seniai nuveikusios.

Kada pasivysime taip vėžlindami?

Dar reikia užpildyti daugybę properšų ir atskiromis publikacijomis. Vakarų Europoje labai daug šaltinių jau nebeaktuali publikuoti, nes jie paskelbti. Jiems svarbus naujas požiūris į senus dalykus, kai ką rasti papildomai ir panašiai. Mūsų padėtis visai kitokia. Kada prasiidėjo Lietuvos modernioji istoriografija? Tik nuo Lietuvos, vėliau vadintu Vytauto Didžiojo universitetu, įsteigimo prasideda profesionalus istorijos mokslas.

Kuo šis profesionalus istorijos mokslas skyrėsi nuo buvusio prieš tai?

Aišku, labai skiriasi, nes nepriklausomos Lietuvos istorikai rado mėgėjiškus istorijos darbus, be to rašytus aktualizuotais, pragmatiškais tikslais. Juk nė vienas mokslas neįmanomas be profesionalaus pasiruošimo, mokėjimo ir galėjimo įžvelgti giluminius procesus, jų priežastingumą. Jei turėsime galvoje istorikus, tai jie dar turi sugebėti prieiti prie pagrindinių šaltinių, bendrauti su savo kontratras ir pažinti savo paties galvojimo properšas.

I. Jonyno mokinys A. Šapoka gilinosi jau į vėlesnius laikus, iki XVIII a., naudojo daugiau archyvinės nepublikuotos medžiagos. I. Jonynas daugiau rėmėsi metraščiais, kronikomis ir kita publikuota medžiaga, kuri jam buvo prieinama. Vytauto Didžiojo universiteto istorikai turėjo daug gerų norų, bet jų pačių buvo nedaug. Reikėjo kone viską daryti beveik iš naujo. Tiesa, šis teiginys ne visiškai tikslus, nes buvo stipri vokiečių, lenkų ir rusų istoriografija. Joje buvo daug naudingo.

Iškilo ir kita problema. Tyrinėjant kad ir laikus nuo XVI a., buvo labai sunku prieiti prie šaltinių. Vilnius mūsų istorikams buvo kone neprieinamas, nes Lietuva su Lenkija neturėjo oficialių diplomatinių santykių iki pat 1938 m. Neįmanoma buvo pasiekti ir Varšuvos archyvus, kurių daugiau kaip 90 proc., baigiantis Antrajam pasauliniam karui, buvo prarasti. Jaučiame ir nuolat jausime šią netektį.

Į Tarybų Sąjungos archyvus taip pat buvo beveik neįmanoma patekti. K. Jablonskis kartą važiuo į Maskvą, jį kelias dienas ten už nosies vedžiojo, o paskutinę dieną davė kažkurį *Lietuvos Metrikos* tomą porai trejetai valan-

čių – ką iš to nugriebsi? Kelionei ruošiasi, leidimu rūpintasi mėnesių mėnesiais, o rezultatas – šnipšt.

Dėl kirilicos

Savo knygoje ir straipsniuose rašote, kad lietuviškos spaudos draudimo metais tautai buvo primesta kirilica. Tačiau kirilica, vienas iš seniausių slavų raidynų, buvo modifikuotas pasaulietiniams reikalams dar Petro I laikais, 1708 metais. Tas pertvarkytas raidynas buvo pavadintas „graždanka“. Tad ar teisinga sakyti, kad lietuviai buvo pratinami prie kirilicos? Gal tiesiog prie graždankos, t. y. pasaulietinio rusų raidyno?

Kirilica – sena slaviško raidyno sistema, kuri buvo įvairiai modifikuojama. Kiekviena tauta šį raidyną prisitaikė savo fonetikai, o Rusijoje ši modifikuota versija buvo pavadinta *graždankij alfavit*, t. y. *civilinis raidynas*. Jeigu norime tiksliai pavadinti, vadiname *rusišku raidynu*. Mano knygoje dėl trumpumo visur buvo visur buvo vartojamas bendresnis *kirilicos* terminas, juk buvo bandyta jos pagrindu kurti lietuvišką raidyną – keletas raidžių skyrėsi nuo civilinio rusiško raidyno. O *lietuviškas raidynas* yra tas pats *lotyniškas raidynas*, lygiai kaip ir *lenkiškas*, nepaisant to, kad tuose raidynuose naudojami kai kurie saviti ženklai.

Pasisako prieš istorikų sudievinimą

Kaip vertinate Lietuviškos spaudos atgavimo 100-mečio renginius, vykusius Lietuvoje? Ar tie renginiai patenkino Jus kaip istoriką ir spaudos draudimo laikotarpio tyrinėtoją?

Šiuo jubiliejumi kaip reikiant nepasinaudojome, bent kol kas nepadarėme to, ką galėjome ir privalėjome. Gal dar ir bus išleista naujų leidinių. Kai kur spėta sutvarkyti knygnešių kapus, prie to nemažai prisidėjo savivaldybės. Tačiau jei mėginčiau svarstyti, ką mūsų istorikai tam jubiliejui padarė, turėčiau būti labai kritiškas. Ar per pastarąją dešimtį metų pamatėme bent jau pastangų publikuoti šaltinius iš spaudos draudimo laikotarpio? Ar pasirodė bent viena spaudos draudimui skirta publikacija?

Gal paskui Vytautą Merkį kitiems istorikams sekti ne visai drąsu, pernelgy didelis autoritetas, ir kitiems nebelieka kur įsiterpti?

Būtų labai blogai sudievinėti koki

nors vieną istoriką. Savo knygoje stengiausi šią temą užgriebti platesniu mastu, pateikti kuo daugiau informacijos. Bet tai tik pirmas tyrinėjimo etapas. Istorija kaip mokslas neturi pabaigos. Prisimenu, viename Lietuvos mokslų akademijos metiniame susirinkime akad. Kazimieras Meškauskas kalbėjo apie būtinybę įsigyti modernią elektroninę skaičiavimo mašiną. Kalbininkas akad. Juozas Balčikonis kukliai paklausė: *Jeigu tokia galima skaičiavimo mašina taip greitai skaičiuos, tai per pusdienį viską ir suskaičiuos – ką jūs tada darysite?* Objektivesnio pažinimo link reikia eiti ilgai ir ne vienam žmogui. Visiško pažinimo reikia siekti, bet vargu ar jis pasiekiamas. Mokslo tiesa yra reliatyvi.

Abejoju, ar Spaudos atgavimo 100-mečio minėjimą reikėjo rengti Lietuvos Respublikos Seimo rūmuose, nes dalyvavo tik keliolika Seimo narių. Buvo pakviesta svečių, aš taip pat patekau tarp kvieštųjų kaip žurnalo *Lituanistica* redaktorius. Pranešimai man truputį priminė tarybinius laikus, kai minint kokią nors sukaktį turėjo būti inteligentiškos, darbininkų, kolūkiečių ir net moksleivijos atstovų. Taip ir čia. Kai kurie kalbėtojai kalbėjo apskritai ne ta tema.

Vis dėlto manau, kad į Iškilmingą posėdį bei minėjimą Seimo rūmuose buvotė kviestas ne vien kaip žurnalo redaktorių, bet pirmiausia kaip spaudos draudimo epochai, knygnešių gadynei skirtų knygų autorių, žemaičių vyskupo Motiejaus Valančiaus laikotarpio žinovas.

Negaliu perdėti kokių nors savo ypatingų nuopelnų, dėl kurių mane kas nors ir kurs nors turėtų kviešti. Apskritai tada pirmą kartą buvau pakviestas į spaudos atgavimo sukaktį skirtą viešą minėjimą. Tiesa, mano buvęs doktorantas, dabar Vytauto Didžiojo universiteto prof. Egidijus Aleksandravičius kvietė į Kauno savivaldybės surengtą spaudos atgavimo 100-mečio minėjimą. Padėkojau už kvietimą, bet nevažiavau, nes ką dar naujo galėčiau pasakyti be to, ką esu parašęs.

Jubiliejai ateina ir praeina, bet neturėtų baigtis darbai lietuviškos spaudos draudimo ir siekio tą spaudą atgauti tema.

Esu girdėjęs, kad Istorijos institutas rengiasi išleisti porą šaltinių tomų skirtų šiai temai. Numatyta pakartoti A. Tylos 1973 m. paskelbtą lietuviškos spaudos draudimo panaikinimo bylą, už kurios publikavimą autorius buvo patekęs į valdžios nemalonę. Bus išspausdinti ir šaltiniai apie svarbiausias knygnešių bylas, ypač spaudos platinotųjų organizacijas – *Sietyną*, *Artojų draugiją* ir kitas panašias. Mat mūsų archyvuose yra prokurorų sudarytos bylos, kaltinamųjų išvadų, kurios buvo siunčiamos į Peterburgą teisingumo ministrai, nuorašai.

Trūksta Suvalkų gubernijos bylų, tačiau, kai rašiau knygą apie knygnešius, pasirūpinau šių svarbiausių bylų mikrofilmams. Jie išliko. Taigi iš instituto rinkinių galima sudaryti ir leisti išistus dokumentų rinkinius. Iš Kauno apskrities archyvo buvau pasidaręs visos medžiagos kserokopijas, kurias atidaviau į Lietuvos MA bibliotekos Rankraščių skyrių. Visiems prieinama. Savo misiją – spaudos draudimą ir knygnešius tyrinėjimą – baigia. Grįžti prie to paties būtų neįdomu, be to, neturėčiau nė būtinų techninių padėjėjų, juk šiaip ar taip turiu taikytis su pensininko statusu.

Bus daugiau

Karstelėjęs gaivaus gėrimo gurkšnis (1)

Atkelta iš 1 p.

**paminėjimui paaukoti litai priver-
tė susimąstyti: matyt, tikrai ne
vien sau dirbame. O jei taip, tai
ir minėjimas reikalingas. Kas ži-
no, kiek tų jubiliejinių numerių
dar bus...**

**Be Tarybos narių, renginyje da-
lyvavo artimiausi „Mokslo Lietu-
vos“ bičiuliai, kurie, nepaisant už-
imtumo ir visų reikalų, rado laiko ir
turėjo noro pagerbti laikraštį.**

Plunksna, susiejanti praeitį, esatį, ateitį

**Dr. Vygintas Gontis, Lietuvos
mokslininkų sąjungos pirmininkas.**

Skaičius 300-ai nėra nei mažas, nei didelis, nes 300 puslapių knyga, ko gero, parašyti galėtų kiekvienas. Tačiau turint mintyje tai, kad iš kiekvieno laikraščio *Mokslo Lietuva* numerio galėtų susidaryti atskira brošiūra, 300 numeris yra visai nemažai darbo išraiška. Juolab, kad prie to darbo prisidėjo daug žmonių.

Nuo Mokslininkų sąjungos redakcijos kolektyvui dovanodami įreminimą simbolinę plunksną, norime, kad ji būtų tarsi pereinamasis simbolis visiems tiems, kurie šį darbą dirbo praeityje, dirba dabar ir dirbs ateityje. Tikimės, kad ši plunksna padės vaisingai tęsti šį darbą.

Šiuose puslapiuose galima kalbėti ne vien specialybės tema

Habil. dr. Vincas Būda, ekologas.

Šiandien gera proga pasidžiaugti tuo, kad mokslininkai turi gražų ir gerą laikraštį, kuris pirmiausia „stiprus“ Lietuvos istorijos ir mokslo istorijos publikacijomis, dėmesiu mūsų istorinėms asmenybėms. Laikraštyje labai gerai atspindimi ryšiai su Amerikos lietuviais. Jame aptariamos visos tos temos, kurių labai stinga vadinamojoje didžiojoje Lietuvos spaudoje.

Besidžiaugiančių *Mokslo Lietuva* yra ir daugiau, nei tie, kurie čia dalyvauja. 300-ojo numerio nebūtų be 200-ojo, 100-ojo ir be pirmojo numerių. Konkretus pavyzdys: mano tėtis visada džiaugiasi laikraščiu, visada perskaito. Apie 300-ąjį numerį jis pasakė šitaip: *Pats laikraštis kaip gaivaus gėrimo gurkšnis*. Tai labai geras įvertinimas. Be to, mano tėtis kalbėjo ne apie tuos gėrimus, apie kuriuos turbūt pagalvojote.

Viena iš 300-ojo numerio temų – Lietuvos spaudos atgavimo 100-mečiui skirtos publikacijos. Pačiai *Mokslo Lietuvai* – penkiolikti metai. Tai lyg ir trumpas laikotarpis, tačiau jei pradėdame suvokti, ką mums reiškia spaudos atgavimas, tai gal pradėsim suvokti, ką mokslininkams reiškia turėti savo spaudą. Ne visi mokslininkai supranta, kaip ta spauda galima pasinaudoti. O juk tai tribūna, kurioje galima kalbėti ne vien apie savo specialybės dalykus. Tad šia proga taip pat kviečiu Lietuvos mokslininkus aktyviau dalyvauti savo laikraščio kūrimo bei gyvenime.

Mokslo Lietuva padarė publicistu

**Prof. Edmundas Kazimieras Za-
vadskas, Vilniaus Gedimino
technikos universiteto pir-**

„Mokslo Lietuvą“ pagerbia lietuviškosios spaudos veteranas Viktoras Alekna, Vilniaus Gedimino technikos universiteto pirmasis prorektorius prof. Edmundas Kazimieras Zavadskas ir fizikai prof. Konstantinas Repšas ir habil. dr. Alfonsas Ramonas

**masis prorektorius, buvęs ilgametis
rektorius, Mokslo Lietuvos patarėjas.**

Malonu gražiai įrengtoje Mokslininkų sąjungos būstinėje prisiminti, kaip teko glaustis Lietuvos mokslų akademijos patalpose. Prisimenu posėdį, kai buvo renkamas būsimos mokslininkų laikraščio pavadinimas. Tada prof. Bronius Kuzmickas pasiūlė pavadinimą – *Mokslo Lietuva*.

Taip pat prisimenu, kaip Sąjūdžio metais ieškota laikraščiu popieriaus, jis vežtas net iš Ukmergės. Mano draugas Vania Samochvalovas tuo metu valdė visos Lietuvos popieriaus atsargas, o dabar dirba Vilniaus Gedimino technikos universiteto Trečiųjų rūmų ūkvedžiu. Pasikeitė laikai, pasikeitė ir reikalavimai.

Esame truputį nusikaltę *Mokslo Lietuvai*. Vienas profesorius pasakė, tai yra stebuklas, kad Lietuva šiuandien leidžia tokį laikraštį, o valstybė šiek tiek per Spaudos rėmimo fondą palaiko jo gyvybę. Mes Vilniaus Gedimino technikos universitete visada džiaugiamės sulaukę naujo *Mokslo Lietuvos* numerio ir kiekvieną kartą randame ką nors įdomaus paskaityti. Dauguma skaitytojų šį laikraštį skaito nuo pirmo iki paskutinio puslapio, nors yra ir tik atskirus straipsnius skaitančių žmonių.

Dar pasakysiu, kad *Mokslo Lietuva* priverstė mane rašyti ne vien mokslinius straipsnius, ir tik dėl šių straipsnių kai kurie žmonės mane pavadina publicistu. Nežinau, ar gerai, kad tai darau, bet tai *Mokslo Lietuvos* nuopelnas.

Pradžią pradžia

Habil. dr. Alfonsas Ramonas, Lietuvos Respublikos Seimo Švietimo, mokslo ir kultūros komiteto vyresnysis patarėjas.

Būtent mano kabinete, man dar dirbant Lietuvos mokslų akademijoje, ir buvo įsteigta *Mokslo Lietuva*. Buvo tarybiniai laikai, tačiau jau buvo pribrendęs reikalas kurti laikraštį, kuris rašytų apie mokslą ir mokslininkų reikalus. Prisimenu, kaip su Vincu Būdaėjome pas Lietuvos MA partinę sekretorę p. L. Žutautienę. Tačiau tuo metu dar buvo tvarka, kad, norint leisti laikraštį, būtų reikėję pereiti

Sveikinimo žodį taria kalbininkas prof. Vytautas Vitkauskas, už jo – biofizikas habil. dr. Vincas Būda

daugybę institucijų, neišskiriant ir tvarkingos cenzūros reikalus. Išėjome iš p. L. Žutautienės kabineto su V. Būda ir svarstome: ne, per Mokslų akademiją leidimo tokį laikraštį leisti nepavyks gauti. O institucijos, turinčios leidybos teises reikėjo, todėl iš pradžių „prisiklijavome“ prie Lietuvos kalbos instituto.

Daug būtų galima pasakoti apie laikraščio atsiradimo istoriją. Prisimenu 100-ąjį numerį, prie kurio pasirodymo daug prisidėjo tuometinė laikraščio redaktorė Gražina Kriščiukaitienė ir buvęs atsakingasis sekretorius Juozas Elekšis. Apskritai daug puikių žmonių prisidėjo prie to darbo. O kad iš mokslininkų gyvenimo ir apie mokslininkų gyvenimą yra ką rašyti, patvirtino ir 300 *Mokslo Lietuvos* numerių.

Mokslo Lietuvą žino viso pasaulio bazilijonai

Ukrainos ir Lietuvos Šv. Bazilijaus Didžiojo ordino atstovai, atvykę iš Lvovo pasveikinti Mokslo Lietuvos su 300-uoju numeriu.

Lietuvoje įsikūrusių bei Ukrainos tėvų bazilijonų vardu sveikiname *Mokslo Lietuvos* redakciją. Norime visus čia susirinkusius užtikrinti, kad *Mokslo Lietuvos* publikacijos, skirtas Bazilijonų ordino bei tėvų bazilijonų veiklai Lietuvoje, žino ne tik Ukrainos, bet ir viso pasaulio bazilijonai. Tų straipsnių yra gana daug, ir už tai esame labai dėkingi laikraščiu. Visą spausdinamą medžiagą mes kruopščiai archyvu-

jame, nes ji turinti dvasinę ir kultūrinę vertę.

Norime padėkoti ir už tai, kad ne tik platinate žinias apie mūsų Ordino veiklą Lietuvos žemėje, bet ir skatinate daugiau domėtis tėvų bazilijonų šviečiamąja bei sielovados veikla, ją tyrinėti. Labai svarbu, kad dvasingumas, kurį propaguoja tėvai bazilijonai, būtų geriau žinomas Lietuvos žmonėms ir juos praturtintų naujomis žiniomis. Mums, bazilijonams, tai labai svarbu netgi nepriklausomai nuo to, kur savo veiklą plėtojame – Lietuvoje, Baltarusijoje, Ukrainoje ar kitose Europos valstybėse.

Dėkojame *Mokslo Lietuvai*, kad supranta mūsų siekius, palaiko mūsų dvasišką veiklą Lietuvoje ir Ukrainoje, suteikia žinių gilinantis į mūsų Ordino istorinį pažinimą. Tegul šis Šv. Motinos atvaizdas, kurį dovanojame, sergsti Jūsų veiklą. Pabaigoje leiskite *Mokslo Lietuvai* ukrainietiška sugiedoti mūsų tradicinę giesmę *Ilgų ilgų metų*.

Svarbiausia, kad nepamirštamas žmogus

Julius Norkevičius, Vilniaus Gedimino technikos universiteto laikraščio Inžinerija redaktorius.

Eidamas į šį renginį, mėginau prisiminti, kada parašiau pirmą straipsnį į *Mokslo Lietuvą*. Matyt, tai buvo senokai, nes prisimenu dar pirmuosius laikraščio numerius. Aišku, jie labai skyrėsi nuo dabartinio laikraščio – ir apipavidalinimu, ir straipsnių tematika. Tačiau nė vie-

nam redaktoriui negalėčiau priedėkoti. Juk pats laikas reikalauja skirtingos tematikos publikacijų.

Šiandien jau daug plačiau žvelgiama į tuos pačius dalykus, kuriems buvo skirtos ankstesnių metų publikacijos. Neapsiribojama vien tik siaura mokslinė tematika, bet rašoma apie mokslą plačiaja prasme, o svarbiausia – nepamirštamas mokslininkas žmogus. Pakaktų prisiminti tebetęsiamą publikacijų ciklą apie tarpukario fiziką ir etnologą prof. Igną Končią, straipsnių ciklą apie nepriklausomos Lietuvos jūrų kapitonus, tarp kurių buvo ir čia dalyvaujantis prof. Juozo Algimanto Krikštopaičio tėvas Bronius Krikštopaitis, arba mūsų svečio Viktoro Alekno rašinius, pašnekesių ciklus. Štai taip *Mokslo Lietuva* ir stengiasi papasakoti apie mokslo raidą, plėtotę per žmogaus, asmenybės gyvenimą. Tokios publikacijos sukelia labai daug minčių. Kaip skaitytojas ir laikraščio bendradarbis džiaugiuosi *Mokslo Lietuvos* pakylėtumu, platesniu žvilgsniu į aptariamus gyvenimo reiškinius.

Laikraštis reikalingas ne tik mokslo žmonėms, bet ir tiems, kurie domisi mokslu, intelektine veikla. Atrodo, kad nelabai daug kas *Mokslo Lietuvą* prenumeruoja, tačiau vis dėlto tai labai skaitomas laikraštis. Žinau, kad tie, kurie laikraštį prenumeruoja, paprastai ne tik vieni jį skaito, bet pasidalina ir su kitais. Tai labai gražu.

Šešeri metai su „Mokslo Lietuva“

Gražina Kriščiukaitienė, Mokslo ir technikos žurnalo redaktorius pavaduotoja, iki 1997 m. – Mokslo Lietuvos redaktorė.

Papasakosiu, kaip aš tapau *Mokslo Lietuvos* redaktore. Vieną dieną prie *Vaikų pasaulio* sutinku Alfonsą Ramoną. Jis ir sako: *Jau daug metų „Lietuvos ryte“ rašai apie mokslininkus, tai gal norėtum pabandyti kurti savo laikraštį? Mes ieškome laikraščio redaktoriaus. Pažadėjau pagalvoti.*

Už kito *Vaikų pasaulio* kampo sutikau buvusį savo mokinį Vitą Tomkų. *Žinai, imuosi „Respublikos“*. – sako V. Tomkus. Pagalvoju: *Tai bent dalykai, mokiny imasi naujo laikraščio, tai kodėl aš negalėčiau? Taip ir pasiryžau.*

Ėjo 1990-ieji. Atėjau į *Mokslo Lietuvą*. Kur laikraštį spausdinti – neaišku. Nuėjau į Spaudos rūmus. Direktorius paklausė, koks tiražas. Atsakiau, kad 10 tūkstančių. *Kur tai matyta: toks menkas tiražas, juk tik uždėsi formas ir vėl reikės nuimti. Sumanė kažkokie mokslininkai laikraštį leisti. Na jau ne, šitam klanui mes netarnausime*, – piktinosi Spaudos rūmų direktorius.

Teko išeiti nieko nepesius. Apėjau Vilniaus spaustuves – nieko gero. Atsitiktinai sutikau vieno daugia-
tiražio laikraščio redaktorių, kuris pasigyrė, kad laikraštį spausdina Ukmergėje. Nuvažiavau į Ukmergę, susitariau spausdinti laikraštį. Iš tiesų ten dirbo labai puikūs žmonės, malonu prisiminti.

Atsimenu, buvo dalijamas LKP CK turtas. *Mokslo Lietuvai* teko sena *Volga*, iš kurios styrojo laidų laidelių. Tai štai tą *Volgą* vairuoti mokėjo tik Juras Ulbikas. O jis visada apsikrovęs darbais, todėl į Ukmergę išvažiavome 5 valandą ryto, kad grįžęs jis spėtų ir į savo darbą.

Prisimenu, iš Atviros Lietuvos fondo dovanų gavome kompiuterį, kuris buvo pastatytas Vilniaus pedagoginiame universitete, tuometinio Mokslininkų sąjungos pirmojo prof. K. Pyrago laboratorijoje. Tuo metu profesorius su Ukrainos fizikais leido monografiją. Vieną dieną atėjome leisti savo laikraščio, o profesorius sako: *Skubu į traukinį, dar liko tiek ir tiek teksto surinkti*. Sėdėjome, laukėme, kol bus surinktas tekstas. Tąkart baigėme dirbti 12 val. nakties. Naktį daug kartų tekdavo per visą miestą pėdinti namo – šurpą keliantys prisiminimai.

Tokia buvo kasdienybė. Be jos, dar buvo gilių, prasmingų susitikimų. Kartą Gedimino prospekte sutikau amžiną atilį prof. Česlovą Kudabą. Buvo labai liūdnas, nes kaip tik tada spaudoje prieš jį prasidėjo puolimai. Sakau: *Profesiau, žinau, ko Jums reikia. Parašykite straipsnį „Mokslo Lietuvai“ ir iš karto geriau pasijusite*. Tada Č. Kudaba parašė straipsnį apie žemėlapių ciklą. Parašęs straipsnį, prisipažino: *Žinai, tikrai man akys šviesiau*.

Sykį Č. Kudaba pasisiūlė parašyti straipsnį apie Valdą Adamkų, kai šis atvažiavo iš JAV. Tačiau po kurio laiko susitikome, ir jis pasakė, kad parašyti apie V. Adamkų negalės. Ne tai tuo metu rūpėjo V. Adamkui, nes jis taip pat buvo puolamas tam tikros spaudos.

Nepamirštami susitikimai su taip pat amžiną atilį prof. Henriku Šimkumi, kuris turėjo tapti pirmoju jau nepriklausomos Lietuvos atradimo autoriumi. Prof. H. Šimkus įrodė, kad ne kalbos padargai valdo balsą, o žmogaus smegenys. Tai buvo nepaprastai šviesios sielos ir aukių rankų chirurgas. Vieną kartą jis operavo italą, pašalinęs jam gerklą ir po operacijos sugebėjo jį išmokyti vėl kalbėti. Paklaustas, kokia kalba mokė italą kalbėti, profesorius pareiškė: *Žinoma, lietuviškai, kaip dar galėjau italą mokyti*.

Didelį išpūdį man padarė prof. Alfredas Smailys, ypatingo likimo asmenybė. Kartą jis bandė atgaivinti sustojusią širdį ir panaudojo „elektros šoką“. Už tai buvo suimtas ir nuteistas. Kai buvo išsiaiškinta, kad profesorius žmogaus neterorizavo, bet gelbėjo jį, buvo išteisintas ir pakviestas dirbti į slaptą laboratorijoje Saratove, kur buvo gaminamas bakteriologinis ginklas. Ko gero, kito tokio straipsnio, kokį *Mokslo Lietuvai* parašė prof. A. Smailys, daugiau niekur nebuvo.

Labai džiaugiuosi, kad tie šešeri metai su *Mokslo Lietuva* man davė nepaprastai turiningų gyvenimo akimirkų.

Pirmieji kūrėme elektroninę laikraščio versiją

Dr. Juras Ulbikas, Lietuvos mokslininkų sąjungos direktoriaus pavaduotojas.

Kiek prisimenu, su *Mokslo Lietuva* man daugiausiai teko bendradarbiauti kaip laikraščio pagalbininkui techniniais reikalais. Turiu mintyje ne vien fenomenaliąją *Volgą*, kuria atsiveždavome laikraščio tiražą iš Ukmergės.

Kadangi dirbu informatikos srityje, toje interesų sandūroje kilo sumanymas leisti elektroninį laikraštį. Juo galėtume pasididžiuoti, nes *Mokslo Lietuvai* priklausė elektroninio laikraščio leidybos Lietuvoje prioritetas. Lietuvos mokslininkų sąjungoje ši idėja buvo palaikyta ir tai buvo unikalus projektas, nes elektroninė leidyba tuo metu pasaulyje dar

tik prasidėjo. Civiliniams reikalams internetą ir elektroninę leidybą pradėjo taikyti būtent mokslininkai. Moksliniai žurnalai kaip tik ir buvo pirmas tos elektroninės leidybos pavyzdys. Elektroninė spauda buvo kitas žingsnis.

Apskritai elektroninės leidybos srityje Lietuvos mokslo visuomenė nelabai teatsiliko nuo pasaulinių tos srities tendencijų. Popierinė ir elektroninė *Mokslo Lietuvos* laikraščio versijos tuo metu sudarė tam tikrą simbiozę, nes laikraštis ne tik buvo platinamas elektroniniu būdu, bet buvo užtikrintas ir grįžtamas ryšius: rengėme ir specialius puslapius iš interneto, kuriuose pateikdavome žinių apie mokslo naujoves.

Manau, kad ir *Mokslo Lietuvos* internetiniai puslapiai ateityje turėtų būti komercinami, prenumeruojami, kaip kad daro pasaulio bei didieji Lietuvos laikraščiai.

Laikraščio botago reikia darbus nebaigiantiems

Dr. Vladas Guoga, Lietuvos mokslo tarybos patarėjas.

Esu ištikimas laikraščio skaitytojas ir prenumeratorius, turiu *Mokslo Lietuvą* nuo pirmųjų jos numerių. Rašyti į laikraštį man daug neteko, o jei jau ką ir tenka parašyti, tai daugiausia apie Lietuvos mokslo tarybos nutarimus.

Ką galėčiau pasakyti apie laikraštį? Jis labai informatyvus, įdomūs teminiai ir apžvalginiai dalykai. Laikraštis atlieka ir tam tikrą mokslo populiarinimo funkciją, ir ne tiek aiškindamas tas mokslo tiesas, kiek parodomas, kuo mūsų mokslo žmonės užsiima, ką ir kaip daro. Humanitariniais ir socialiniais klausimais čia galima rasti tokios informacijos, kurios niekur kitur nepaskaitysi.

Ir tik vieno dalyko kartais pasigendame. Mokslo visuomenė turi problemų, kurių niekaip nepavyksta išspręsti. Kankinamės su mokslų klasifikacija, doktorantūros ir apskritai studijų kokybe, kvalifikaciniais reikalavimais ir panašiai. Laikraštįje viena kita užuomina apie tai būna – bet pokalbis ta užuomina ir baigiasi. Būtų puiku, jei laikraštis rastų pakankamai užsispyrimo ir ėmės kokią nors temą gvildinti, ją narpliotų iki galo, tol, kol pavyks gauti kokią nors sprendimą. Tai daugelį mūsų „biurokratų“, atsakingų už tuos darbus, paskatintų vieną kartą juos pabaigti. O darbų jie nepabaigia dažnai ir todėl, kad taip, kaip norėtų, jiems neleidžiama daryti, o kaip leidžiama – jie nenori. Todėl jiems geriausia išėitis – iš viso nieko nedaryti.

Štai, pavyzdžiui, visiems iki gyvo kaulo įsiėdęs habilitacijos klausimas – tai klasikinis sprendimo vilkinimo pavyzdys. Galų gale Lietuvos mokslo taryba rado išeitį: visų mokslo ir studijų institucijų teisės teikti habilituoto daktaro mokslo laipsnį jau baigėsi, o naujos – nesuteikiamos. Visiems sakome – Taryba svarsto, kaip reikėtų daryti... Bet jau praėjo metai ir nieko nepadaryta.

Visuomenės spaudimas padėtų vienaip ar kitaip išspręsti panašius klausimus. Yra ir kitų dalykų, įvairių mokslininkams kylančių klausimų, kuriuos išsiaiškinti galėtų padėti mūsų laikraštis. To ir norėčiau palinkėti. Kai kurie linki laikraštį leisti kas savaitę, bet jei jis reguliariai, nors ir kas dvi savaitės, gvildens aktualius akademinės visuomenės gyvenimo klausimus, bus labai gerai.

Bus daugiau

Parengė Gražvydas Kantvydas

Be laisvo žodžio nebūtų laisvos Lietuvos (3)

Pradžia Nr. 10

Tautos demoralizacijos pabaiga

Poetas, Nacionalinės kultūros ir meno premijos laureatas, savaitraščio *Literatūra ir menas* vyriausiasis redaktorius Kornelijus Platelis pastebėjo, kad minėdami lietuviškos spaudos lotyniškais rašmenimis atgavimo 100-metį, kartu švenčiame ir įvairių laikotarpių valstybinės demoralizacijos etapų pabaigą. Ką turėjo mintyje poetas? Jis prisiminė kalbininko Jano Bodueno de Kurtenė (Baudouin de Courtenay) 1904 m. išleistą brošiūrą *Lietuvių raidyno klausimas Rusijos valstybėje ir jo išsprendimas*. Joje autorius išdėstė kultūrinę ir ekonominę spaudos draudimo žalą tiek Lietuvai, tiek Rusijos imperijai. *Ar gali žmonių moralę ugdyti nuostata, kai noras lavintis ir šviestis laikomas beveik nusikaltimu?* – minėta me straipsnyje retorškai klausė Boduenas de Kurtenė. Spaudos draudimas išjudino ir suvienijo visuomenę, o jo panaikinimas jau negalėjo užlipdyti nė mažos dalies plyšio, atsivėrusio tarp valstybės teisės ir piliečių moralės. Tai buvo galingos caro imperijos atsitraukimas, atvėręs Lietuvai naują kovos už nepriklausomybę, taigi ir už moralinį integralumą, perspektyvą, – teigė K. Platelis.

Spaudos draudimas lietuvių tautai buvo itin pavojingas ir dėl to, kad dar tik formavosi bendrinė lietuvių kalba ir rašyba. Jono Jablonskio *Lietuviškos kalbos gramatika* pasirodė 1901 m., o jos normos galutinai buvo įdiegtos tik tarpukario nepriklausomoje Lietuvoje. Caro administracija tuo draudimu vykdė kultūrinę lietuvių aneksiją. Pasak K. Platelio, vyko karas kultūrinė vertybių srityje, ir tą karą lietuviai laimėjo. To karo tikrieji dalyviai – tai knygnešiai ir daraktoriai, kuriuos rėmė ūkininkų tauta, dalį savo kuklių lėšų skirdama lietuviškoms knygoms ir savo vaikus leisdamą į pagrindines lietuviškas mokyklas.

K. Platelis kalbėjo ir apie kitą draudimų laikotarpį – idėjų draudimą, trukusį 50 metų. Tai buvo dar vienas tautos demoralizacijos laikotarpis. Kalba daugmaž buvo palikta ramybėje, bet valdžia kontroliavo, kas ta kalba buvo sakoma. Taigi Bodueno de Kurtenė retorinis klausimas būtų visiškai tikęs ir tam metui.

Taigi minėdami spaudos draudimo 100-metį kartu prisimename ir kitus draudimus, minime įvairių demoralizacijos etapų panaikinimo pabaigą, kuri mums sutampa su Nepriklausomybės atgavimu, – teigė kalbėtojas, visai logiškai susiedamas Vasario 16-ąją ir Kovo 11-ąją – Lietuvos valstybės atkūrimo datas. Iš tiesų, papildant kalbėtoją, be laisvo žodžio nebūtų laisvos Lietuvos.

Tačiau kadaise perskeltos moralės liekanų pakanka ir šiandien, nes ir lotyniškais rašmenimis bei moderniomis nuomonių formavimo technologijomis galima drumsti protus, painioti vertybes. Kalbėtojas išreiškė viltį, kad vis dėlto ilgesnį laiką gyvendami neškreiptoje valstybėje, viešuosius interesus pradėsime vis labiau laikyti savo asmeninių interesų saugos garantu.

Šiandien turime gerai išstobulintą savo kalbą, ją tyrinėjančias bei saugančias institucijas. Tačiau kalbai niekada nestigs išorinių pavojų. Jokios institucijos neapsaugos kalbos, jei jos

Lietuviškosios spaudos atgavimo 100-mečio iškilmingame posėdyje dalyvavo laikinasis Lietuvos Respublikos Prezidentas Artūras Paulauskas

nepuoselės kalbantieji. Štai kodėl svarbu, kad nė vienoje srityje lietuvių kalba neužleistų savo pozicijų – universitetuose, mokslo institucijose, klestėtų ne vien humanitariniuose, bet taip pat gamtos ir technologijų mokslų srityje. K. Platelis, kurį prisimename ir kaip buvusį švietimo ir mokslo ministrą, pripažino, kad citavimo indeksai prestižiniuose bei užsienio leidiniuose, nors parodo mokslinio darbo vertę, bet nedera pamiršti ir kitos vertės, kurią tam darbu teikia buvimas lietuviškoje žiniijoje, lietuviškų studijų procese.

Kalba – ne tik minčių reiškimo priemonė, bet joje užkoduotas ir tam tikras nepakartojamas pasaulio suvokimo būdas, tam tikra žinia apie jį, todėl ji vertinga ne tik patiems ta kalba kalbantiems, bet ir visai žmonijai. Tą žinią ir stengsis perteikti grožinė literatūra, ne tik reiškianti, bet ir rodanti pačią kalbą. Spausdinama kaip niekad daug verstinių ir vietos autorių knygų, tačiau reikalavimai redagavimui ir apskritai kalbai menkėja. Diskusijos apie tai pasitraukė į specialiųjų leidinių puslapius. O juk kalbos vartoseną lengviausiai veikia masiniai leidiniai, o ne teoriniai kalbininkų darbai.

Seimo tribūna K. Platelis pasiūlo ir kaip savaitraščio *Literatūra ir menas* vyriausiasis redaktorius. Po posėdžio jis visus pakvietė į Seimo rūmų galeriją, kur vyko *Literatūros ir meno* jubiliejinio numerio pagerbimo iškilmės, atidaryta šiai progai skirta paroda. Taip jau laimingai sutapo, kad savaitraščio 3000-asis numeris pasirodė kaip tik gegužės 7-ąją, minint Spaudos atgavimo 100-metį.

Ne tik grįžti į Europos žemėlapi, bet ir būti savimi

1864 m. pradėtasis lietuviškos spaudos draudimas ir Lietuvoje istoriškai tradicinės katalikų bažnyčios puolimas buvo nuolat stiprinamas. Dirbtinai stabdant lietuvių nacionalinės kultūros raidą, tikėtasi, kad tauta lengviau pasiduos rusifikacijai. Iš inercijos esame linkę aptarinėti tik tą rusifikacijos formą, kuri akivaizdžiai dokumentuota raštu. Reikia gilesnių to laikotarpio tyrimų, nes imperija mėgino įgyvendinti daug ir kitų krašto unifikuojamųjų priemonių – mėgino vienodinti kraštovaizdį. Unifikavo net pakelių augmeniją, pastatų architektūrą. Štai į šiuos dalykus, kurie iš tiesų dažnai mums praslysta pro akis, savo pranešime ir sutelkė

dėmesį Lietuvos nacionalinio muziejaus direktorė Birutė Kulnytė.

Žinoma, netekusi galimybės knygas spausdinti Lietuvoje, lietuvių tauta savo knygų leidybos centrą įsteigė Mažajoje Lietuvoje. 40 metų lietuviškos knygos kelią nuo spaustuvės iki skaitytojo ženklino knygnešių fenomenas. Labai svarbu suvokti, kad visa tai brandino lietuvių tautinę savimonę, kristalizavo tautinę veiksmų programą.

Jau 1900 m. Pasaulinėje Paryžiaus parodoje daugelį nustebino Lietuvos ekspozicija. Net mokslo žmonių dauguma tada lietuvių tautų traktavo tik kaip mokslui įdomų filologinį faktą. Tačiau inteligentijos pastangomis sugebėta parengti uždraustos lietuviškos spaudos leidinių ir etninės kultūros ekspoziciją. Muziejininkė B. Kulnytė tokį darbą prilygina tikrą europiečių poelgiui, nes tie lietuviai inteligentai į Lietuvą žvelgė kaip į neatsiejamą lotyniškosios Europos dalį. Besiformuojanti lietuvių inteligentija jau suvokė savo kultūros paveldą kaip tautinės tapatybės reiškinį. Lietuvos ekspozicija Pasaulinėje Paryžiaus parodoje išliko saugi viename Paryžiaus muziejų, ir ji šiais metais bus parodyta Lietuvoje.

Tačiau ir po spaudos atgavimo, po Pirmojo pasaulinio karo paveldo atstatymas, susigrąžinimas, apsauga pasirodė labai sudėtingas uždavinys, sudėtingesnis net už diplomatinę kovą dėl valstybės pripažinimo. Iš tiesų, neįmanoma keista, kad Vasario 16-osios aktas net nebuvo įregistruotas Lietuvos Valstybės archyve?

Ir vis dėlto metais, kai minime lietuviškos spaudos atgavimo 100-metį, tenka konstatuoti, kad istorinio bei kultūrinio paveldo paieškos, apsauga, tyrinėjimai, pateikimas tebėra svarbi nacionalinė problema. Todėl tokios sukaktys reikalingos ne tik reikšmingoms programoms parengti, bet ir joms nuosekliai įgyvendinti. Padorus ekspertas, toliau tęsė B. Kulnytė, pažėgus įvertinti restauruoto objekto reikšmę. Tačiau ir pats padoriausias finansininkas turi būti pakankamai intelektualus, kad neklaustų: *O kam Jums tiek daug reikia?*

Kaip mūsų kultūros paveldo apsaugos skaudulius B. Kulnytė minėjo dešimtmečius tvarkomą daktaro Jono Basanavičiaus sodybą Ožkabaliose, daktaro Vinco Kudirkos paminklą Kudirkos Naumiestyje, kuris pastatytas iš dažnai nubyrančio cemento. Reikėtų palyginti nedidelių investicijų ir turėtume balto

Nukelta į 20 p.

Kelionė į Seinus, Punską ir senąją jotvingių žemę (2)

Pradžia Nr. 11

Kaip Tacito aisčiai X amžiuje virto prūsais

Nepaisant to, kad Seinais mažas miestelis, turintis tik 6 tūkst. gyventojų, bet iš jų apie 1,5 tūkst. lietuvių. Tai gi lietuvių kultūrai, lietuviybei tai labai svarbus miestas. Kaip, beje, ir visas Seinų kraštas. Nieko stebėtino, kad Seinuose yra ne tik *Lietuvių namai* bet viečia ir Lietuvos Respublikos konsulas.

Kada čia įsikūrė pirmieji gyventojai, nėra labai aišku, tačiau niekas neabejoja, kad tai nuo seno jotvingių arba sūduvių gyventa žemė. Pirmą kartą istorijoje sūduvius (sūdus), kartu ir galindus, mini graikų istorikas Ptolomėjus (Ptolemajus, Ptolemėjus) II m. e. amžiuje. Rytų aisčių, prie kurių Kazimieras Būga priskyrė lietuvius, latvius, žiemgalius, sėlius ir kuršius, Roma dar veikiausiai nepažinojo, nes visos tos tautos tuo metu tebegyveno toli nuo Vyslos ir Baltijos pajūrio. K. Būga tautų giminę, kurią sudaro prūsai ir lietuviai, latviai, žiemgali, sėliai bei kuršiai, vadina *aisčiais*, t. y. vardu, kuriuo I amžiaus Romos istorikas Tacitas pavadinno prūsų tautą. Aisčiais ji vadinta maždaug iki 900 metų, kai tuose kraštuose lankėsi ir paliko savo įspūdžių aprašymą anglosaksų keliautojas Vulfstanas. Senąjį *aisčio* vardą iš rašytinių šaltinių pamažu išstūmė *prūsos* vardas, pirmą kartą paminėtas 999 metais. Kadangi *aisčio* vardas nuo X a. jau netiko prūsų tautai vadinti, tai K. Būga ir siūlė jo vadinti visą plačią gi-

minę, kurios nariai yra ne tik prūsai (tikrieji senovės aisčiai), bet ir lietuviai, latviai, žiemgali, sėliai bei kuršiai.

Dzūkai – tikrieji jotvingių paveldo atstovai

Kaip matome, sūduviai, arba jotvingiai į Europos istorijos šaltinius pateko daug anksčiau už lietuvius ar latvius, nes ir to meto „Europai“ buvo lengviau pasiekiami. Tai buvo ne vien privilumas, bet ir labai pavojinga lemtis, ką parodė ir vėlesni amžiai.

Vienas iš argumentų, kad Seinų kraštas yra jotvingių istorinio paveldo dalis, tai jotvingiški upių ir ežerų pavadinimai. Mūsų vedlio Eugenijaus Petruškevičiaus lūpose tie jotvingiški vardai skamba tarsi poetinės metaforos, lyg simboliai, be kurių šis kraštas prarastų didžią dalį viso patrauklumo. Tik įsiklausykime: *Gailėkas, Zelva, Galadusis, Prapuntas, Seivas, Vygriai* ir daugybė kitų. Beje, *Vygriai* – vienas didžiausių ir gražiausių senosios jotvingių žemės ežerų Suvalkijoje. Jo pavadinimas kilo nuo žodžio *vingrus*, tad nieko stebėtino, kad jo krantai išties labai išsirangę. Tuo įsitikinome ir šios kelionės metu. Dar pastebėsime, jog esama kelių ežerų, turinčių tą patį pavadinimą *Zelva* (kitą aptinkame Baltarusijos teritorijoje). Ir Lenkijoje, ir Baltarusijoje esančių ežerų vardai yra

Įspūdingas Seinų bazilikos barokinis interjeras

tuviams. Eugenijus Petruškevičius dėl to labai sau galvos nesuka, svarbiausia, kad šiame krašte jaučiasi esąs ne tik Seinų lietuvis, bet ir jotvingių palikuonis. Gražiai dzūkuoja ir primena, kad dzūkai ir yra tikrieji jotvingių istorinio bei kultūrinio paveldo atstovai.

Seinų kelias į istoriją

Prisiminkime, kada į istoriją patenka Seinais. 1522 m. pirmą kartą randame Seinos vardą užrašytą istoriniame dokumente: karalius Žygimantas Sena-

pradžių vadinta Jurjevu, vėliau jai sugrąžintas ankstesnis Seinų pavadinimas.

Tvirtinama, kad 1602 m. J. Grodzinskiui prisisapnavo du vienuoliai, apsisiautę baltai juodais apsiaustais. Vienas tų vienuolių, atseit, perspėjęs J. Grodzinskį, kad šis kuo greičiau pereitų į Romos katalikų tikėjimą, antraip jį ištiksianti mirtis. Maža to, jam taip pat prisakytą skubiai keliauti į Vilniaus miestą, kur jis ir pamatysiąs tokius pat kaip sapne brolius vienuolius. Štai juos ir turįs parsivesti į Seinus, čia apgyvendinti ir dar tinkamai apdovanoti.

Išsigandęs J. Grodzinskis taip ir padarė: nuvyko į Vilnių, pamatė ten brolius dominikonus ir šešis jų parsivedė į Seinus. Buvo bevaikis, tad dominikonams užrašė didelius žemės plotus su miškais, ežerais ir dvaru. Tiesa, donacijos aktą kažkodėl pasirašė ne pats J. Grodzinskis, bet jo žmona Justina Dulskytė-Grodzinska. Prabėgus vos pusei metų nuo tų visiem įsimintinių įvykių me-

dinga bazilika, į kurią vėlesniais laikais ir buvo perkelti dominikonų gerdario J. Grodzinskio palaikai. 1616–1632 m. dominikonai šalia vienuolyno pastatė mūrinę bažnyčią, kuri pašventinta kaip Šv. Mergelės Marijos, Šv. Jurgio ir Šv. Jackaus bažnyčia. 1760 m. prie bažnyčios buvo pristatyti du barokiniai bokštai, nuo to meto Seinų bažnyčia įgijo dabartinį vaizdą.

Vis dėlto grįžkime į senus laikus, kai ne tik tų bokštų nebuvo, bet ir bažnyčia prie dominikonų vienuolyno atrodė visai kitaip. Reikia pripažinti, kad vienuoliai dominikonai nebuvo Seinais didelė našta. Jie nuo XVII a. pradžios rūpinosi Seinais ir iš tiesų buvo spėję miestą gerokai pakelti. Nuo 1602 m., kai čia įsikūrė dominikonai, Seinuose veikė ir spauduvė, tiesa, pirmas lietuviškas spaudinys buvo išspausdintas tik 1863 metais. Miesto augimo pastangas 1655 m. nutraukė rusų caro Aleksiejaus Michailovičiaus invazija į Lietuvą, taip pat ir karas su švedais. Tik aprimus karams Seinais pradėjo atsigausti, dominikonai telkė atvykti ir mieste apsigyventi amatininkus bei žydus, iš kurių tikėjosi naujo miesto gyvenimo postūmio. Nemaža žmonių judėjimo ir gyvybės įnešdavo ir Seinuose įvesti

Seinų katedros-bazilikos vargonai vieni „balsingiausių“ šiaurės Lenkijoje

jotvingių kalbinis paveldas.

Pagaliau net ir kalbos žinovui nebūtų paprasta pasakyti, ką reiškė žodis *suvalkai*. Jotvingių kalba nepaliko rašytinių paminklų, tačiau vargu ar kas abejos tuo, kad tai lietuviškas žodis. Lietuvoje yra *Ančia* – ežeras Lazdijų raj., Veisiejuose. *Baltoji Ančia* – iš to ežero ištekanči upė, o Lenkijoje yra *Juodoji Ančia*. Ką reiškia šis pavadinimas – kol kas paslaptis. Ne paslaptis tik jotvingiška pavadinimo kilmė. O kad jotvingiai, buvo baltų gentis, labai artima lietuviams, tikriausiai nėra reikalo abejoti. Galima ginčytis tik dėl to, ar jotvingiai artimesni prūsams, ar lie-

sis Perlamo girios didelį plotą – maždaug pusę kvadratinės mylios prie Seinos upės – už kažkokius nuopelnus padovanojo rusų kilmės kunigaikščiui Ivanui Michailovičiui Višniovieckiui. Šis pasistatė medinį dvarą toje vietoje, kur Seinos upė išteka iš Seino ežero. Netoli dvaro pradėjo kurtis miestas. 1563 m. karalius Žygimantas Augustas Seinams suteikė miesto teises.

XVI a. pabaigoje tą dvarą įsigijo Jurijus Grodzinskis, kuris buvo šalimais pasistatytas dvarelis savininkas. Šis žmogus tarsi būtų stovėjęs konfesinių vėjų pagairėje: iš pradžių buvo stačiatikis, bet perėjo į protestantizmą, neilgai ten užsibuvęs metėsi į Romos katalikų tikėjimą. Tada aprimo. Taigi iš Jurijaus virto Jurgiu, o tai atsispindės ir būsimosios bažnyčios pavadinime. Nuo J. Grodzinskio ir prasideda vis spartėjanti Seinų kaip miesto raida. Tarp kitko, ši vietovė pagal savininko vardą iš

cenatas mirė (1603 m. sausio 12 d.), buvo palaidotas dominikonų ir savo paties statytoje ir Šv. Jurgio vardu pavadintoje bažnyčioje. Ji buvo medinė, aštuoniakampės formos, stovėjo Seinų centre dabartinių Šv. Jurgio kapinių vietoje ir buvo skirta miestiečiams. Nugriauta tik 1842 metais.

Dominikonai kėlė Seinus

Taigi tos seniai nelikusios Šv. Jurgio bažnyčios nereikėtų painioti su Seinų centre stovinčia di-

Rozės Platerytės-Strutinskės lėšomis pastatyti Seinų bažnyčios bokštai

Nuo Jurgio Grodzinskio prasideda spartus Seinų miesto augimas

atlaidai. Miestas augo, tai atsi-
spindėjo ir mūrinėje statyboje.

Vienuoyno su bažnyčia kompleksas – Šiaurės Lenkijos pažiba

Seniausias ir vertingiausias
Seinų statinys – buvęs dominin-
konų vienuolyno pastatas. Nors
ir smarkiai apveistas, bet ir šiandien
atrodo įspūdingai. Statyta
su užmoju. Architektūra aiškiai
gynybinės paskirties, keturiuose
kampuose vis dar amžių sargy-
boje budi gynybiniai bokštai.
Šiam vienuolyno pastatui kartą
teko atlaikyti ir švedų antpuolį.
Prie vienuolyno pastatytoji baž-
nyčia buvo kitokia nei šiandien,
be didžiulių bokštų fasadinėje
dalyje. Pirminį bažnyčios vaizdą
gyvino tik bokštelis su nedidele
varpine, įėjimas buvo nuo vie-
nuolyno, nes ši bažnyčia juk ir
buvo skirta vienuoliams.

Kai kurie vertintojai baroki-
nius bokštus laiko gražiausiais vi-
soje Sūduvoje. Kaip sakytą, jie pa-
statyti XVIII a. antroje pusėje Sei-
nų seniūno Strutinskio ir jo žmo-
nos Rožės Platerytės-Strutinskos
lešomis. Šie mecenatai perstatė ir
visą dominikonams priklausiusią baž-
nyčią. Iš esmės viskas buvo pertvarky-
ta, net altorius perkeltas į kitą bažnyčios
dalį. Naujas bažnyčios fasadas su nau-
jais bokštais buvo pasuktas miesto link.
Štai kodėl Seinų bažnyčia – vertingia-
usias architektūros paminklas Šiaurinė-
je Lenkijoje – yra dviejų skirtingų archi-
tektūros epochų statinys. Mums tai ir
vieta, kur išsisi poeto bei Seinų vysku-
po Antano Baranausko palaikai. Apie
tai dar kalbėsime.

Šedevras surado savo vietą Seinų katedroje

Seinų katedros bazilikos vidus –
įspūdinga baroko ir rokoko elementų
jungtis. E. Petruškevičius šią architek-
tūrą drąsiai vadina Vilniaus baroko pa-
vyzdžiu, ir galima su juo sutikti. Iš tie-
sų, kas yra lankęsis Lenkijos gilumos
barokinėse bažnyčiose, sutiks, kad Sei-
nų bažnyčia puikiausiai derėtų bet ku-
riame Lietuvos mieste, bet su Lenkijos
baroku nedaug ką turi bendro.

Didžiajame altoriuje yra du Vil-
niaus universiteto profesoriaus Pranciš-
kaus Smuglevičiaus paveikslai. Šalia į-
ėjimo yra mūsų gana išsamiai aprašyto
Jurgio Grodzinskio ir Rožės Platerytės-
Strutinskos paveikslai.

Vargonai, vieni garsiausių Lenkijo-
je, pagaminti 1904 m. meistro iš Kau-
no. Savo skambumu jie gal ir neprilygs-
ta Olyvos katedros vargonams, bet yra
pakankamai balsingi ir labai vertinami.
Todėl čia mielai groja garsiausi Lenki-

Bažnyčios koplyčioje saugomas meno šedevras – Dievo Motinos skulptūrėlė

jos, Lietuvos, Austrijos vargonininkai,
o vasarą kasmet rengiami jaunųjų var-
gonininkų trijų savaitėlių simpoziumai.

Koplyčioje saugomas meno šedevras –
Dievo Motinos skulptūrėlė. Pasak
E. Petruškevičiaus, tokios tėra dvi pa-
saulyje. Jos sukurtos to paties nežino-
mo Karaliaučiaus meistro. Iš viso bu-
vo pagamintos šešios figūrėlės. Išliko
dvi: viena Vokietijoje, antra Seinuose.
Figūrėlė atsidaro, išorėje lieka vaini-
kuota Dievo Motinos galva, o šios
skulptūros viduje yra antra skulptūra –
Dievas Tėvas dangaus soste su auksiniu
kryžiumi. Geriau išžiūrėję matome
angelų ir riterių figūrėles, einančias prie
Dievo Tėvo.

Šis meno šedevras, E. Petruške-
vičiaus tvirtinimu, į Seinus atkeliavo
1602 metais. Literatūroje galima rasti
ir kitas šio įvykio datas, bet reikėtų
pasikliauti žinovu, kuris perkratęs
ne vieną šaltinį. Mat tuo metu Kara-
liaučiaus krašte ir Vokietijoje protes-
tantai iš bažnyčių metė paveikslus,
skulptūras bei kitus meno kūrinius,
tad ir Seinų dominikonų mecenatas
J. Grodzinskis siuntė į Karaliaučių
savo atstovus, mat ten pigiai ga-
lima buvo įsigyti meno vertybių, pa-
veikslų Seinų bažnyčiai.

Seinai ir Napoleonas

Po Trečiojo Abiejų Tautų Res-
publikos padalijimo 1795 m. šis kraš-
tas atiteko Prūsų karalystei. Protes-
tantiškoji Prūsijos valdžia šiame kraš-

te pirmiausia panaikino visus vienuo-
lynus. Jie buvo nusavinti ir suvalsty-
binti. Vienuoliai dominikonai savo
buvimo Seinuose 200 metų sukaktį jei
ir minėjo, tai labai nežymiai, ir istorija
apie tai nutyli. Užtat žinoma, kad
1802 m. dominikonai iš Seinų buvo
iškelti į Rožany Stok, kuris priklausė
Rusijos imperijai – ten leista vienuo-
lynams veikti.

Atrodė, kad Seinams atėjo tam-
sios dienos, nes miesto gerovė ir
klestėjimas, kaip atsimename, nuo
seno buvo siejamas su vienuoliais
dominikonais. Tačiau išėjo kitaip,
nors ir ne iš karto. 1812 m. karo įvy-
kiai praturtino ir Seinų istoriją. Pro-
miestą žygiavo bavarų daliniai, pri-
klausę Napoleono kariuomenei, tuo
metu judėję į rytus. Bavarus pakei-
tė italų divizija. Pasisekė tiems, ku-
riems pavyko grįžti. 1812 m. gruodžio
8 d. Seinuose buvo sustojęs iš
Rusijos besitraukiantis Napoleonas.
Užėjo į vieno žydo užėigą ir at-
sisėdo prie krosnies apšilti, bet se-
na žydė nepažįstamąjį nuvijo. Mat
norėjo pasitarnauti daug šauniau
atrodžiusiems generolams, kurie ly-
dėjo imperatorių. Kai išsiaiškinta,
nesusipratimas buvo užglaištytas,
visi šauniai pavaišinti. Napoleonui
ypač patiko kotletai iš kiaulienos su
morkomis. Vaišėmis neapsieita,
Napoleonas apžiūrėjo su juo buvu-
sius karius, taip pat iš seiniškių bei
aplinkinių kaimų vyrų sudarytą vie-
tinį apsaugos dalinėlį.

Centriniame bažnyčios altoriuje – du dailininko prof. Pranciškaus Smuglevičiaus paveikslai

Kuo Seinai svarbūs lietuvių

Daug didesnį poveikį tolesniam
Seinų likimui turėjo sprendimas iš Vyg-
rių į šį miestą atkelti vyskupiją. Šis ne
vien Seinams, bet ir visam lietuviybės ju-
dėjimui didžios svarbos įvykis, nutiko
1818 metais.

1826 m. Seinuose atidaryta iš Ti-
kocino Mozūruose atkelta kunigų dva-
sinė seminarija. Ji ir pradėjo rengti Sū-
duvos bažnyčioms lietuvius kunigus,
todėl dauguma klierikų buvo lietuviai.
Maža to, ši seminarija parengė visą bū-
rį lietuvių šviesuolių, rašytojų ir kny-
nešių. Štai tik kelios pavardės: semina-
rijoje mokėsi Antanas Tatarė, Marty-
nas Sidaravičius, Pranas Būčys, Jonas
Totoraitis, Motiejus Gustaitis, Anta-
nas Šmulkštys-Paparonis, Mykolas
Krupavičius ir daugelis kitų Lietuvos
atgimimo veikėjų. Su šia seminarija
susiję Petro Kriaučiūno, Vinco Kudir-
kos, Antano Žukausko, būsimos ra-
šytojo Antanas Vienuolio, ir kitų iški-
lių asmenybių likimai. Taip pat ir Vin-
co Mickevičiaus, kuris pasirinko Kap-
suko literatūrinį slapyvardį, nes pripa-
žino Vinco Kudirkos autoritetą ir pir-
menybę, kuris juk pasirašinėjo Kaps-
so vardu. Tiesa, V. Kudirka iš šios semi-
narijos buvo pašalintas dėl pašaukimo
stokos. To paties likimo susilaukė ir
Vincas Mickevičius, būsimasis Kapsu-
kas, kuris Seinų kunigų seminarijoje
taip pat mėgino savo jėgas ir tikrino
pašaukimą mokymdamasis kunigu.

1904 m., kai lietuviai atgavo teisę
į lietuvišką spaudą Lietuvoje, Sei-
nuose įsikūrė draugija lietuviškos
knygoms leisti. 1906 m. išleistas pir-
mas savaitraščio *Šaltinis* numeris.
Prieš Pirmąjį pasaulinį karą tai bu-
vo vienas populiariausių laikraščių
ne tik Sūduvoje, bet ir visoje Lietu-
voje. *Šaltinis* leido priedus *Artoją* ir
Šaltinėlių. Seinai to meto Lietuvoje
turėjo trečią pagal dydį leidybinį
centrą, kuriame iki Pirmojo pasa-
ulinio karo buvo išspausdinta keli
šimtai leidinių bendru kelių milijonų
tiražu.

Seinuose nuo 1906 m. taip pat
veikė *Žiburio* draugijos skyrius, ku-
rio indėlis steigiant lietuviškas mo-
kyklas, skaityklas, lietuvių bendra-
bučius yra labai reikšmingas. Prieš
Pirmąjį pasaulinį karą, būdamas
apskrities ir vyskupijos centru, Sei-
nų miestas buvo kuo glaudžiausiais
ryšiais susijęs su Lietuva ir lietuviš-
ka kultūra.

Būtent Seinuose susitikę lietu-
vių kalbininkai Kazimieras Bū-
ga, Jonas Jablonskis ir Juozas
Balčikonis bendromis jėgomis
nutarė imtis lietuvių kalbos nor-
minimo darbo.

Po Seinų dominikonų vienuo-
lyno sodą vaikštinėjo ir šios semina-
rijos auklėtinis Vincas Mykolaitis-Pu-
tinas (baigė 1915 m.), per savo roma-
no *Altorių šešėlyje* svarbiausią veikėją
Liudą Vasarį perteikęs asmeninius iš-
gyvenimus, kurie buvo patirti čia, šia-
me sode ir šiame mieste.

Dar priminsime, kad kunigų semi-
narija Seinuose veikė iki Pirmojo pa-
saulinio karo, vėliau ji buvo evakuota
į Mogiliovą, iš ten – į Peterburgą, kol
iš viso uždaryta. Po karo 1918 m. kari-
nė vokiečių valdžia vėl leido atidaryti
seminariją, joje dėstyta lietuviškai, bet
1919 m. lenkų kariuomenei užėmus
Seinus, visi klierikai ir profesoriai bu-
vo atgabenti prie demarkacinės linijos
ir ištremti į Lietuvą. 1925 m. buvo pa-
naikinta ir Seinų vyskupija.

Buvusiam Seinų dominikonų
vienuolyne tarpukariu veikė lenkiška
Šv. Kazimiero gimnazija. Antrojo pa-
saulinio karo metu čia buvo įkurdinta
vokiečių karo ligoninė, o po karo
kurį laiką veikė Žemės ūkio pagrindų
mokykla. Dar vėliau buvo kultū-
ros namai ir biblioteka, o dabar nie-
kas neveikia ir neatrodo, jog labai
kam tai rūpėtų. Tą rodo sudaužyti bu-
vusio garsaus vienuolyno pastato ant-
rojo aukšto langai ir visa aplinka. Tie-
sa, E. Petruškevičius mums paaiški-
no, kad vietos kunigas Kazimieras
Gackis puoselėja sumanymą buvusiam
vienuolyno pastate įsteigti pagy-
venusių vienišų žmonių prieglaudą.

Bus daugiau

Gediminas Zemlickas

Keliaujant po Seinų kraštą: kelionės vadovas Eugenijus Petruškevičius, Kultūros, filosofijos ir meno instituto direktorius Vaclovas Bagdonavičius ir mokslo istorikas Juozas Algimantas Krikštopaitis

Senųjų Seinų vaizdas

Sielos nepakeitė net atsidūres kitame žemyne

Ne visada pagalvojame, kad tai, kas mums šiandien atrodo natūralu ir kasdieniškai įprasta, dar visai neseniai turėjo skintis kelią. Ypatingomis progomis vilkėti tautinius drabužius arba šiuolaikišką dirbinį dabinėti lietuviškais raštais – toli gražu nėra gilios tradicijos. Daug pastangų reikėjo padėti liaudies meno puoselėtojams, kad tautinis drabužis, lietuviški tautiniai raštai būtų pradėti suvokti kaip tikras ir ypatingas grožis. Gali nuskambėti kaip paradoksas, bet dar XX a. ketvirtajame dešimtmetyje apsilviki lietuvišką tautinį drabužį ar pasipuosti tautiniu ornamentu galėjo atrodyti itin drąsu ir net labai modernu. Prie to, kad liaudies menas būtų priimtas, įvertintas ir pamėgtas, labai daug prisidėjo dailininkai bei pirmieji mūsų profesionalūs tekstilininkai Antanas ir Anastazija Tamošaičiai. Pusę šimtmečio atskirti nuo Tėvynės, jie nepaklydo svetimo žemyno ūkuose, nepametė savojo kelio, todėl neprarado ir pašaukimo. Savo kūryba šie menininkai visada išliko giliai lietuviški, todėl įdomūs ir kitų tautų žmonėms.

Anastazijos ir Antano Tamošaičių galerija *Židinys* Vilniaus senamiestyje yra ta vieta, kurioje tvyro geroji liaudies meno dvasia. Čia eksponuojami ir saugomi Tamošaičių sukurti bei tarpukario Lietuvoje daugiausia iš kaimų surinkti liaudies meno dirbiniai, daugiausia tautiniai drabužiai ir tautiniais raštais išdabinti audiniai. Čia vyksta įvairūs kultūriniai renginiai. Dalyvaujant pačiam liaudies meno puoselėtojui, dailininkui Antanui Tamošaičiui (gimęs 1906 m.) šį pavasarį *Židinio* galerijoje buvo pristatyta ir nauja Lijanos Šatavičiūtės-Natalevičienės knyga *Antanas Tamošaitis. Gyvenimo ir kūrybos kelias* (išleido Vilniaus dailės akademijos leidykla). Šiame pristatyme, aptilus kalboms ir nuščiūvus sveikintojų šurmuliui, pakalbinome knygos autorę.

Pradėjo nuo archyvo labirinto

Nemanau, kad bus per stipriai pasakyta, tačiau daugeliui čia šiandien susirinkusiųjų akivaizdu, kad ši knyga reikšminga ne tik lietuvių etninei, bet ir apskritai visos Lietuvos kultūrai. Stebina tai, kad Antanui Tamošaičiui skirta knyga pasirodė tik dabar. Lietuviai – nuolat vėluojanti tauta, tačiau Jūsų pastangos ir darbo vaisiai rodo, kad vis dėlto nesame beviltiški.

Kad ir koks išsamus būtų knygos pristatymas, jame negalima apžvelgti visų autoriui svarbių įvykių, įtakų, kuriuos daro poveikį jo kūrybinei veiklai ir atsispindi rezultatuose. Apie tai ir šiuo laiku pasidalyti mintimis. Rašydama šią knygą, Jūs tikriausiai susidūrėte su tam tikrais išskirtiniais sunkumais. Kokiais?

Sunkiausia buvo tai, kad Anastazijos ir Antano Tamošaičių archyvas buvo nesutvarkytas, dokumentai, beje, labai vertingi, sujaukti ir net sumaišyti su įvairiais atsitiktiniais lapais. Jei A. Tamošaitis buvo parašęs ištisinę tekstą, tai aš jį radau fragmentais: dalis gulėjo viename lagamine, kitos dalys – kitame. Iš esmės archyvo kaip tokio net ir nebuvo. Žodžiu, tik krūva sujauktų popierių, nors, kartoju, labai vertingų.

Be to, įsivaizduokite kelis šimtus dailininko A. Tamošaičio per visą gyvenimą nutapytų, nupieštų įvairiausių kūrinių, kurie buvo neįvardyti, be sukūrimo datų. Tai buvo tikras chaosas, kuriame man reikėjo susigaudyti. Aišku, pirmiausia visą tą medžiagą reikėjo susisteminti, suskirstyti, kas, kur ir kaip turi būti. Tik tada buvo galima galvoti,

kaip pradėti rašyti šią knygą.

Galiu tik įsivaizduoti, koks tai buvo sudėtingas darbas. Vis dėlto dokumentus sutvarkyti, susisteminti galėtų tik prityręs archyvų specialistas. Tikriausiai Jūs tokio uždavinio sau ir nekėlėte, juk buvote pasiryžusi rašyti apie Antaną Tamošaitį knygą, o ne tvarkyti jo kūrybinį palikimą.

Taip, iš tiesų man reikėjo pasirinkti, kas reikalinga knygai. Teko į šalį atidėti labai vertingą A. Tamošaičio susirašinėjimą su žymiais išeivijos veikėjais, pavyzdžiui, su Jonu Aisčiu, Kaziu Bradūnu, Henriku Nagiu.

Visi daugiausia poetai.

Taip, poetai, rašytojai, antropologai, kultūros veikėjai, žurnalistai. Tai ta A. Tamošaičio aplinka, su kuria jis bendravo, susirašinėjo.

O etnologai, dailininkai? Jų lyg ir nepaminėjote. Ar tai reiškia, kad ne kažin kiek tų etnologų, tautinio meno kūrėjų ir tyrinėtojų išeivijoje būta, ar tiesiog jų mažiau pateko į Tamošaičių traukos lauką?

Man nėra paprasta atsakyti. Manau, kad mano išvardyti poetai – tai pirmiausia Tamošaičiams artimi žmonės, jų bendraminčiai, jų aplinkos žmonės.

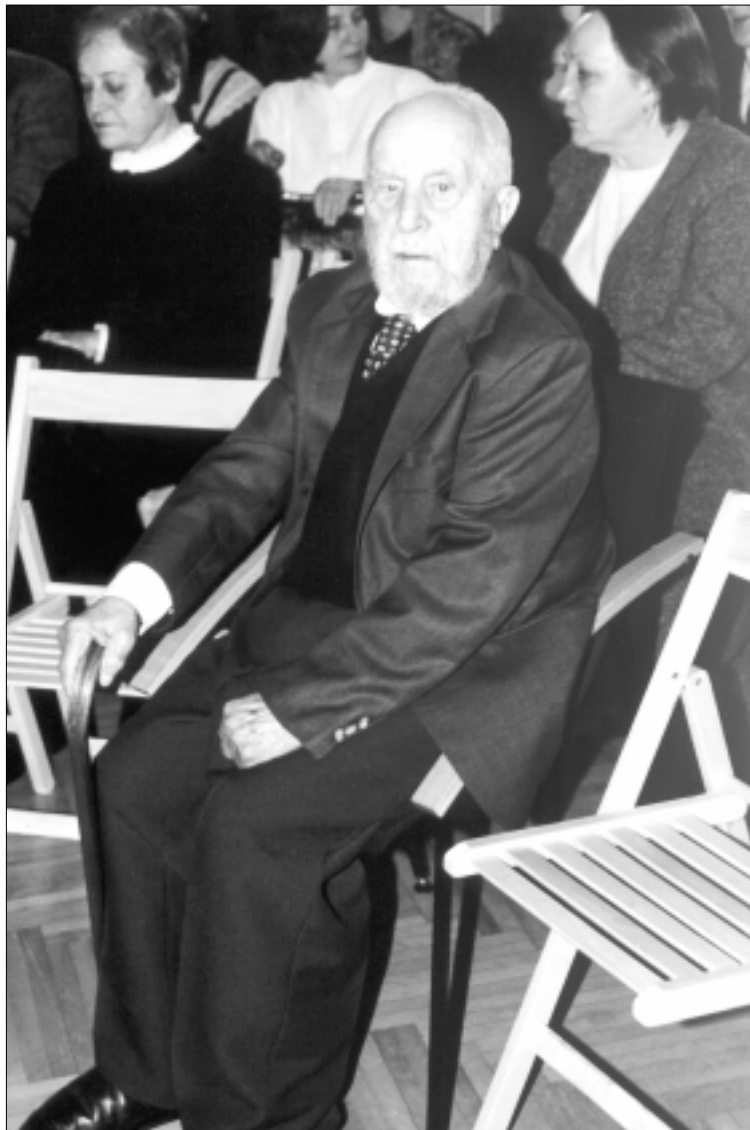
Prieškario ir karo metų Kauno aplinkos žmonės?

Ko gero. Tie asmenys atvykdavo pas Tamošaičius į Kanadą, ten svečiuodavosi. Kiek man teko girdėti iš Aldonos Tamošaitytės-Varnauskienės, A. Tamošaičio dukterėčios, sykį dailininkas lyg ir pasiskundęs, kad visi į jo sodybą Kingstone atvykdavo vasaroti, žvejoti, praleisti laisvadienius, tačiau nebuvo nė vieno, kuris paskui būtų pasikvietęs svetingus šių namų šeiminius pas save.

Turbūt vaišingumu ir svetingumu nedaug kas norėjo rungtyniauti su Tamošaičiais?

Nežinau, gali būti ir taip. O gal tai buvo paprasčiausias pragmatizmas.

Tamošaičių sodyboje Kingstone visiems buvo jauku ir gera, bet tokią betarpišką bendravimo atmosferą savo namuose sukurti pavyksta ne kiekvienam.

Dailininkas Antanas Tamošaitis dalyvavo jam skirtos knygos pristatyme „Židinio“ galerijoje

Galėčiau sutikti, nors Užjūrio lietuvių praktiškumas ir pragmatizmas niekam ne paslaptis. Bent jau pats A. Tamošaitis šitaip vertino.

Kuris kurį veikė

Kaip Jums atrodo, ar abu dailininkai Anastazija ir Antanas Tamošaičiai turėtų būti tyrinėjami ir vertinami kaip neišskiriama visuma, ar įmanoma nagrinėti ir po vieną, atskirai vieną nuo kito, kaip išskirtines kūrybines asmenybes? Beje, savo knyga Jūs tarsi atsakėte į šį klausimą, nes ji skirta tik Antanui Tamošaičiui.

Kiekvienas šių dailininkų yra savita asmenybė, nes kiekvienas reiškęs savo kūrybos ir mokslo baruose. Tačiau man susidarė įspūdis, kad A. Tamošaitis nebūtų tapęs tuo, kuo mums šiandien yra, be savo žmonos Anastazijos. Tą pasakyčiau dar apie tarpukario, t. y. Kaune jų gyventą laikotarpį.

Lietuvoje aš girdžiu kiek kitokią interpretaciją: jeigu ne Tamošaitis, tai mes iš viso nieko nežinotume apie Tamošaitienę. Esą tai jis išvedė savo būsimą žmoną į meno kelią. Arba bent jau be vyro žmona lyg ir nebūtų tapusi

Pristatoma knyga „Antanas Tamošaitis. Gyvenimo ir kūrybos kelias“: knygos autorė Lijana Šatavičiūtė-Natalevičienė, Vilniaus dailės akademijos rektorius prof. Adomas Butrimas ir Dailėtyros instituto direktorė dr. Rūta Janonienė

Dailininko Antano Tamošaičio ekslibrisas. 1985. Litografija

menininke. Tokia nuomonė.

Kiek suprantu, Jūs tokią nuostatą pasiryžusi sugriauti?

Norėčiau. Bent jau iš dalies. Žinodama kai kuriuos A. Tamošaičio veiklos faktus dar tarpukario Lietuvoje, drįščiau teigti, kad susitiko bendraminčiai. Savo veiklą A. Tamošaitis pradėjo kaip tarnautojas Žemės ūkio rūmuose Namų pramonės skyriuje, o Anastazija buvo jo mokinė, audėja, Moterų dailės darbų mokyklos absolventė. Vėliau ji buvo instruktorė tame pačiame Namų pramonės skyriuje. Man atrodo, kad būtent Anastazija Antaną sudomino audimu, išmokė austi, o vėliau jis, kaip audimo instruktorius, netgi dalyvaudavo provincijoje rengtuose audimo kursuose.

O Tamošaičiams gyvenant išeivijoje, Kanadoje? Lyg ir neabejojama, kad tada namų siela buvo Anastazija Tamošaitienė.

Neturėjau galimybės nuvažiuoti į Kanadą ar JAV ir pabendrauti su Tamošaičių aplinkos žmonėmis, nors kai kurie dar ir šiandien tebėra gyvi. Tačiau kiek man teko girdėti, visas tos šeimos gyvenimo ratas sukosi apie A. Tamošaitienę. O jos vyras daugiau laiko galėjo skirti kūrybai. Užjūryje prasidėjo A. Tamošaičio kaip kūrėjo žydėjimo metas. Anastazija taip pat nestovėjo vietoje: iš audimo technikos, mezgėjos, instruktorės ji tapo menininke. Kiek žinau, Anastazija ne tik buvo šeimos šerdis, bet būtent ji „pasukdavo“ vyrą ten, kur reikėdavo. Santykiai su Lietuvoje likusiais giminaičiais, net ir iš A. Tamošaičio pusės, buvo palaikomi per Anastaziją.

Ar daug dar liko neatskleistų šios šeimos kūrybinio ir gyvenimiško palikimo klodų? Dalį panaudojote rašydama šią knygą, bet visos versmės, tikriausiai, dar neišsėmėte? Ar dar galima parašyti naujų veikalų apie Tamošaičius?

Priklauto nuo to, kokiais aspektais nagrinėsime jų kūrybą ir veiklą. Aš pati renku medžiagą apie XX a. pirmosios pusės taikomąją dailę ir dailiuosius amatus. Į mano akiratį patenka savamoksliai ir šiek tiek pasimokiusių liaudies meistrų dailioji kūryba. Susiduriu su tuo, kad yra labai daug sričių, kuriose dalyvavo ir Tamošaičiai. Tad ir rašyti apie visus tuos dalykus galima labai skirtingai: kaip apie dailiuosius amatus, tarpukario valstybės kultūros politiką ar kita. Bet kuriuo atveju nepavyktų išvengti ir Tamošaičių indėlio. Neabejoju, kad bent vienas solidus veikalas, o gal ir keli tikrai dar galėtų būti parašyti.

Suprantu, kad išeivijoje Tamošaičių praleistas kūrybos laikotarpis mūsų tyrinėtojams yra mažiau aiškus, menčiau tyrinėtas už kaunietiškaį laikotarpį?

Be abejonės, nes apie kaunietiškaį periodą galime sužinoti kad ir

nuėję į Lietuvos literatūros ir meno archyvą, Lietuvos centrinių valstybės archyvą ar bibliotekų rankraštytus.

O apie išėivijoje praleistą laikotarpį juk galima sužinoti giliau pasirašus A. Tamošaičio lagaminuose su atsivežtaisiais dokumentais.

Kai ką galima sužinoti. Tačiau štai kur problema: A. Tamošaičio kūrybos vertintojai anapus Atlanto, apie jį rašiusieji spaudoje, nevertino jo kūrybos kritiškai. Kaip sakiau, apie jį rašė daugiausia rašytojai, poetai – H. Nagys, K. Bradūnas ir kiti.

Žodžiu, ne meno profesionalai, bet to meno mėgėjai?

Taip. Kai kurie iš jų net buvo įsitikinę, kad A. Tamošaitis pradeda visai naują kryptį dailėje, palyginamą su tarkime, kubizmu ar panašia kita kryptimi. Žinoma, tai absurdas, akivaizdus neprofesionalų požiūris į meną. Jiems atrodė, kad tai kažkas labai nematyto ir naujo, nors juk taip nebuvo. Tai pasaulyje nėra kažkas neregėto.

Kaip Jūs pavadintumėte A. Tamošaičio meną?

Galėčiau pavadinti etnografinio turinio dekoratyviniu menu, kuris primena ir kitas dekoratyvinio meno sritis. Tačiau tai nėra visiškai nauja ir iki tol nematyta meninė kalba. Lietuvos mene – taip, tai nauja atmaina.

Kai A. Tamošaičio meną vertino literatai, ir dar artimi jo bičiuliai, tai jie, norėdami atrasti kažką naujo, ėmė ir „atrado“. Taip sakydama aš visai nenoriu sumenkinti A. Tamošaičio kūrybiškumo ar jo reikšmės lietuviškam menui. Tačiau meno istoriją turi rašyti pirmiausia šios srities profesionalai – visiškai pritariu Jūsų nuomonei. Nors suprantu ir mūsų išėivijos poetus bei rašytojus. Ilgėdamiesi gimtosios Lietuvos, A. Tamošaičio kūryboje jie ir „atrasdavo“ Lietuvą: tą kraštą ir dvasią, kurios nebuvo kanadietiškoje ar amerikietiškoje aplinkoje.

Pagaliau išėivijoje ne tiek daug buvo tokių iškilių menininkų, kurių kūryboje kiekvienas būtų galėjęs išžvelgti lengvai atpažįstamus etnografinės Lietuvos bruožus.

Profesionalai, plėtoję liaudies meną

Kai „Židinio“ galerijoje ar kitoje aplinkoje girdžiu tariant „Tamošaičių menas“, norisi sužinoti, apie ką kalbama: apie jų austus kilimus, sukurtus lietuviškus tautinius drabužius, o gal tapybos darbus, piešinius?

Aš pati galvoje turiu daugiau A. Tamošaičio XX a. antros pusės tapybos ir grafikos kūrinių. Tačiau kalbant apie A. Tamošaičio kūrybos visumą, niekaip nepavyktų nutylėti ir jo išaustų kilimų, nes Tamošaičiai buvo vieninteliai tarpukario Lietuvos profesionalai dailininkai tekstilininkai ir apskritai vieninteliai liaudies meno sritį plėtoję profesionalūs dailininkai.

Keistai skamba: profesionalai, o kūrė, plėtojo liaudies meną.

Tai profesionalūs dailininkai, kurie iki tam tikro profesinio lygmens stilizavo meninės tekstilės kūrinius. A. Tamošaitienė daugiau tvarkė techniškąją audimo dalį, o A. Tamošaitis buvo atsakingas už kūrybinę, meninę išraišką. Jis projektavo, o žmona atsakė už tų minčių įgyvendinimą.

Kaip tada dėl autorystės?

Autorystė tarpukario spaudoje

Po knygos pristatymo dailininkas Antanas Tamošaitis, dailininkas-tekstilininkas prof. Juozas Balčikonis ir knygos autorė

ta XX a. antrojoje pusėje, Kanadoje.

Taiigi galima kalbėti apie du A. Tamošaičio kūrybos etapus: tarpukario ir karo metų Lietuvos etapą bei pokario kūrybos etapą išėivijoje?

Taip ir reikia skirstyti.

Geografiškai Tamošaičiai atsidūrė skirtinguose žemynuose, tačiau juk sielos nepakeitė?

Nepakeitė. Teisingai pasakė Paryžiuje kūręs palangiškis skulptorius Antanas Mončys: menas neturi ribų, bet turi gimtinę. Tamošaičių atvejis yra kaip tik akivaizdus šios minties patvirtinimas. A. Tamošaitis sąmoningai ieškojo savo darbuose liaudiškos išraiškos. Apie tai galiu spręsti iš archyve rastų jo rašinių, kurie taip ir įvardinti: *Mano stiliaus ieškojimai*. Liaudies kūryba jam buvo stipriausia atspirtis.

Lietuvai padovanojo savo meną ir rinkinius

Stebuklas, kad šiandien knygos pristatyme matėme ir patį Antaną Tamošaitį, kuriam jau 98-eri. Kaip Jūs šį faktą vertinate?

Knyga ir jos pristatymas gal net ir nėra ypatingai išskirtinis faktas, nes knygų gali būti ne viena. Ypatingas kultūros faktas yra pati Antano Tamošaičio veikla ir tai, kad jis su žmona Anastazija gyvendamas išėivijoje, sugebėjo išlaikyti lietuviybę. Jų namai Kingstone, Kanadoje, buvo lietuviškumo oazė. Į ją važiavo pavieniai asmenys, traukė lietuviškų mokyklų moksleiviai, skautai. Ją lankė kaip kokią istorinę vietovę, kurią būtina aplankyti. Tamošaičių sodyba Kingstone, įsirengta liaudiško stiliaus dvasia, išėivijai buvo tarsi kokia „lietuviškumo Meka“.

Visa Tamošaičio veikla labai nuosekli. Juk jis ne tik lietuvišką sodybą įsirengė, bet atidarė ir audimo bei dailės kursus, kur abu su žmona ir dėstė. Į šiuos kursus lietuvaitės atvykdavo pasimokyti lietuviško stiliaus. Tamošaičiai neišblaškė ir Lietuvoje sukauptų savo rinkinių, nors turėjo pasiūlymų perduoti ar parduoti muziejams. Jiems buvo siūloma rengti parodas, leisti jų kūrybos katalogus, bet tada kolekcija būtų buvusi išskaidyta arba dūlėtų saugyklose, ir lietuviai jos jau nebepamatytų.

Židinio ekspozicijoje matėme

pristatomos Akademijos leidyklos išleistos knygos ir panašiai.

Ji tampa tikrai reikšminga ašimi, apie kurią sukasi, telkiasi ir platesnė veikla.

Kas dar nepadaryta, kas į knygą netilpo?

Matau, kad man iš tikrųjų trūks ta gilesnio Tamošaičių gyvento Kanadoje laikotarpio pažinimo. Neteiko man lankytis toje šalyje ir tyrinėti autentiškos aplinkos. Gal viską pamąčiusi, kitaip būčiau parašiusi. Taip pat buvau varžoma ir tam tikrų reikalavimų: kad knyga būtų meniškai apipavidalinta, tiktų Tamošaičių giminėms Kanadoje. Kanadoje gyvenantys giminės pageidavo, kad neliktų laisvesnių posakių, svetimžodžių, pavyzdžiui, kad ir tokių: *A. Tamošaitis pasiraitytojo rankoves, motociklu lakstė iš vienos mokyklos į kitą, Kanadoje susėdė su Vincu Mačiūnu prie kavos puodelio* – netiko pasakymas *prie kavos puodelio* ir kita. Jiems tai atrodė neoficialu, negražu. Jeigu nebūčiau varžoma tokių ir panašių reikalavimų, knyga būtų buvusi šiltesnė, žmoniškesnė.

Ačiū už išsakytas mintis ir linkime pabuvoti Kanadoje, autentiškoje Anastazijos ir Antano Tamošaičių aplinkoje. Kita vertus, ar begali būti autentiškesnė šių dailininkų aplinka už pačią Lietuvą, į kurią dailininkas ir grįžo vakaro žarų palydėti? Gaila, kad jau be žmonos Anastazijos. Jos palaikai 2003 m. vasarą perkelti į Lietuvą, į Antakalnio kapines Vilniuje.

Kūrybinės sėkmės Jūsų darbuose.

Kalbėjosi Gediminas Zemlickas

Gobelenas „Eglė žalčių karalienė“, kurį pagal A. Tamošaičio projektą (1978) nuaudė G. Montvillienė. Šį gobeleną Monrealio lietuvių bendruomenė 1980 m. padovanojo Monrealio rotuše

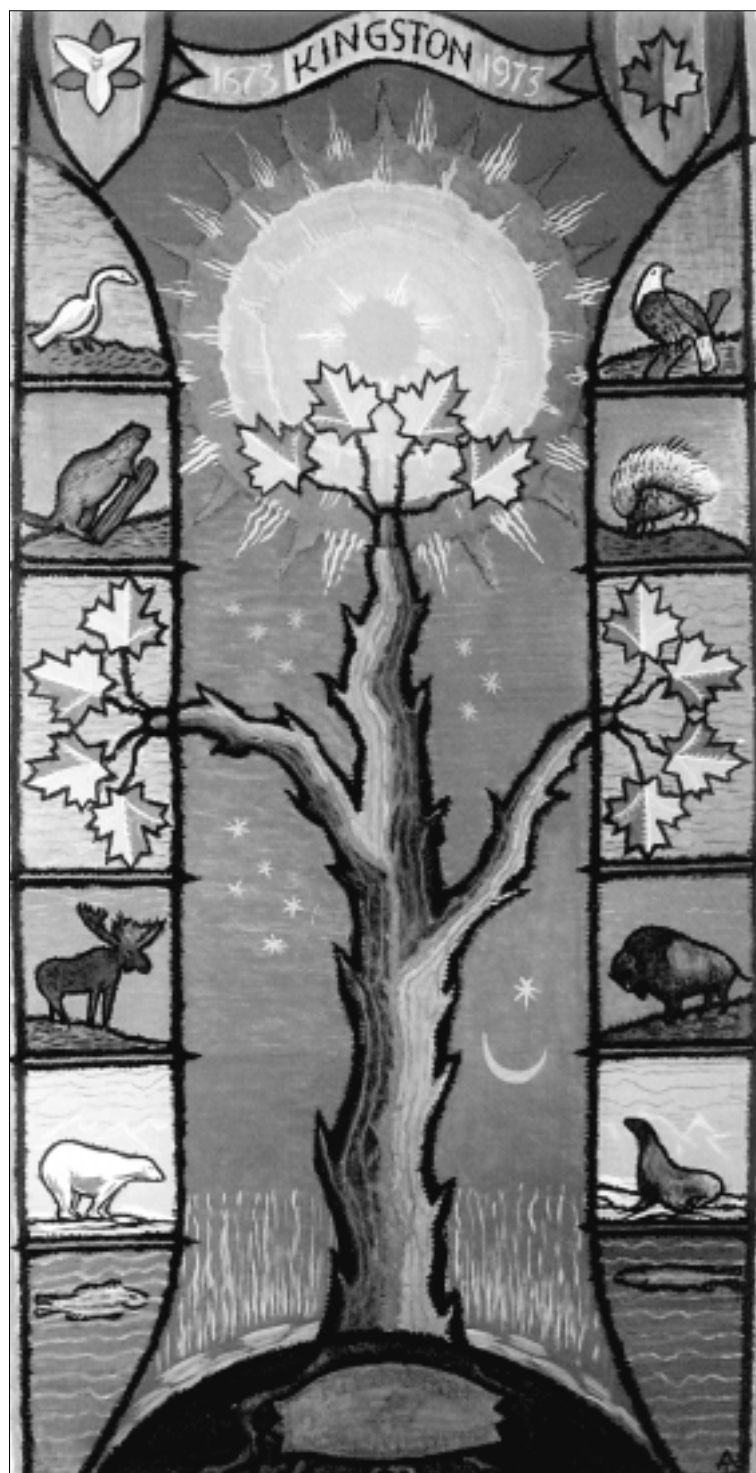
įvairavo: vienur vadinosi Tamošaičių kilimas, kitur – A. Tamošaičio. Prieštaringumo esama.

Kas Tamošaičių gyvenimo ir kūrybos kelyje svarbiau: tai, kad jie rinko liaudies meną, jį saugojo ir visuomenę mokė tą meną suprasti, ar jų pačių autorinė kūryba?

Viskas svarbu, kai vertini kūrėją. Lietuvos kultūroje yra daug iškilių, ryškių menininkų, tačiau ar daug kas iš jų rinko, tyrinėjo, propagavo liaudies meną? Tamošaičiai liaudies meną iškėlė į kultūros aukštumas. Todėl Lietuvos kultūroje jų nuopelnai didžiausi būtent kaip to meno rinkėjų, tyrinėtojų, sistemintojų ir propaguotojų.

Ar tik ne liaudies meno rinkimo „šišas“ ir išvedė Tamošaičius į kūrybos kelią?

Be liaudies meno rinkimo, ko gero, tokių Tamošaičių nebūtų buvę. Tarpukario laikotarpiu svarbiausia buvo rinkti, stilizuoti ir įvertinti, o XX a. antroje pusėje visa ta medžiaga buvo panaudota ir kaip kūrybinis stimulus. Be to, tarpukariu A. Tamošaitis savo paties kūrybai paprasčiausiai negalėjo skirti tiek laiko, kiek skyrė gyvendamas užjūryje. Tai, ką matome Židinio galerijos ekspozicijoje, sukur-

Dailininko Antano Tamošaičio kilimo Kingstono rotuše projektas (1973)

Pradžia Nr. 8

Su Balio Dvariono dešimtmetės muzikos mokyklos Pedagogų kamerinio orkestro dirigentu, Lietuvos muzikos akademijos kamerinio ansamblio katedros vedėju prof. Petru KUNCA kalbasi Gediminas Zemlickas.

Pašnekesį iliustruojame nuotraukomis iš renesansinėje Biržų pilyje gegužės 15 d. vykusio V. Jakubėno šimtmečiui skirtos parodos bei renginio su iškilminguoju koncertu.

Grįžęs iš nebūties

Tikriausiai sutiksite, kad dar reikės daug nuveikti, kad V. Jakubėno kūryba grįžtų į Lietuvą, į koncertų programą?

Iš tiesų, V. Jakubėno kūryba grįžta į mūsų koncertų sales. Tačiau atsiranda problemų dėl natų: vienos dingusios, kitos nesutvarkytos. Tarkime, V. Jakubėno *Prelude ir trilypė fuga* styginių orkestrui atsirado neseniai ir gana atsitiktinai. Berods, 2001 m. Lietuvos kompozitorių sąjungoje apsilankė vienas vokiečių muzikas, kuris susitikimo pabaigoje staiga pareiškė, kad Berlyno radijo orkestro archyve atradęs kūrinių autoriaus, atrodo, kilusio iš Lietuvos... Pasirodė, kad tai ir buvo V. Jakubėno *Prelude ir trilypė fuga*. Kūriny, matyt, išliko Berlyne po jo atlikimo Radijo orkestro koncertuose. J. Kačinskas užsimeina, kad tą kūrinių yra dirigavęs Lietuvoje, tačiau kur po to buvo gražintoms gaidos, jau niekas negalėjo prisiminti. Tad dabar šis kūrinys tarytum grįžo iš nebūties. Prof. Donatas Katkus šį kūrinių iš naujo paruošė ir įtraukė jį į Šv. Kristoforo kamerinio orkestro koncertų programą, taip pat jį grojo V. Jakubėno 100-osioms gimimo metinėms skirtame koncerte Nacionalinėje filharmonijoje.

Sugrįžo ir V. Jakubėno *Styginių kvartetas*, kurio premjerą Lietuvoje parengė Valstybinis Vilniaus kvartetas. 1998 m. Lietuvos Kultūros ministerija parėmė kompaktinės plokštelės išleidimą, o V. Jakubėno draugija Vilniuje pasirūpino natų parengimu ir spausdinimu J. Petronio leidykloje Kaune. Leidinys pasirodė V. Jakubėno 100-mečio minėjimo išvakarėse, jis išleistas Jono ir Martyno Yčų knygų fondo lėšomis.

Trečiąją simfoniją taip pat kompozitoriaus 100-mečiui skirtame koncerte grojo Lietuvos Nacionalinė

MININT BALIO DVARIONO IR VLADO JAKUBĖNO ŠIMTMETĮ

Vlado Jakubėno šimtmečiui skirtą renginį Biržų pilyje pradeda Vlado Jakubėno draugijos Lietuvos skyriaus pirmininkė Irena Skomskienė, muzikologai Vaclovas Juodpusis ir Rita Nomicaitė bei prof. Petras Kunca

nės filharmonijos orkestras, diriguojamas Roberto Šerveniko. Koncertuose Klaipėdoje, Kaune, Biržuose skambėjo instrumentinė ir vokalinė V. Jakubėno muzika. Chorinės muzikos pavyzdžius koncertuose pateikė Kauno valstybinis choras, Klaipėdos universiteto ir Muzikos centro jungtinis mišrus choras. Matome, kad atlikėjai domisi šios neeilinės mūsų muzikinės kultūros asmenybės darbais. Bet verta pagalvoti, kaip elgsimės su V. Jakubėno kūryba, pasibaigus jo 100-ųjų gimimo metinių paminėjimui. Mūsų dėmesio laukia ir jo baletas *Vėivos juosta*.

Pasaulio neįvilksis į mundurą

Vakarų šalių koncertų salėse šėlo P. Hindemito, A. Šenbergo ir kitų modernistų muzikos atlikėjai, o Lietuvos klausytojai vis dar buvo sotinami romantizmu?

Taip yra ne tik Lietuvoje. Mums atrodo, kad Vakarų Europa labai toli pažengusi, bet ten taip pat daug labai skirtingą muziką kuriančių kompozitorių ir ją grojančių muzikantų. Tai nenuostabu, nes pasaulis nemėgsta būti uniformuotas, jis turi būti įvai-

Vlado Jakubėno šimtmečiui skirtos parodos Biržų pilyje nuotraukų stendas

rus, visoks. Niekada nebūna taip, kad pasaulis vieną dieną staiga nutraukia ryšius su ankstesne muzika ir pereina į kitą epochą. Ar ne taip buvo ir su dvylikatone sistema? Ji prasidėjo dar romantizmo klestėjimo laikais – XX a. pradžioje, kai tebegyvavo romantiškosios tendencijos, neoromantizmas,

ekspresionizmas. Prisiminkime kad ir mūsų M. K. Čiurlionį. Kiekvienos krypties atstovai ieškojo savo kelio.

V. Jakubėnas mokydamasis galėjo palyginti kelių muzikos novatorių darbus, o kai kada ir asmeniškai susitikdamas juos Berlyno aukštesniojoje muzikos mokykloje. Juk kiekvie-

no išpažįstama sistema buvo gyva. Ir šiandien tų kompozitorių kūriniai lieka orkestrų repertuare, nes muzikos vertybė – emocijos, kurias ji sukelia klausytojui. Ir romantizmas, ir konstruktyvizmas taip pat sėkmingai gali sužadinti gilią žmonių emociją. Tos skirtingos kryptys iš pradžių gali prieštarauti vyraujančiai estetinei grožio sampratai ir išjudinti visuomenę karštam dialogui.

Mano galva, lietuviai muzikos srityje niekada nebuvo atsilikę. Jie galėjo truputėlį tam tikra prasme vėluoti. Kad ir kompozitorius V. Bacevičius – buvo didžiausias modernistas, nors gyveno ir kūrė tuo pačiu metu kaip ir V. Jakubėnas. Jam teko atlaikyti didžiausią spaudos puolimą, kurių tik kaltinimų jis neišgirdo! Bet V. Bacevičiui tai buvo nė motais: jis rašė kaip rašęs. Arba toks modernus kompozitorius kaip J. Kačinskas – tai jis atvežė į Lietuvą savo mokytojo Prahoje, prof. Aloiso Habos ketvirtatone sistemą, atematizmą.

Kai nauja – tai primiršta sena

O šiandien? Ar niekas nepasikeitė, ar jau gyvename visiškai nauju laiku?

Man atrodo, kad laikai panašūs, tik turime daugiau muzikai ir kultūrai atsidavusių, mąstančių, išmanančių žmonių. Juk viskas juda, plėtojasi. Bet ir tarpukariu lietuviai nesnaudė, sugebėjo pažinti ir mėgino įdiegti Vakarų Europos naujoves. Kai girdžiu dejuojant, kad tebeesame maži ir neturtingi, norisi pasiūlyti pasidomėti, kaip buvo iš tikrųjų. V. Jakubėnas yra viena tų asmenybių, kurių patirtimi galime remtis. Juk jam daug ką teko pradėti lyg ir tuščioje vietoje. Jis tikėjo savo kūrybinio *credo* vertingumu, gyveno ne dėl tuščio efekto, mėgino kalbėtis su visuomene ne vengdamas ir aštrumo. Verta prisiminti ir V. Jakubėno mokytoją, prof. F. Schreker'į, kurio įtaką studentams galima būtų pastudijuoti ne tik per V. Jakubėno kūrybą, bet ir per E. Kšeno, A. Habos – vėliau žymių modernistų – kūrinius. Juoba kad šiais metais Europoje prisimenamos F. Schreker'io 70-osios mirties metinės (1934). V. Jakubėno europiniai ryšiai mums šiandien ypač aktualūs.

Mūsų jau prisimintas V. Bacevičius buvo „karštas“ žmogus ir tą galima jausti iš jo pasisakymų spaudoje, taip pat ir iš amžininkų prisiminimų, dar labiau iš jo kūrybos. Vieniems ji nepatiko, kitiems – priešingai. Šiandien įsitikiname, kad jo būta meistro, kurio meninis mąstymas

Biržų Vlado Jakubėno muzikos mokyklos direktoriaus pavaduotoja Ramutė Petronytė ir muzikologė Rita Nomicaitė

Vlado Jakubėno „Rapsodiją Nr. 1“ Biržų pilyje fortepijonu skambina Jurgis Karnavičius

Po baigiamojo Vlodo Jakubėno šimtmečiui skirto koncerto

netilpo į jokus tuometinius rėmus. Šiandien jau suvokiame jo reikšmę mūsų muzikos istorijai.

Vadinasi, Broniaus Kutavičiaus, Osvaldo Balakausko, Felikso Bajoro ir kitų mūsų ryškių šiuolaikinės muzikos atstovų kūryba formavosi dėl jau gerokai seniau gyvenusių modernios muzikos atstovų įtakos?

Tik taip, nes antraip paneigtume pažangos procesą. Juk įtaka gali pasireikšti įvairiai, pavyzdžiui, skatinti mąstyti, ieškoti. Pasistenkime būti drąsesni, plačiau atmerkti akis bei atverti ausis, ir pamatysime, kaip yra iš tikrųjų. Reikia įveikti savo pačių mastymo inerciją – ir V. Jakubėno, ir kitų kompozitorių atžvilgiu. Mes jau turime galimybę savo kultūroje pasizvalgyti plačiau – toks laikas atėjo.

Skirtingi likimai – jubiliejus bendras

B. Dvarionas ir V. Jakubėnas – šiais metais minime abiejų gimimo 100-mečius. Du tokie skirtingi likimai: B. Dvarionas ryžtasi likti Lietuvoje, o V. Jakubėnas 1944 m. jau apsisprendęs, supranta, kad su sovietų režimu jam nepakeliui. Nors prieš karą, atėjus sovietams, regis, mėgino ieškoti naujų Lietuvos muzikinės veiklos galimybių, 1941 m. buvo Lietuvos TSR kompozitorių sąjungos organizacinio komiteto sekretorius, buvo ir tarp lietuvių kultūros dekadros Maskvoje organizatorių. Gyvenimo paradoksai nenuspėjami: okupuotoje Lietuvoje B. Dvarionas tampa vienu žymiausių pokario kompozitorių, tačiau ar tą patį galėtume pasakyti apie V. Jakubėną, gyvenusį laisvame pasaulyje? Juk tai menininko drama. Galime pasakyti stipriai – tragedija. Pripažinkime: jo kūrybinis talentas – kaip pianisto ir kompozitoriaus – vis dėlto nesušvytėjo taip, kaip būtų galėjęs sužibėti kitomis gyvenimo aplinkybėmis.

Pirmiausia nedrįsčiau teigti, kad vienas kompozitorius, apskritai menininkas gali būti laikomas „žymiausiu“ ar „geriausiu“. Kultūroje, mene nei tokiu teisėju, nei vietų skirstytoju negalėčiau būti. Sporte peršokai atitinkamą aukštį – tą dieną tu geriausias. Muzikoje rekordų mes nesiekiamo, bet siekiame tąsos. Todėl kiekvieną kūrėją esu linkęs vertinti kaip sąžiningą žmogų, kuris net jei šiandien ir yra nesuprastas ar neįvertintas, tikriausiai toks nebus rytoj, tegul kad ir po metų.

Menininko pripažinimo procesas visose tautose yra nevienalytis ir labai sudėtingas. Tačiau visi įmanomi procesai kultūroje privalo vykti, kultūra atsinaujina nuolat.

Tie procesai tarpukario Lietuvoje jau buvo prasidėję ir iki Antrojo pasaulinio karo vyko labai įdomūs reiškiniai. Muzikos istoriją studijuojantys jauni žmonės dabar gali naudotis laiminga galimybe laisvai prie autentiškų tyrinimo šaltinių prieiti.

Taip pat ir prie V. Jakubėno šaltinių, kurie jau grįžta į Lietuvą.

Kas sieja ir kas skiria

Tad kuo panašūs ir kuo skiriasi šie du kompozitoriai – B. Dvarionas ir V. Jakubėnas?

Kaip sakiau, abu savo kūryboje pratęsė romantišką lietuviškos muzikos dvasią, tiesa, V. Jakubėnas labiau modernizuodamas, konstruktyvindamas muziką. Abu kompozitoriai muzikoje pasireiškė kaip labai nuoširdūs kūrėjai, jų apsisprendimas muzikos tautiškumo klausimais liko labai aiškus. B. Dvarionas linkęs būti

arčiau lietuviškos liaudies muzikos dvasios, V. Jakubėnas ieško gilesnio apibendrinimo, filosofinės gėmės.

Negalėčiau atsakyti, kuris priėjimas ar būdas geresnis, nes kiekvienas kompozitorius renkasi sau artimesnius principus ir muzikinės raiškos būdus. Būdami draugais gyvenime, kūryboje B. Dvarionas ir V. Jakubėnas reikėsi visai skirtingai.

Kas jų biografijoje bendra? B. Dvarionas fortepijono ir kompozicijos studijas baigė Leipcege, bet po kelerių metų vėl išvyko į Leipcegą mokytis dirigavimo. Ir ne pas bet ką studijavo – baigė Hermano Aben-

Asta Kriščiūnaitė atliko V. Jakubėno harmonizuotą lietuvių liaudies dainą „Plaukė antelė“

Jaunoji smuikininkė iš Kauno Milda Kasperavičiūtė atliko V. Jakubėno „Melodiją-legendą cis-moll“. Jai fortepijonu pritarė Virginija Daugirdienė

Muzikologas Vaclovas Juodpulis Biržų krašto „Sėlos“ muziejuje turėjo progos pabendrauti ir su V. Jakubėno giminaičiu

drotro (Hermann Abendroth) klasę. Tad B. Dvarionui Leipcege buvo įteikti du diplomai (beje, jis ir Liepojoje mokėsi pas žinomą latvių kompozitorių A. Kalninį, taip pat kurį laiką studijavo Berlyne).

Taigi ir B. Dvarionas, ir V. Jakubėnas įgijo solidžius vokiečių profesinės muzikos mokyklos pagrindus.

Įdomu būtų patyrinėti, kaip pakeitė šiuos du kompozitorių kūrybą skirtingos socialinės ir politinio gyvenimo sąlygos, į kurias jie pateko. Juk akivaizdu, kad Lietuvoje po karo pasiliekę B. Dvarionas buvo varžomas tam tikrų tarybiniam kompozitoriams privalomų kanonų, diktato, su kuriuo susidūrė visi mūsų krašte pasilikę ir gyvenę kūrėjai.

Man atrodo, kiekvienas iš šių kompozitorių darė tai, ką įstengė toms gyvenimo aplinkybėms ir sąlygomis, į kurias buvo patekę. B. Dvarionas buvo aktyvus muzikos kūrėjas. Jis reikėsi jausdamas savyje kompozitoriaus pašaukimą. Nors buvo diplomuotas pianistas, bet be muzikos kūrybos negalėjo gyventi. Jau vien mūsų aptartoji pjesė smuikui ir orkestrui Pezzo elegiaco įrodo išties nepaprastą B. Dvariono talentą. Arba jo Žvaigždutė, kurią visi žino. Tai nemirtingi kūriniai. O kiek puikių kūrinių B. Dvarionas parašė pedagoginiam repertuarui! Labai mėgo smuiką. Prisimename, kaip B. Dvarionas laiške V. Jakuboniui rašė, kad geriausiai jaučia smuiką. Violončelė, altas jam ne tokie artimi. Jis rašė: *aš labai blogai juos girdžiu.*

Meilė smuikui ryški ir Sonatoje-baladėje bei Koncerte smuikui ir orkestrui (1948) – tai labai ryški B. Dvariono lyrika. Tie kūriniai atitiko ir savo epochos kanonus. Juk reikėjo rašyti taip, kad ta muzika būtų liaudiška, žmonių mėgiama.

Ne citatomis pasiekiamas liaudiškumas

Tautiškumas muzikoje – sudėtinga tema. Ar galėtume teigti, kad štai B. Dvarionas yra tautiškesnės krypties atstovas už V. Jakubėną?

Polemika dėl muzikos tautiškumo tebevyksta ir šiandien. Jei dodekafonizmo „tėvo“ A. Šenbergo būtų proga paklausti, ar jo kūryba austriška, tai veikiausiai išgirstume, kad austriška. Jei kūrybinė idėja kilo Austrijoje ir davė postūmį muzikos pasauliui, tai jokios abejonės nėra, kad tai austriška muzika. Nors toje muzikoje ir nėra citatų iš austriškų liaudies dainų. Ne citavimu pasiekiamas tautiškumas, nes citata nerodo autoriaus originalumo ir kūrybiškumo. Dar reikia talento, kad citatuodamas išliktum savimi, o ne citatos dalimi.

B. Dvarionas puikiai žinojo, ko imasi, ir kas jam artima. Jis sukūrė labai daug ir tokios muzikos, kurioje jis

nieko necituoja. Kai jam reikia, jis rašo operą, kai reikia – dainą, kuri vėliau virsta kone liaudies daina. Zalcburge taip pat ne visi žino, ar dainuoja V. A. Mocarto sukurtą melodiją, ar jau ji nuo amžių ten buvo dainuojama. Taigi į liaudiškumą galimas itin platus požiūris. Sakyčiau, reikėtų atidžiai įsigilinti, vertinant kūrybą, neskubėti su išvadomis. Kompozitorius turi būti laisvas, turėti galimybę pasisakyti tokia muzikos kalba, kuri jam pačiam atrodo natūraliausia. B. Dvarionas bei V. Jakubėnas yra originalūs kūrėjai ir tautiškumo požiūriu.

Vaivos juostos istorija

Galimas daiktas, ir Lietuvoje dar išvysime V. Jakubėno baletą Vaivos juosta – sugrįš iš užmaršties?

Sąlygos tam jau baigia subręsti. Dabar, kai baletas yra orkestruotas J. Juozapaičio (1994 m.), reikia siekti baletu premjeros Lietuvos Operos ir baletu teatre, nes tik ten yra reikiamos pajėgos paruošti baletą. Žinoma, reikia lėšų. V. Jakubėno draugija deda pastangas sprendžiant šį klausimą.

Prisiminkime istoriją, kaip šis baletas buvo rašomas.

Šis mitologinės tematikos baletas pagal V. Krėvės siužetą V. Jakubėnui buvo užsakytas 1941 metais. Kompozitorius baigė kurti klavyro rankraštį 1943 m., tačiau, artėjant Rytų frontui, jis apsisprendė palikti Lietuvą. 1944 m. jis išvyko į Vokietiją, prieš tai vos spėjęs atsiumti Kauno teatru įteiktą rankraštį.

Vėliau persikėlęs nuolatiniame gyvenime į JAV, jis keletą ištraukų sujungė į suita simfoniniam orkestrui Miško šventė, kai ką perdirbo fortepijonui ir pjesė Vėlniuko šokis tapo populiari.

Tačiau gyvendamas Čikagoje nematė jokių galimybių baletą pastatyti, nors ten ir atsidūrė daug žymių Kauno teatro dainininkų ir muzikantų. Jie įkūrė Čikagos lietuvių operą, bet nebuvo baletu. Kai kuriuos atlikėjus samdė, statė patrauklius operos spektaklius, į kuriuos ėjo ne tik lietuviška publika.

Lietuvoje šiuo metu vien tik Vilniaus B. Dvariono muzikos mokyklos Pedagogų kamerinis orkestras groja baletu Vaivos juosta ištraukas. Tai du šokiai Vaivai palinksminti – Baltųjų laumių šokis ir Šokis. Bet tai muzika, verta visų orkestrų dėmesio, nes yra poetiška, raiški, tinkama ir koncertiniam atlikimui.

Baletu pastatymas Operos ir baletu teatre būtų naujas lietuviško baletu pasaulio šio teatro repertuaruose, savo mitologija sudomintų ir mūsų jaunimą, ir nuolatinius teatro gerbėjus.

Bus daugiau

Kalbėjosi
Gediminas Zemlickas

PROFESORIUS KAZIMIERAS BARŠAUSKAS IR JO LAIKAI

Prof. Jonas Kubilius

Gegužės 14 d. Kauno technologijos universitete buvo iškilmingai paminėtas prof. Kazimiero Baršausko, pedagogo, mokslininko, visuomenės veikėjo, Žmogaus iš didžiosios raidės, šimtmetis. Šių eilučių autorius buvo pakviestas pasidalyti mintimis apie tą šviesų žmogų. Pagal minėjime sakytą kalbą ir parengtas šis straipsnis.

Susirinkome prisiminti žmogų, didelę gyvenimo dalį dirbusį totalitarinės valstybės sąlygomis. Norėčiau tarti keletą žodžių ir apie tą laikmetį.

Nūdienos žmogui, įsipainiojusiam savo kasdienių reikalų ir problemų voratinklyje, ne visada rūpi anksčiau buvę dalykai. Jaunesniajai kartai jie jau tolimi, o mums, tos epochos liudytojams, artimi ir prisimenami. Tik nedidelė dabartinės visuomenės dalis pergyveno beprotiškai žiauriai kasdienybę, viešpatavusią iki Stalino mirties. O ir vėlesnis imperijos gyvenimas vis giliau skęsta praeities ūkuose. Suprasti tą laikmetį sunku tiems, kurie jame negyveno.

Menasi Maironio dar XIX a. pa- baigoje, carinės okupacijos metais, parašytas posmas:

Jeį po amžių kada skaudūs pančiai nukris

Ir vaikams užtekės nusiblaivęs dangus.

Mūsų kovos ir kančios, be ryto naktis –

Ar jiems besuprantamos bus?

Tas nemirtingas posmas tinka ir tarybinės okupacijos laikotarpiui.

Dar iki šiol nuomonės apie tą laikmetį labai skiriasi. Kai kuriems – „istorijos daltonikams“ – egzistuoja tik dvi spalvos: balta ir juoda. O juk normaliam žmogui spalvų spektras yra nepalyginami platesnis. Kai kas skiria tūkstančius jų atspalvių. Kam jau kam, o tikrųjų mokslininkų, ypač griežtųjų bei technikos mokslų atstovams, priimtinesnis yra realus ir tikslus praeities įvykių traktavimas. Esame pasiilgę objektyvios istorijos. Nereikia nei romantizuotos, nei sukari- katūrintos.

Nepriklausomybės metais tarpukario Lietuvoje buvo smarkiai pažengta į priekį. Stiprėjo ekonomika, plėtėsi švietimas. Buvo susirūpinta aukštuoju mokslu. Jį teko pradėti kurti beveik tuščioje vietoje. Trūko visko: ir materialinių išteklių, ir tinkamai rengtos profesūros. Viskas vyko pamažu. Atsirado patalpos ir laboratorijos, bibliotekos. Stiprėjo dėstytojų personalas. Tobulėjo ir vis daugiau patirties įgijo dėstytojai. Buvo rūpinamasi naujos kvalifikuotų dėstytojų kartos iš savo išsiugdytų jaunų gabių absolventų parengimu. Buvo pradėti ir moksliniai tyrimai. Nors tai buvo tik mokslinio tyrimo darbo pradžia ir moksle nuveikta ne labai daug, tačiau jaunieji mokslo pasiryžėliai jau galėjo daug rimčiau kibti arti mokslo dirvonus.

Tokiu keliu į Lietuvos mokslą įžengė ir Kazimieras Baršauskas. Turėdamas igimtų gabumų mokslui, vyresniųjų kolegų remiamas ir, svarbiausia, įdėjęs daug savo pastangų, jis dar tarpukario Lietuvoje pasiruošė moksliniam darbui aukštojoje mokykloje ir pradėjo joje dirbti. Jis savo veikla daug prisidėjo

Dailininko Jurijaus Grigorovičiaus paveikslas „Profesorius Kazimieras Baršauskas“

prie mokslo raidos Lietuvoje. Jo vyresnieji kolegos ir jis pats lauzė pirmuosius ledus. P. Brazdžiūnas, A. Jucys ir K. Baršauskas yra pagrindiniai fizikos mokslinių tyrimų pradininkai Lietuvoje. Deja, sėkmingai pradėtas darbas buvo labai sutrukdytas prasidėjusios okupacijos ir karo. Tada daugiau buvo griunama, nei statoma. Sąlygos darbui buvo nepaprastai sunkios. Rūpėjo ne tik duonos kąsnis. Rūpėjo išlikti gyvam. Ir karui pasibaigus, košmaras tęsėsi. Sunku ramiai kalbėti apie tuos laikus.

Viską sprendė komunistų partija. Prieškario metais ji buvo negausi, lietuvių joje buvo maža dalis. Pirmaisiais okupacijos metais ji didėjo daugiausia atvykėlių sąskaita. Po karo ilgą laiką ji taip pat didėjo atvykėlių sąskaita, nors šiek tiek pasipildė ir lietuviams, daugiausia grįžusiais iš Tarybinės armijos. Vėliau lietuvių skaičius didėjo, tačiau ilgą laiką jų dalis partijoje buvo maža ir tolydžio mažėjo. 1945 m. sausio 1 d. partijos narių lietuvių buvo 31,9 proc., 1947 m. jau tik 18,4 proc.

Į partiją stoji žmonės dėl įvairių motyvų. Vieni – dėl savo įsitikinimų, nors tokių buvo nedaug. 1940–1941 m. okupacinis režimas, ypač birželio trėmimai, parodė tikrąjį okupantų veidą ir tai atgrasė daugelį žmonių. Kita dalis stojančiųjų buvo karjeristai, kuriems rūpėjo tik jų pačių gerovė. Pagaliau buvo tokių, kurie karjeros gal ir nesiekė, bet jiems patogiau ir saugiau buvo būti partijoje. Buvo ir tokių, kurie stoji patriotiniais sumetimais.

Į Lietuvą, kaip į naująjį Klondaiką, plūstelėjo daugybė kitataučių. Čia gyvenimo sąlygos buvo kiek lengvesnės, miestuose buvo daug tuščių butų. Kitataučiai ypač plūdo į didžiuosius miestus. Galima sakyti, kad Vilnių jie „okupavo“. Deja, plūdo ne geriausiai. Atvykėliai jautėsi čia kaip užkariautojai. Atmenu, 1945 m. atsakingi valdžios žmonės važinėjo po provinciją ir ragino lietuvius keltis į Vilnių ir į Klaipėdos kraštą. Tačiau norinčių apsigyventi Vilniuje nebuvo daug. Pragyvenimo sąlygos Vilniuje buvo sunkesnės nei periferijoje. Taip buvo praleista proga palietuvinti Vilnių. Turėjo praeiti daug laiko, kol Vilnius tapo lietuviškas.

tik jie, nesuserientavo. Manė, kad naujoji valdžia išspręs susikaupusias problemas. Tačiau visi gana greitai susigaudė, kas darosi, ir pasyviai priėmėsi galimais būdais.

Du nepriklausomos Lietuvos dešimtmečiai, nepaisant įvairių negerovių, buvo kaip laisvės oro gurkšnis, kuris gaivino stalininio, o vėliau ir „brandaus“ socializmo teriojamą mūsų tautos dvasią. Žmonės, kurie susiformavo tais atgimusios ir valstybingumą atsikovojuosios Lietuvos laikais, pavergtos tautos sąmonėje išsaugojo laisvos asmenybės, gyvenančios ir kuriančios laisvoje tėvynėje, idealą, kuris, ilgai tik rusenęs, pagaliau vėl išplieskė ir pažadino visą Lietuvą. Žmogų, asmeniškai išgyvenusį politinio savarankiškumo laiką, sunku buvo suvilioti ar apgauti mitais apie šviesų rytojų okupuotoje tėvynėje. Žinoma, realybė yra realybė, ir tenka su ja taikytis kaip su faktu, tačiau faktinis pripažinimas anaipol nereiškia nei moralinio, nei juridinio jos įteisinimo ir susitaikymo su ja, kaip su amžinai besitęsiančiu būviu. Nepriklausomos Lietuvos vaikai negalėjo patikėti tomis iliuzijomis, kurias tankais kalte kalė į žmonių galvas tėvynėn „laimę“ atgabenę „pasaulinės revoliucijos“ šaukkliai. Jie ir okupacijos metais ne tik išlaikė rezistencinę nuostatą žmogų nužmoginančios sistemos atžvilgiu, bet ir sugebėjo išsaugoti dvasios kūrybingumą.

Grįžus tarybinei okupacijai 1944 m. ir prasidėjus prievartinei mobilizacijai į Tarybinę armiją, tūkstančiai vyrų ėmė slapstyti, sudarydami pirmąją pokarinės tautinės rezistencijos bangą. Greitai ginkluotas pasipriešinimas apėmė visą Lietuvą ir jame dalyvavo keletas tūkstančių kovotojų. Ginkluota kova buvo neišvengiama, didvyriška ir tragiška. Nedaug vadų ir pagrindžio organizatorių liko Lietuvoje. Dauguma jų, artėjant frontui, išbėgo į Vakarų, likimo valiai palikę pagrindinį judėjimą. Dalis iš pasitraukusiųjų iš tikrųjų tęsė kovą, tačiau ne-

maža dalis tik vaidavo kovotojus arba, kaip sako žinomas eilėraštis, „mylėjo Lietuvą iš tolo“.

Pasipriešinimo judėjimo dalyviai tikėjosi pagalbos iš Vakarų, vylėsi, kad JAV ir Anglija įvykdytų Atlanto chartijos nuostatas sugrąžinti nepriklausomybę ir suverenias teises šalims, jas praradusioms karo metu. Deja, Lietuva buvo tik menka korta didžiųjų valstybių lošiamame pokeryje. Joms rūpėjo tik jų pačių reikalai. Buvome maitinami pažadais apie Vakarų pagalbą, apie būsimą karą tarp Vakarų ir Tarybų Sąjungos. Tam, kad Lietuva išsivaduoūtų, turėjo subręsti sąlygos rimtiems pasikeitimams pačioje Lietuvoje ir Tarybų Sąjungoje.

Į ginkluotą pasipriešinimą dėtos viltys nepasiteisino. Didvyriška kova, nesulaukusi realios pagalbos, buvo žiauriai užgniaužta. Žuvo tūkstančiai jaunų žmonių. Dešimtys tūkstančių atsidūrė kalėjimuose, amžino įšalo žemėse. Pagaliau ir pačių kovotojų gretose atsirado pakrikimo reiškiniai. Tačiau partizanų kova nebuvo beprasme. Ji palaikė tautos savimone, rodė pasauliui, kad Lietuva nesutaukė su okupacija. Ji žadino laisvės troškimą, ryžtą tolesniam pasipriešinimui.

Lietuviams patriotams iškilo sunki dilema, ką daryti. Jau tada įžvalgesnieji protai suprato, kad ginkluota kova neturi perspektyvų. Laukė ilga okupacija. Išėjis buvo tokia – stengtis prisitaikyti prie esamų sąlygų ir daryti, kas galima. Tačiau patiems lietuviams reikėjo stengtis pagal galimybes daryti įtaką esamai valdžiai. Ir dėlto buvo būtina stoti į partiją ir į ją traukti lietuvius patriotus.

Kartais galima išgirsti su pasididžiavimu tariant: „Aš niekada jokiai partijai nepriklausiau“. Nepriklausymas partijoms, žinoma, nėra nusikaltimas, bet nėra ir nuopelnas. Ir tuo nedera didžiutis. Svarbiau, ką gero tu padarei visuomenei, savo tautai.

Žinoma, tokių, kurie stoji į partiją, norėdami ją griauti iš vidaus, kaip dabar kai kas apreiškia, kitaip tariant, „konradų valenrodų“, jei ir buvo, tai tik išimtis. Daug svarbiau buvo turėti galimybių veiklai.

Lietuvos komunistų partija tik iš išorės atrodė monolitinė. O iš tikrųjų ji buvo daugiasluoksnė. Šalia konservatyvių pažiūrų narių buvo ir demokratinės orientacijos partiečių.

Atsirado kitų pasipriešinimo okupantams formų. Keitėsi ir kovos metodai. Tauta prisitaikė prie esamų sąlygų, bet su jomis nesutaukė. Daugeliui veikė nerašytas įstatymas stengtis išsaugoti savo tautinį identitetą. Buvo kuriamas mokslas, plėtojama ekonomika, rūpinamasi kultūra – tegul ir nepalankiomis sąlygomis, tačiau jomis išmintingai pasinaudojant. Nemaža pasisekė padaryti. Tam reikėjo išradinimo ir lankstumo. Reikėjo turėti tvirtą kaip ažuolo stuburą, kai kalba ejo apie esminius dalykus, ir lankstų – kitais atvejais. Jei būsi lengvai lankstomas, jei būsi kaip nendrė, siūbuojanti nuo menkiausio vėjelio pūstelėjimo, visuomenei iš tavęs nebus naudos.

Šiomis dienomis paminėjome šimtmetį nuo lietuviško spaudos atgavimo. Ar tų laikų kovotojams nereikėjo tvirtumo? Reikėjo. Reikėjo ir apsigyventi. Apie tai mums kalba knygnešij žygiai ir kontrafakcinės knygos.

Laikas gali būti palankus ir nepalankus žmogui. Bepigu, kai asmenybės, tautos ir tų, kurie vadovauja valstybei, interesai sutampa. Bet tai – reti atvejai. Ypač mūsų tautos pastarųjų

Profesorius Jonas Kubilius

amžių istorijoje. Juo didesnės pagarbos verti tie, kurie ir tironiškos prispaudos, represijų ir persekiojimo metais neieškojo saugesnės užuoglaudos, o nėrė į patį įvykių sūkurių ir nesugniužo, išsaugojo ne vieno pamirštas žmoniškąsias vertybes.

Visi vyresnės karto žmonės patyrė, kokie tai buvo priešaringi laikai – laikai, kuriuos tik nūnai galime įvardyti atviru žodžiu. Ne vienas turbūt jau spėjome patirti ir tai, kaip priešaringai dabar gali būti vertinama anuometinė mūsų veikla.

Pasipriešinimas vyko tyliai. Apie jį nebuvo kalbama ne tik garsiai, bet ir pašnibždomis. Besipriešinantieji nebuvo suinteresuoti jį afišuoti. Afišavimas būtų juos tik sužlugdęs.

Tai buvo sunkus, kruopštus, su atsidėjimu dirbamas darbas. Tai buvo pašalinio žmogaus akiai dažnai nepastebimos kasdienės veiklos laikai. Viešoji pastarųjų dešimtmečių istorija – tik menka ir didžia dalimi iškreipta pusė tos tikrosios istorijos, kuri bendromis pastangomis buvo kuriama – tyliai, dažnai slapčiomis, be reklamos ir triukšmo. Tik tas šis darbas įvertina ir supranta, kuris pats jį dirbo. Neverta kreipti dėmesio į rėksmingas kalbas tų, kurie anais sunkiais laikais tupėjo kaip zuikiai suglaudę ausis krūmuose, o pasikeitus sąlygoms, nubėgė į du tris mitingus, pažongliravę skambiomis frazėmis ir, žinoma, apdrabstę kitą purvais, prekiauja populiaria preke – patriotizmu.

Sunkiausias laikotarpis buvo iki Stalino mirties. Tai buvo laikotarpis, kada kiekvienas bet kuriuo momentu galėjo būti fiziškai sunaikintas. Jaunesniems, neišgyvenusiems šio laikmečio, sunku įsivaizduoti to meto dvasią ir atmosferą. Tirono mirtis vieniems buvo liūdesio ir ašarų, kitiems – vilčių valanda.

Po Stalino mirties prasidėjo sistemos liberalėjimas. Jis buvo netolygus. Replės buvo tai spaudžiamos, tai vėl kiek atleidžiamos. Po TSKP XX suvažiavimo 1956 m. vasarį atėjo vadinamasis „Chruščiovo pavasaris“? Deja, jis buvo neilgas. Po Vengrijos įvykių nugalėjo kietosios linijos šalininkai. Greitai vėl rudens šalnų emė gnaibytis. Tačiau tuo atsilimu buvo pasinaudota. Buvo stengiamasi sustiprinti lietuviškumo pozicijas. Ir tarp šalies vadovų buvo žmonių, kuriems Maskvos varžymai buvo pakankamai įkyrėję ir nepriimtini.

Štai kokiomis sąlygomis teko darbuotis K. Baršauskui.

Laikas jau išėjusias asmenybes apneša užmaršties dulkmėmis. Tačiau, jas nuvalius, asmenybė sužimba tikrosiomis savo spalvomis. Man teko Vatikane matyti Siksto koplyčią prieš japonų restauravimą ir po jo. Kokiomis nuostabiomis spalvomis sužėrėjo šis genialus kūriny po restauravimo!

Apie K. Baršauską išgirdau dar mokydamasis gimnazijoje. *Gamtos* žurnale aptikau jo straipsnių. Vėliau, jau būdamas studentas, paskaitinėjau jo *Kosminius spindulius*, fizikos vadovėlius. Šį tą girdėjau ir iš savo kolegų. Tačiau asmeniškai susipažinau tik po 1950 m., kai dėsčiau Vilniaus universitete ir dirbau Mokslų akademijoje. Daugiau bendrų reikalų atsirado po 1958 m., kai buvau paskirtas Vilniaus universiteto rektoriumi. Tuomet visos aukštosios mokyklos priklausė tiesiogiai Maskvai. Ir tik 1959 m., po N. Chruščiovo reformų, perėjo į respublikos priklausomybę, nors daugelis klausimų ir paskui vis dar buvo sprendžiama Maskvoje. Dažnai tekdavo pasitarti, kaip elgtis vienu ar kitu atveju. Abu buvome Aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo komiteto, o vėliau ministerijos, kolegijos nariai.

Buvo ir bendrų specifinių reika-

ly. Augančiai Vilniaus pramonei ir statyboms reikėjo daug inžinierių. Todėl reikėjo pradėti juos rengti vietoje. Paprasčiausia būtų buvę prie Vilniaus universiteto įsteigti vieną kitą techninio profilio fakultetą. Deja, didelėje ir labai centralizuotoje valstybėje veikė kitos nuostatos. Visi buvo guldomi į Prokrusto lovą. Universitetuose būdavo leidžiama rengti tik tikslųjų, gamtos ir humanitarinių mokslų specialistus. Net ir į mediciną universitetuose buvo žiūrima kreivai. Ji turėjo priklausyti sąjunginei sveikatos apsaugos ministerijai. Todėl Vilniuje teko įsteigti Kauno politechnikos instituto filialą.

Tai nebuvo paprasta. Visiems trūko patalpų. Išėitis buvo vienintelė – vakarais mokyti universiteto patalpose, kurių ir taip trūko. Tekdavo derinti abiejų įstaigų interesus. Net spręsti pačius paprasčiausius klausimus centralizuotoje valstybėje būdavo keblu. Šiandien tai būtų visai nesuprantama. Mažas pavyzdys: valytojų klausimas. Jos būdavo skiriamos pagal valomą plotą. O ką daryti, jei tomis pačiomis patalpomis iš ryto naudojasi vieni, o vakarais – kiti? Valytojų nepriversi už tą patį menką atlyginimą du kartus per dieną valyti tas pačias patalpas. Papildomų valytojų etatus skirti galėdavo išspręsti tik Maskvoje, kaip mes sakydavome, 421 kambario Ivanas Petrovičius, paprastai neatskirias Vilniaus nuo Rygos. Tekdavo kažkaip apsieiti be jo, kažkaip apeiti valdžios parėdymus.

Tačiau gal ryškiausiai bendradarbiavimą parodo štai tokia istorija, kai teko rimtai „apgauinėti valdžią“. Tais laikais studentai būdavo atleidžiami nuo nemėgiamos karinės prievolės, kol baigs aukštąjį mokslą. Stambiosiose aukštosiose mokyklose buvo įkurtos karinės katedros, kuriose studentai praeidavo karinį apmokymą ir kartu su diplomu gaudavo atsargos karininkų laipsnius. Tai buvo naudinga studentams. Tačiau atėjo vadinamasis „karo aidas“. Karo metais gimusių jaunuolių skaičius buvo nedidelis. Jų neužtekdavo kariuomenei sukomplektuoti. O kariuomenės mažinti imperijos valdžia nesiryžo. Todėl buvo panaikinta dauguma karinių katedrų aukštosiose mokyklose, o studentus buvo pradėta imti į karinę tarnybą. Mokslo pertrauka jaunam amžiuje žalinga daugelyje specialybių, sakysime, matematikoje, kurioje reikia įsisavinti labai abstrakčius dalykus. Tai galėjo labai trukdyti ruošiant mokslinius kadrus. Reikėjo ieškoti išėities. Laimei, vienoje kitoje aukštojoje mokykloje karinės katedros buvo paliktos. Lietuvoje tokia mokykla buvo Kauno politechnikos institutas: juk ir karo reikalams reikėjo inžinierių. Man ir mano kolegoms matematikams Vilniuje kilo idėja, jog reikia tuo pasinaudoti. Tam pravertė ir įkurtasis Politechnikos instituto filialas Vilniuje. K. Baršauskas suprato mūsų sumanymo svarbą ir todėl sutiko su mūsų pasiūlymu. Iš Kauno politechnikos instituto studentų pirmojo kurso buvo atrinkta gabių matematikai studentų grupė, jie perkelti į Vilniaus filialą ir ruošiami pagal specialiai jiems sudarytą mokymo planą. Maskavimui plane buvo numatyta šiek tiek inžinerinių dalykų. Karinį parengimą jie praeidavo filiale, o matematiką studijavo Vilniaus universitete. Tą „kombinaciją“ pakartojome dar kartą po metų. Vėliau to jau nereikėjo. Atsikūrė buvusios karinės katedros. Tačiau kritiškuoju laikotarpiu buvo paruoštas nemažas būrys gabių matematikų mokslo darbuotojų bei aukštųjų mokyklų dėstytojų. Pusė iš jų pasuko tuo keliu. Iš jų verta išskirti Vygantą Paulauską, Donatą Surgai-

Vytautas Girdzijauskas.

Minint 100-ąsias gimimo metines

Profesorius Vytautas Girdzijauskas savo darbo kabinete

lij, Evaldą Nekrašą (tiesa, nuėjusį į filosofiją ir politiką). Jie dabar yra vieni iš pačių aktyviausių mokslininkų, LMA nariai.

K. Baršauskas buvo pakankamai lankstus bei išradingas ir spręsdamas kitus klausimus. Visais laikais, o tada ypač, reikėjo mokėti laviruoti. Juk dažnai tekdavo vaikščioti ir budugnės pakraščiu, ir skustuvo ašmenimis.

Antai, po TSKP XX suvažiavimo pradėjo grįžti į Lietuvą buvę kaliniai ir tremtiniai. Grįžo ir dalis buvusių aukštųjų mokyklų darbuotojų. Tremtinių vaikai jau tremtyje buvo baigę vidurines mokyklas arba net pradėję studijuoti. Suprantama, jie norėjo tęsti studijas ir tėvynėje. Ne visos mokyklos norėdavo juos išleisti. Buvo daug vietinių sargų ir stebėtojų. Stalino kulto padarinių likvidavimas ne visiems patiko. Ne visų aukštųjų mokyklų vadovai tam pritarė, ne visi drįsdavo rizikuoti. Tačiau K. Baršauskui netrūko drąsos.

Gerai menu K. Baršausko 60 metų minėjimą 1964 m. Tada vienas medikas man prasitarė apie jo ligą, nuo kurios jis po poros savaičių mirė. Visiems jį pažinojusiems tai buvo didelis smūgis. Mirė kaip karys mūšio lauke. O laidotuvės! Tokių nebuvo nuo Dariaus ir Girėno laidotuvių.

Ne visi žmogaus darbai turi išliekamąją vertę. Nėra griežtų kriterijų ir, tikriausiai, ilgai dar jų nebus, kaip vertinti žmonių veiklą. Kaip tu palyginsi poetą Dantę ir matematiką Hilbertą? Aš nekalbu apie vienadienius didvyrius, „metų“, „tūkstantmečio“ žmones. Daug titulų šiandien galima ir nusipirkti. Yra firmų, kurios tokiais dalykais prekiauja. Gali nusipirkti ir bajoriškos kilmės dokumentus. Taip išnaudojama žmonių tuštybė ir kvailybė, kuriai galo nėra.

Dėlto drįstu teigti, kad K. Baršausko asmenybė ryškiai spindi tarp dvidešimtojo amžiaus vidurio veikėjų.

Prof. habil. dr. Vytautas Girdzijauskas, Lietuvos Mokslų akademijos narys korespondentas, mikrobiologas, ilgametis mikrobiologijos katedrų vedėjas Kauno Medicinos institute (dabar Medicinos universitetas) ir Vilniaus Universiteto medicinos fakultete, Eksperimentinės medicinos ir onkologijos instituto (dabar Eksperimentinės ir klinikinės medicinos institutas) direktorius, Lietuvos Sveikatos apsaugos ministras (tuomet komisaras), Lietuvos Mokslų akademijos chemijos ir biologijos mokslų skyriaus akademikas sekretorius – tai pareigos, kurias profesorius įvairiu laiku ėjo po Antrojo pasaulinio karo Lietuvoje iki mirties 1972 m. spalio 24 d.

Vytautas Girdzijauskas gimė 1904 m. birželio 2 d. Šaukliuose, Raseinių raj. Jaunuolis studijavo Kauno Vytauto Didžiojo universiteto medicinos fakultete. Jo ateitį nulėmė polinkis mokslui, žavėjo viskas, kas nauja – mikrobiologija tuo metu buvo paslaptingas, gana naujas mokslas. Tad ir kelias atrodė aiškus. Tik kokią pasirinkti kryptį? Nors Medicinos fakultete dirbo nemažai rimtų mokslininkų, jaunąjį Vytautą viliojo mikrobiologijos tėvų Roberto Kocho ir Lui Pastero šalys. Tad, gavęs paramą, stažavosi Pastero institute Paryžiuje, Vienoje, Berlyne. Laikas buvo praleistas vaisingai ir netruko pasirodyti (1939) Lietuvoje parašytas jo darbas, skirtas endokrininių liaukų poveikiui organizmo apaugos nuo bakterijų sistemos veiklai tirti. Darbas sėkmingai apgintas kaip habilituoto daktaro disertacija.

Pokario metais mikrobiologijos mokslas pasaulyje ir Lietuvoje daugiau kėlė ne tiek teorinius, kiek praktikos diktuojamus klausimus. Prof. V. Girdzijausko žinios ir mokslinė patirtis leido numatyti itin aktualią Lietuvai problemą:

patogeninių mikroorganizmų infekcijos ir žmogaus apsaugos sistemos veikla. Tiek katedrose, tiek institute prof. V. Girdzijauskas skatino jaunos mokslininkus nesiblaškyti ir gilintis į minėtas svarbias tuo metu (taip pat svarbias ir dabar) sritis. Jo mėgiamas posakis, kaip prisimena prof. A. Matulis, buvo: rinkis kelią – ne takelį.

Viena svarbi ir gana nauja kryptis – klinikinė imunologija – Profesoriumi buvo lyg ir ankstesnio darbo tęsinys. Šioje srityje prof. V. Girdzijausko vadovaujami pirmieji pradėjo sėkmingai dirbti jaunieji mokslininkai, dabar profesoriai Alfonsas Matulis, Vytautas Astrauskas, Albertas Svičiulis ir kiti (čia nepaminėti) mikrobiologijos katedros ir instituto bendradarbiai. Tyrimai plėtėsi, ir ryškėjo tikslesnė kryptis – imuniteto pokyčiai sergant reumatu.

Kita sritis, kuriai Profesorius skyrė daug dėmesio – tai bakterinės infekcijos ir bakterijų jautrumas atsparumas antibiotikams. Tuo metu dar negausiai pasirodė antibiotikai atrodė visiškai panaikino infekcijos pavojų, tačiau, norint sėkmingai juos panaudoti, reikėjo nustatyti sukėlėjo jautrumą naudojamam antibiotikui. Šiandien akademikas A. Marcinkevičius, garsus širdies chirurgas ir tos srities pradininkas Lietuvoje, prof. A. Jackevičius, žymus Lietuvos Onkologijos Centro chirurgas, prof. E. Moncevičiūtė-Eringienė, onkologinės imunologijos kūrėja, prisimena, kaip tuomet dar jaunos mokslininkus jų vadovas prof. V. Girdzijauskas skatino dirbti, ugdė jų mokslinį mastymą. Su Profesoriumi vardu sietini taip pat ir unikalūs tada pradedančios, vėliau habil. dr. Nijolės Išmantaitės bakterijų filtruojamų formų tyrimai. Vadovaujamas Profesoriaus, savo mokslinę veiklą pradėjo ir šių eilučių autorius.

Prof. V. Girdzijauskas šiais savo ir mokinių darbais davė pradžią tuo metu naujoms klinikinės mikrobiologijos ir imunologijos kryptims, kurios išsišakojo į daugybę ir šiandien svarbių bei perspektyvių medicinos sričių.

Profesorius buvo plačios erudicijos mokslininkas, jautė ir kitų medicinos sričių svarbą. Būdamas Eksperimentinės medicinos ir onkologijos instituto (pirmasis instituto pavadinimas) direktoriumi, jis daug dėmesio skyrė onkologijai, globojo bendradarbius, skatino juos tobulintis. Prof. L. Gričiūtė, žymi onkologė, ilgametė Onkologijos instituto direktorė, prisimena prof. V. Girdzijausko skatinimą vyksti stažuotės darbui į tuometinį Leningradą.

Pagal akad. A. Merkio prisiminimus, prof. V. Girdzijauskas buvo aktyvus mokslo žinių populiarintojas, mėgo jaunos mokslininkus, ir kaip teigia prof. V. Astrauskas, dažnai diskutuodavo su jais. Šios Profesoriaus savybės prie jo traukė jaunos mokslininkus, kurie naudojo jo patarimus, nors vėliau ir tapo kitų sričių specialistais.

Prof. Vytautas Girdzijauskas Lietuvos moksle paliko gilius pėdsakus.

Habilituotam daktarui Vincenui Urbonui – 70

Ilgametis Botanikos instituto mokslininkas ir Mikologijos laboratorijos vadovas habil. dr. Vincetas Urbonas šiais metais švenčia savo 70-metį. Lietuvoje ir už jos ribų jis žinomas kaip kompetentingas Lietuvos makroskopinių grybų įvairovės, sistematikos, biologijos ir ekologijos tyrėjas, monografijų bei mokslo populiarinimo knygų apie grybus autorius.

Vincetas Kazys Urbonas gimė 1934 m. birželio 27 d. Gudelių kaime, Marijampolės rajone. Studijavo biologiją Vilniaus pedagoginio instituto (dabar – Vilniaus pedagoginis universitetas) Gamtos-geografijos fakultete, jį baigė 1959 m. Po studijų V. Urbonas pradėjo dirbti Lietuvos mokslų akademijos Botanikos institute. Šioje institucijoje praėjo reikšmingiausias mokslinės ir visuomeninės veiklos laikotarpis. Pradėjęs mokslininko kelią vyresniuoju laborantu ir sėkmingai kopdamas karjeros laiptais iki vyriausiojo mokslo darbuotojo ir instituto direktoriaus pavaduotojo mokslo reikalams pareigų, jis kryptingai ir energingai plėtojo lauko mikologijos tyrimus, ėmėsi organizacinio bei administracinio ir pedagoginio darbo.

Vadovaujant tuometiniam Sporinių augalų sektoriaus vedėjui dr. J. Mazelaičiui, V. Urbonas įsitraukė į Lietuvos agarikoidinių grybų įvairovės, taksonomijos, paplitimo, ekologijos ir resursų tyrimus. Kasmet vyko į organizuojamas ekspedicijas įvairiose Lietuvos vietose, rinko grybų pavyzdžius, kruopščiai juos tyrė ir būdino laboratorijoje. Keliolika tūkstančių V. Urbono surinktų ir identifiкуotų grybų pavyzdžių saugoma Botanikos instituto herbariumo grybų kolekcijoje (fungariume). 1967 m. V. Urbonas apgynė daktaro (kandidatinę) disertaciją *Naujas indėlis Lietuvos TSR kepurėtėsiams (Agaricales eilės) grybams pažinti*. 1977 m. jam suteiktas vyresniojo mokslo bendradarbio vardas. 1990 m. Kijeve apgynė daktaro (habilituoto daktaro) disertaciją *Lietuvos TSR agarikiečiai (Agaricales s. l.). Rūšinė sudėtis. Sistematika. Ekologija*.

V. Urbonas paskelbęs apie 130 mokslo darbų, iš jų 6 monografijas. Tyrimų rezultatus vienas ar su bendraautorais daugiausia spausdino žurnaluose *Lietuvos TSR mokslų akademijos darbai (biologijos serija)*, *Ekspertimentinė biologija ir Botanica Lithuanica*. Taip pat yra parengęs publikacijų į tuometinės Tarybų Sąjungos svarbiausius mikologijos profilio žurnalus *Mikologija i fitopatologija* ir *Novosti sistematiki nizshikh rastenij*. Bendradarbiaujant su prof. K. Kalamees'u ir dr. V. Lukin'u du kartus išleistas *Lietuvos, Latvijos ir Estijos agarikiečių (Agaricales s. l.) eilės grybų floros konspektas* (1974, 1986). Daug dėmesio skyrė saugomų teritorijų mikobiotos, retų ir nykstančių grybų rūšių tyrimams, grybų apsaugai. Yra sudaręs ir tikslines Lietuvos raudonosios knygos agarikoidinių grybų sąrašus.

Habilituotas daktaras Vincetas Urbonas

Domėjosi Lietuvos miškų valgomųjų grybų išteklius ir kai kurių grybų rūšių auginimu (kultivavimu). 1966 m. parašė knygą *Pievagrybių auginimas*. Kartu su R. Dušauskiene-Duž ir D. Stankevičiene tyrinėjo grybų biochemines savybes ir kai kurių makromicetų rūšių vaisiakūniuose esančius sunkiuosius metalus bei radionuklidus.

Nuo 1984 m. iki 2001 m. V. Urbonas vadovavo Sporinių augalų laboratorijai (nuo 1992 m. pavadinta Mikologijos laboratorija). 1990 m. atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, prasidėjo ekonomiškai sudėtingas laikotarpis. Labai trūko lėšų reikalingai įrangai ir medžiagoms įsigyti, ekspedicijoms organizuoti ir darbuotojų atlyginimams mokėti. Teko ieškoti rėmėjų. V. Urbono iniciatyvumo dėka, tokie rėmėjai buvo rasti. Kelis svarbiausius laboratorijos projektus verta paminėti: *Buvusių didžiausių sovietinių Lietuvos karinių girininkijų grybų ir kerpių rūšinės sudėtis, paplitimo ir ekologinių ypatumų tyrimas* (finansavo Tarpautinis mokslo fondas), *Emisijos produktų įtaka grybų ir kerpių funkcionavimui Kėdainių rajono ekosistemose* (finansavo AB Lifosa), *Tikrinio baravyko (Boletus edulis) ir valgomosios voveraitės (Cantharellus cibarius) biologijos ir ekologijos tyrimai* (finansavo asociacija *Grybai ir uogos*).

XX a. devintajame dešimtmetyje kilo sumanymas apibendrinti Lietuvos grybų rūšių įvairovės tyrimų rezultatus. Botanikos instituto ir Vilniaus universiteto mikologų pasiūlymų rengti ir išleisti daugiatomį veikalą *Lietuvos grybai* 1985 m. pritarė Lietuvos mokslų akademija. Nuo pat pradžių V. Urbonas aktyviai įsitraukė į šio veikalą rengimo ir leidybos organizacinius darbus, 1985–1996 m. buvo leidinio vyriausiojo redaktoriaus prof. A. Minkevičiaus pavaduotojas, o nuo 1997 m. iki dabar yra vyriausiasis redaktorius. Jau išleista 14 knygų, iš jų 4 parašė V. Urbonas: *Kempiniečiai (Polyporales)*, *Žvynbaravykiečiai (Strobilomycetales)*, *Baravykiečiai (Boletales)*, *Guoteniečiai (Hygrophorales)* (1997), *Baltikiečiai (Tricholomatales)* (1997), *Agarikiečiai (Agaricales)*, *Gijabudiečiai (Entolomata-*

les) (1999) ir *Musmiriečiai (Amanitales)*, *Ūmediečiai (Russulales)* (2001). Baigiama rengti dar viena knyga *Nuosėdiečiai (Cortinariales)*. Visose šiose knygose detalai aprašoma ir iliustruojama 1260 Lietuvoje identifiкуotų kepurėtųjų grybų rūšių. Daugelį iš jų V. Urbonas pats pirmą kartą aptiko Lietuvoje.

V. Urbonas aktyviai dalyvavo ir skaitė pranešimus Lietuvos ir tarptautinėse mokslinėse konferencijose, simpoziumuose, kongresuose. Jis – nuolatinis Baltijos šalių mikologų ir lichenologų simpoziumų dalyvis, o vykusių Lietuvoje – ir organizatorius. Kelis kartus buvo išrinktas į Botanikos instituto Mokslinę tarybą, yra žurnalo *Botanica Lithuanica* redakcinės kolegijos ir Botanikos žodyno komisijos narys.

Habil. dr. V. Urbonas daug dėmesio skyrė pedagoginiam darbui. Jo vadovaujami 4 aspirantai (dabar doktorantai) A. Matelis, D. Stankevičienė, E. Kutorga, J. Kasparavičius apgynė daktaro disertacijas, jis konsultavo kitus disertantus, Vilniaus universiteto ir Vilniaus pedagoginio universiteto studentus, buvo Botanikos instituto Specializuotos tarybos ir kelių doktorantūros komitetų narys, ginamų disertacijų oponentas.

Šis žymus Lietuvos mokslininkas yra aktyvus mikologijos populiarintojas. Jis vaizdinga ir įtaigia kalba parašė nemažai populiarių straipsnių, skaitė paskaitas visuomenei, dalyvavo televizijos ir radijo laidose, rengė grybų parodas įvairiuose Lietuvos miestuose. Didelę paklausą turėjo jo parašytos knygos *Lietuvos grybai* (1980, kartu su J. Mazelaičiu), *Grybai* (1986, 1998), *Mažieji miško turtais* (1987, su bendraautorais) ir *Susipažinkime: grybai* (1998). Nuo pat Lietuvos mikologų draugijos įsteigimo (1998 m.) yra aktyvus jos narys.

2001 m. V. Urbonas išėjo į pensiją, tačiau nenutraukė aktyvios mokslinės veiklos. Dabar jis yra Botanikos instituto Mikologijos laboratorijos neetatinių mokslo darbuotojas. Toliau vadovauja daugiatomio leidinio *Lietuvos grybai* redakcinėi kolegijai, atlieka kai kurių saugomų teritorijų makromicetų tyrimus ir įvairiapusį populiarina mikologijos žinias.

V. Urbono mokslinė veikla įvertinta aukštais valstybės apdovanojimais. 1981 m. įteikta Lietuvos TSR valstybinė mokslo premija (drauge su J. Mazelaičiu ir A. Minkevičiumi) už darbų ciklą *Lietuvos TSR makromicetai*, 2002 m. – Lietuvos valstybinė mokslo premija (drauge su M. Ignatavičiūte, S. Stanevičiene, B. Grigaliūnaite ir E. Kutorga), už darbų ciklą *Lietuvos makromicetų ir augalų parazitinių mikromicetų įvairovės įvertinimas (1991–2000 m.)*.

Linkime habil. dr. Vincenui Urbonui daug energijos ir neblėstančio kūrybiškumo, stiprios sveikatos ir ilgų gyvenimo metų.

**Doc. Ernestas Kutorga,
dr. Jurga Motiejūnaitė,
dr. Antanas Matelis**

Moksleiviai istorikai vėl Rietave

X moksleivių istorikų konferencijoje Rietave

1995 m. į Rietavo *Aušros* katalikišką vidurinę mokyklą į jaunųjų istorikų X konferenciją buvo sukviesti Lietuvos katalikiškų mokyklų moksleiviai, besidomintys istorija. Sėkminga konferencija jos iniciatoriams buvo puikus stimulas tęsti pradėtą darbą. Tad 2004 m. gegužės 13 d. Rietavo *Aušros* katalikiškoje vidurinėje mokykloje vyko jau X tradicinė jaunųjų istorikų konferencija *Tėvynės labui įnešu savąją dalį...* Dalyvavo ne tik keturių vidurinių bei trijų pagrindinių Žemaitijos mokyklų atstovai, bet ir iš Panevėžio (K. Paltaroko vidurinės mokyklos) bei Biržų raj. (Kvetkų pagrindinės mokyklos).

Išklausyti šeši moksleivių pranešimai. Vienuose nagrinėta gimtojo kaimo ar miesto istorija, rūpestis kultūrinio paveldo išsaugojimu. Kituose – apžvelgtos asmenybės. Du pranešimai literatūrinės, muzikinės ir istorinės kompozicijos: *Poetas, disidentas Mindaugas Kazimieras Tomonitis* (Karolis Jakelevičius su grupe Panevėžio K. Paltaroko vidurinės mokyklos mokinių) ir *Aš Rietavą garsint noriu* (Rietavo *Aušros* katalikiškos vidurinės mokyklos moksleivių grupė). Šios mokyklos vienuoliktojas Justinas Krėpšta Rietavo istoriją perteikė video vaizdais – tai nauja šių konferencijų istorijoje.

Konferencijos darbą pavairino Adilijos Kudzevičienės parengtų modelių *Lino vizija* demonstravimas (Plungės *Ryto* pagrindinė mokykla).

Atvykusieji apsilankė Rietavo Oginskių kultūros istorijos muziejuje. Muziejininkė Milda Vyšteinaite supažindino su garsiųjų Oginskių genealoginiu medžiu (klaipėdiškio Juozo Vosylius freskomis), jų atlik-

tais darbais, išgarsinusiomis Rietavą, pristatė Operos ir baletų teatro modeliuotojo Henriko Cipario eksponuojamus modelius.

Jau daugelį metų apibendrinama moksleivių pranešimus, šio straipsnelio autorė pabrėžė moksleivių mokslinės minties augimą, pasirinktos temos aktualumą, gebėjimą surinkti medžiagą apie žmones, besidarbuojančius kultūros srityje, vadovauti konferencijos darbui. Taip pat kalbėta apie bažnyčios ir mokyklos ryšio svarbą ugdati jaunimą. Vertindama Rietavo *Aušros* katalikiškos vidurinės mokyklos atliekamą labai svarbų darbą – dvasinį ugdymą, mokslinių pagrindų formavimą, pareigos ir atsakomybės jausmo diegimą, meilės Dievui ir žmogui gilinimą, pateikė nemažai pavyzdžių iš arkivyskupo Mečislovo Reinio gyvenimo (pranešimas Rietavo „*Aušros*“ katalikiška vidurinė mokykla įgyvendina arkivyskupo Mečislovo Reinio idealus). Konferencijos dalyviams buvo išdalyti M. Reinio paveikslėliai su malda, o mokykloms – M. Reinio plakatai. Klebonas Egidijaus Jurgelevičiaus pranešėjams padovanojo po A. Vasiliauskienės knygėlę *Arkivyskupo Mečislovo Reinio gyvenimo ir veiklos datos*.

Pedagogai ir moksleiviai išvyko į namus kupini išpūdžių bei žinių, įgiję mokslinės veiklos patirties bei draugų ir pasiryžę vėl atvykti į šį Žemaitijos miestą, kur katalikiška mokykla gebėdama suburti jaunuosius Lietuvos istorikus, tampa jaunųjų mokslininkų kalve.

**Dr. Aldona Vasiliauskienė
VU RSTC**

**MATEMATIKOS IR
INFORMATIKOS INSTITUTAS**

skelbia priėmimą į fizinių mokslų srities matematikos krypties (01 P) ir technologijos mokslų srities informatikos inžinerijos krypties (07 T) dieninę bei neakivaizdinę doktorantūrą.

STOJANTIEJI Į DOKTORANTŪRĄ ASMENYS PATEIKIA:
prašymą instituto direktoriaus vardu, gyvenimo aprašymą, kvalifikacinio magistro laipsnio arba jam prilygstančio aukštojo išsilavinimo diplomo ir jo priedo kopijas, dviejų mokslininkų rekomendacijas, paskelbtų mokslo darbų sąrašą ir jų kopijas, o jeigu jų nėra – doktorantūros krypties mokslinį referatą, 2 foto nuotraukas 3x4 cm.

Dokumentai priimami iki 2004 m. rugpjūčio 31 d. Akademijos g. 4, II aukšte, 219 kabinete, Vilniuje. Informacija teikiama telefonais: (8 ~ 5) 210 93 18, 210 93 09.

Direktorius

Investicijos į pačius save

Duoklė ateičiai

Pradėsiu nuo tokios pamokančios istorijos. Klausia vienas žmogus padienio darbininko, kiek jis uždirba? Padienis atsako – keturis grašius per dieną. Na, ir kur tu juos išleidi? Padienis atsako taip: vieną grašį išleidžiu sau, antrą grašiu mokau savo seną skolą, trečią atidedu procentams ateičiai, o ketvirtą – metu į šulinį. Nustebo klausiantysis, o darbininkas jam ir aiškina: skola, kurią jis moka – tai rūpinimasis senais tėvais, pinigai, kuriuos atideda procentams, skirti vaikų, kurie maitins jį senatvėje, išlaikymui, o į šulinį meta pinigus tiems vaikams, kurie aplėis jį senatvėje, – juk būna ir tokių. Deja, nemažai.

Tai štai koks tas tikrasis žmogiskasis požiūris į gyvenimą. Gaila, bet daugelis „naujųjų“ lietuvių šiandien mano, kad tegul kiti moka skolą seniems tėvams, pensininkams ir atideda po grašį ateičiai jaunosios kartos auklėjimui bei švietimui, o jie visus keturis grašius leis šiandieninei savo naudai ir malonumams. Tai grynai vartotojiškas požiūris, kurio pagrindinis principas – po manęs nors ir tvanas.

Iš tvarios plėtros koncepcijos, kurios laikosi pažangus pasaulis, darytina išvada, kad ji reiškia subalansuotą civilizacijos augimą, racionalų gamtos turtų naudojimą bei gausinimą. Ne tik dabar, bet ir ateityje, kad užtikrintume normalias gyvenimo sąlygas ateinančioms kartoms. Taigi mes šiandien turime galvoti ne tik apie save, bet ir apie gyveniančius po mūsų.

Neapvokime ateities

Kad ir kaip skaudu tai pripažinti, bet mes be saiko, vaikydamiesi tik šiandieninio pelno, negalvodami apie ateinančias kartas, eikvojame besibaigiančius gamtos išteklius, plėsdami gamybą, neleisdami teršiam aplinką ir t. t.

Štai todėl siūloma vietoj organinio kuro (naftos, gamtinių dujų) deginimo energetikoje plačiau naudoti atsinaujinančius energijos šaltinius, pavyzdžiui vėjo, vandens, saulės ir kitą energiją, biokurą. Nors šiuo metu atsinaujinantys energijos šaltiniai ekonominiu požiūriu nusileidžia tradicinei energetikai, tačiau remiant Europos valstybėms, jie bus plačiau naudojami. Europos Sąjungos direktyvose taip pat įsakmiai reikalaujama energetikoje plačiau naudoti atsinaujinančius energijos išteklius dėl dviejų priežasčių. Pirmą, organinio kuro atsargos greitai

senka, ir naftos bei gamtinių dujų atsargų beliko tik keliasdešimčiai metų. Antra, tarptautiniai gamtos saugos įsipareigojimai, klimato atšilimas reikalauja smarkiai mažinti atmosferos teršimą SO_2 , NO_x , dulkiomis ir ypač mažinti CO_2 emisijas iš šiluminių elektrinių, kūrenant organinių kurą.

Turint galvoje, kad ateitį kuriamė jau šiandien, privalome skirti lėšų ateinančioms kartoms, t. y. mūsų vaikų ir anūkų švietimui, mokymuisi, kvalifikacijos kėlimui.

Visais laikais gyvenimo ateities problemos, vaikų auginimas, auklėjimas ir švietimas, taip pat rūpestis pensininkais, iš dirbančiųjų reikalaujama pastangų, kartais net aukų, žodžiu, materialinių, dvasinių „išlaidų“. Šis veiksnys visur ir visada padėdavo išsaugoti visuomenės perimamumą. Tai savotiška kapitalo investicija į ateitį, į pačius save, t. y. „žmogiškojo kapitalo“ gausinimą.

Nelengvas uždavinys

Ilgai ekonomistams nesisekė išspręsti uždavinio, kodėl didesnis nacionalinių pajamų augimas tik vienoje, neretai visai mažoje, jų dalyje aiškinamas kapitalo ir darbo jėgos augimu? Amerikiečių ekonomistas, Nobelio premijos laureatas T. Šulcas ištyrė kapitalo investicijas, sukuriančias ir gausinančias žmogiskąjį kapitalą. T. Šulcas rado uždavinio sprendimą kokybiniu ir kapitalo investicijų aspektais. Šią kapitalo rūšį jis įvardino taip: bendrasis ir aukštasis mokslas, darbinis mokymas, sveikatos apsauga ir informacija.

Pasirodo, kad žmonės praktikoje investuoja didelius pinigus į pačius save. Žmogaus kaip vertybės, kurią galima didinti kapitalo investicijų būdu, teorija, tiesa, šiek tiek kertasi su išsiskynusia dorovės samprata. Atrodo, kad žmogus yra lyg koks materialus komponentas, panašus į nuosavybę. Tačiau išties išlaidos išsaugoti ir gausinti žmogiskąją kokybę turi tokį pat pobūdį kaip paprastos kapitalo investicijos. Mokslininkas aiškiai parodė, kad tokios kapitalo investicijos rūšies produktyvumas, veiksmingumas, atsipirkimo laikas nepalyginamai didesnis nei „nežmogiškuju“ kapitalo investicijų. Ar ne tai mums rodo ir stebėtini Airijos bei kitų Vakarų šalių išsivystymo pavyzdžiai, kur didžiausios investicijos buvo teikiamos švietimui mokslui, kultūrai.

Štai, jei atgaminamas „ne žmogiskasis“ kapitalas 1900–1957 m. pasaulyje padidėjo 4,5 karto, tai

darbo jėgos kvalifikacija, išsilavinimas, kultūra, t. y. „žmogiskasis“ kapitalas, išreikštas pinigais, padidėjo 14 kartų. Antra vertus, per šį laikotarpį išlaidos švietimui, mokslui – „žmogiskajam“ kapitalui, sudariusiam 9 proc. nuo „ne žmogiškojo“ kapitalo dabar pašoko iki 34 proc.

Europos šalis tikrai nebūtų pasiekusios dabartinio aukšto išsivystymo lygio, jei dauguma žmonių būtų likę bemoksliai ir neturėję profesionalaus pasirengimo. Aukštas nacionalinių pajamų lygis, tenkantis vienam gyventojui išsivysčiusiose šalyse paaiškinamas ne kuo kitu kaip aukštu kokybiniu žmogiskųjų išteklių lygiu kur kas daugiau, nei visais kitais veiksniais kartu paėmus. Tai visiškai tinka ir Lietuvos valstybei, kuri turi negailėti išlaidų „žmogiskajam kapitalui“.

Vaikams – ypatingas dėmesys

Ypatinga žmogiškojo kapitalo rūšis – vaikai. Tai vertingiausias mūsų ateities kapitalas, sąlyga augti gyventojų skaičiui, tvirtėti tautai. Šeimos, vyro ir žmonos, „vaikiškojo kapitalo“ kaupimas prasideda nuo nėštumo ir apima vaiko priežiūrą, auklėjimą vaikystėje. Labai svarbus žmogiskasis kapitalas – ir ikimokyklinio amžiaus vaikai. Vyriausybei skirstant biudžeto lėšas tikriausiai reikia pagal galimybes atsižvelgti ir į vaikų kapitalo investicijų didinimą, paramą daugiavaikėms šeimoms, kuri vis dar nepakankama.

Jei norime, kad tauta tvirtėtų, reikalinga politika, kad lietuvių lyginamasis gimstamumas šalyje būtų didžiausias. Visomis propagandos ir reklamos priemonėmis žmonės turi būti tikinami, kad turėti daug vaikų – gerai. Kad ir kokių lėšų reikalauja vaikų auginimas, auklėjimas, kad ir kaip rizikuoja moterys, nusprendusios gimdyti, visa tai stiprina tautą. Deja, pasigirti gyventojų skaičiaus augimu šalyje negalime ir dėl gimstamumo mažėjimo, ir dėl išaugusios emigracijos į išsivysčiusias šalis uždariauti, ir dėl kitų priežasčių.

Taigi daugiavaikėms šeimoms reikalinga visokeriopa parama: ir pinigais, ir užtikrinant teises, ir formuojant palankią visuomenės nuomonę. Šiandien ateitį laikome savo rankose ir negalime pamiršti, kad po mūsų gyvens ateinančios kartos. Negalime iš jų atimti ateities.

**Juozas Burneikis,
Lietuvos mokslų
akademijos narys**

Etiudai apie matematikus

Besidominčius matematikos istorija nudžiugino praeitų metų pabaigoje pasirodžiusi Valentino Matiuchino knyga *Etiudai apie matematikus*. Knygoje pateikiamos 65 žymiausių pasaulio matematikų biografijos. Čia pristatomi visų laikų žymiausi matematikai, pradedant Senovės Graikija (Talis, Pitagoras, Euklidas) ir baigiant mūsų laikais (J. Kubilius). Biografijos parašytos ne griežtu enciklopediniu stiliumi, o kaip etiudai, pateikiant įdomių smulkmenų iš žymiųjų matematikų gyvenimo, įdomių jų sprendimų uždavinių sąlygų. Apie daugelį aprašomų knygoje matematikų

pateikti ir kitų žmonių atsiliepimai.

Knyga lengvai skaitoma ir bus įdomi plačiam skaitytojų ratui – nuo vidurinės mokyklos vyresniųjų klasių moksleivių iki profesorių.

Tačiau, kadangi autorius nėra plačiau reiškėsis spaudoje, kai kur „pakišo koją“ nepatyrimas šioje srityje. Antai, visoje knygoje rašoma ne *Euklidas*, o *Eukleidas*, ne *euklidinė geometrija*, o *eukleidinė geometrija*. Neaišku, kodėl vartojami šie nevykę naujadarai, nes ir *Visuotinėje lietuvių enciklopedijoje* ir *Matematinė terminų žodyne* vartojamos tradicinės šių žodžių formos. Tas pats pasakytina ir apie *Čebyšovą*,

Ptolemėjų (knygoje rašoma *Čebyševas*, *Ptolemajas*). Kažkodėl nesilaikoma vienodumo pateikiant pavardžių rašybą: graikiškos pavardės pateikiamos taip, kaip rašomos ir tariamos lietuviškai, o skliausteliuose kursyvu parašytos originaliai, bet šis šriftas nebevertas rašant originalias kitų tautų matematikų pavardes.

Tačiau šie redagavimo trūkumai jokiū būdu nesumenkina knygos vertės. Tikėtina, kad knyga susilauks ir antro leidimo, kuriame šie trūkumai bus ištaisyti.

**Prof. habil.
dr. Algirdas Ažubalis**

ŠIAULIŲ
UNIVERSITETAS

skelbia viešą konkursą eiti pareigas šiose katedrose:

EDUKOLOGIJOS FAKULTETE:

Dailės didaktikos katedroje – lektorius (2 po 0,5 etato);
Lietuvių kalbos didaktikos katedroje – docento (1 etatas), asistento (0,5 etato);
Meno edukologijos katedroje – docento (0,25 etato), asistento (0,25 etato).

FIZIKOS IR MATEMATIKOS FAKULTETE:

Fizikos katedroje – lektorius (1 etatas);
Matematikos katedroje – docento (2 etatai), lektorius (1 etatas).

HUMANITARINIAME FAKULTETE:

Anglų filologijos katedroje – lektorius (1 etatas), asistento (1 etatas);
Lietuvių kalbos katedroje – docento (1 etatas), lektorius (1 etatas);
Lietuvių literatūros katedroje – docento (1 etatas);
Rusų kalbos katedroje – docento (0,5 etato);
Užsienio kalbų katedroje – asistento (1 etatas).

MENŲ FAKULTETE:

Dirigavimo ir dainavimo katedroje – lektorius (0,5 etato);
Muzikos teorijos ir pedagogikos katedroje – lektorius (1 etatas);
Taikomosios dailės ir technologijų katedroje – docento (2 etatai);
Tapybos katedroje – docento (1 etatas).

SOCIALINIŲ MOKSLŲ FAKULTETE:

Vadybos katedroje – asistento (1 etatas);
Viešojo administravimo katedroje – asistento (1 etatas).

SPECIALIOSIOS PEDAGOGIKOS FAKULTETE:

Specialiosios didaktikos katedroje – docento (1 etatas), lektorius (1 etatas);
Specialiosios pedagogikos katedroje – docento (1 etatas).

TECHNOLOGIJOS FAKULTETE:

Elektronikos katedroje – lektorius (1 etatas).

Dokumentai priimami tris savaites po konkurso paskelbimo spaudoje dienos adresu: Šiaulių universiteto Personalo skyrius, Vilniaus g. 88, LT-76285 Šiauliai; telefonai (8 ~ 41) 59 57 50, 59 57 51.

Šiaulių universiteto dėstytojų ir mokslo darbuotojų atestavimo ir konkursų pareigoms eiti nuostatai pateikti Universiteto interneto puslapyje: <http://www.su.lt> Tarnybų ir skyrių naujienos. Personalo skyrius.

Rektorius

TERMOIZOLIACIJOS
INSTITUTAS

skelbia konkursą Vietinių rišamųjų medžiagų laboratorijos vyresniojo mokslo darbuotojo vienai etatinei vietai užimti.

Prašymus ir dokumentus direktoriaus vardu dvi savaites po paskelbimo dienos priima instituto mokslinė sekretorė. Adresas Linkmenų g. 28 LT-08217 Vilnius, telefonas: (8 ~ 5) 273 10 75.

Direktorius

VALSTYBĖS INSTITUCIJŲ KALBŲ CENTRAS

ir partneriai Austrijoje, Bulgarijoje, Estijoje, Italijoje, Latvijoje, Lietuvoje, Lenkijoje, Portugalijoje, Rumunijoje, Slovakijoje, Suomijoje, Vengrijoje, Valstybinė lietuvių kalbos komisija ir Lietuvių kalbos institutas, vykdydami Europos Komisijos finansuojamą projektą (Nr. 89856-CP-1-2001-1-LT-Lingua Euro Languages Net (www.euro-languages.net)) organizuoja tarptautinę konferenciją „**Rečiau vartojamų kalbų mokymo (-si) patirtis daugiakultūroje ir daugiatautėje Europoje**“, kuri vyks rugsėjo 23–25 d. Vilniuje.

Darbas vyks šiose sekcijose:

Rečiau vartojamos Europos kalbos tarpkultūriniame ir sociolingvistiniame kontekste

Kalbos politika ir globalizacija

Rečiau vartojamų kalbų populiarinimas

Geriausi rečiau vartojamų kalbų mokymo būdai

Jaunimo mokymas

Rečiau vartojamų kalbų studijos ir taikomieji mokslai

Modernių technologijų naudojimas mokant ir mokantis kalbų

Besimokančiųjų savarankiškumas

Konferencijoje skambės 12 kalbų, pranešimai bus verčiami į anglų kalbą. Pranešimai ir pranešimų santraukos bus publikuojami.

Konferencijos dalyvio mokestis – 50,00 litų. Į kainą įskaičiuota: dalyvavimas konferencijos posėdžiuose ir seminaruose, kava ir užkandžiai, konferencijos leidinys, dalyvio pažymėjimas.

Registracijos anketa yra interneto svetainėje www.euro-languages.net/lithuania. Registracijos anketas siųskite el. paštu: kalba@vikc.lt, faksu (8 ~ 5) 212 03 70 arba adresu Valstybės institucijų kalbų centras, Vilniaus g. 39/6, Vilnius, telefonas: +370 5 2120291.

Atkelta iš 9 p.

marmuro paminklą vienam didžiausių naujųjų laikų lietuvių. Buvusių Seimo rūmų Kaune Posėdžių salė buvo suremontuota, o visas pastatas tebeleko pažadų planuose.

Taigi politinės kultūros ištakas jau susiejome su spaudos atgavimu, prakalbome ir apie kultūros žmonių bei politikų sutelktas pastangas daugiau dėmesio skirti nacionaliniam paveldui. Spaudos darbuotojams B. Kulnytė priminė žymų tarpukario žurnalistą ir redaktorių Valentiją Gustainį bei jo posakį, kuriuo kviečiama būti dvasios aristokratais ir domėtis savo istorijos palikimu. Tai padėtų išvengti ir mūsų socialinės raidos perspektyvą. Tautinė kultūra, patriotizmas iš kultūrinio gyvenimo pakraščiu turėtų būti gražinami ir pateikiami ne suvulgarintos etninės kultūros traktavimu, bet valstybingumo raidos įamžinimu. Neužtenka sugrįžti į Europos žemėlapi, bet dar svarbu būti savimi, – teigė B. Kulnytė.

Atgautoji spauda padėjo formuoti nacionalinę daile

Lietuvos dailininkų sąjungos pirmininkas skulptorius Vaclovas Krutinis kalbėjo, kaip atgavus teisę į lietuvišką spaudą, menininkams iškilio uždavinys suformuoti naują su krašto kultūros poreikiais susijusią ir savitą nacionalinę daile. Tam siekiui įgyvendinti ir visai tolesnei dailės raidai daug įtakos turėjo 1907 m. įkurtoji Lietuvių dailės draugija. Jos pastangomis 1907 m. pradžioje Vilniuje buvo surengta Pirmoji lietuvių dailės paroda, kurioje eksponuoti darbai tų dailininkų, kurie stoji dirbti nacionalinės kultūros bei meno ugdymo darbą – Mikalojus Konstantinas Čiurlionis, Antanas Joroševičius, Petras Kalpokas, Petras Rimša, Antanas Žmuidzinavičius ir kiti. Toje pirmoje parodoje rengėjai sąmoningai rodė ir liaudies meno pavaldžius. Toks profesionaliosios ir liaudies meno eksponavimas vėliau tapo tradicija ir turėjo didelės reikšmės lietuvių dailės savitumui susiformuoti.

V. Krutinis išreiškė viltį, kad Pirmosios lietuvių dailės parodos 100-mečio paminėjimo parodą pavyks surengti naujoje Nacionalinėje dailės galerijoje, kurios kūrimo darbai pajudėjo.

Kalbėtojas priminė ir kitus įvykius, turėjusius įtakos lietuvių meno raidai: 1920 m. Kaune įsteigta Lietuvos Meno kūrėjų draugija, iš Piešimo kursų 1922 m. įsteigta Kauno meno mokykla, 1925 m. atidaryta M. K. Čiurlionio dailės galerija. Pastarojoje buvo ne tik saugomas M. K. Čiurlionio dailės palikimas, bet ir kaupiamas lietuvių profesionalusis bei liaudies menas. Maždaug 1930 m. dalis jaunų dailininkų įsteigė Nepriklausomų dailininkų draugiją, o 1932 m. kai kurie jauni menininkai įkūrė *Arts* draugiją. Abi draugijos deklaravo kūrybos laisvę, ieškojo naujų meno kelių ir buvo grindžiamos pasaulyje plintančiomis moderniomis meno tendencijomis.

Net praėjus pusei amžiaus, XX a. ketvirtojo dešimtmečio meno įtaka buvo labai svarbi tolesnei lietuvių meno plėtočiai, nesulipnino ir tradicinio ryšio su liaudies daile. Sovietinės okupacijos metais tie saitai su tarpukario

Be laisvo žodžio nebūtų laisvos Lietuvos (3)

Kanados lietuvių laikraščio „Tėviškės žiburiai“ redaktorė Ramūnė Sakalaitė-Jonaitienė; už jos – LR Seimo pirmininko pavaduotojas Vytenis Andriukaitis ir laikinai einantis Seimo Pirmininko pareigas Česlovas Juršėnas

nacionalinio meno tradicija padėjo išsaugoti svarbiausias to meno savybes. Pavyko išugdyti ypač stiprią lietuviškos grafikos mokyklą, kuriai būdingas metaforiškumas, dekoratyvumas, lakoniškos išraiškos priemonės. Lietuvos grafikų apipavidalintos knygos buvo labai gerai įvertintos tarptautinėse parodose, taigi prisidėjo ir prie lietuviškos knygos populiarinimo.

Už lietuviškų spaudinių gyvybę

Kanados lietuvių laikraščio *Tėviškės žiburiai* redaktorė, leidėjų valdybos pirmininkė Ramūnė Sakalaitė-Jonaitienė perdavė Kanados lietuvių katalikų kultūros draugijos *Žiburiai* ir visų išėjusių lietuviškų laikraščių leidėjų sveikinimus Spaudos atgavimo 100-mečio, Kalbos ir knygos metų proga. Tai ir išėjusiai nepaprastai svarbus gimtojo žodžio pagerbimas.

Viešnia priminė, kad išėjimoje spaudos raida lėmė ne pelno siekis, bet pirmiausia idėjinis pagrindas. Kitaip kas būtų vargęs šaltame klebonijos rūsyje, kaip teko pirmiesiems *Tėviškės žiburių* darbuotojams, kuriems tai buvo antras ar trečias menkai apmokamas darbas. Ne geresnėmis sąlygomis buvo leidžiamas *Skautų aidas* ir kiti išėjusių laikraščiai. Tai buvo tėvynės ilgesio ir rūpesčio darbas.

Ypač daug lietuviškų knygų bei įvairių spaudinių buvo išleista JAV. Tai ir lietuvių dienų, mokyklų metraščių, proginių leidinių ir programos, mokykliniai vadovėliai, organizacijų stovyklų leidiniai, parapijų žiniaraščiai. Kanadoje daugiau nei 60 metų išsilaikė *Nepriklausoma Lietuva*, lietuvius telkė *Laisvoji Lietuva*, *Skautų aidas*, *Lietuvos balsas*, *Moteris*, *Evangelijos šviesa*. O didžiausias Kanados lietuvių telkinys Toronte nuo 1949 m. iki šiol tebeleidžia *Tėviškės žiburius*.

Lietuviška spauda buvo ne tik in-

formacijos, bet ir savišvietos, tautinės savivarbos reikalas. Prenumeruoti ir skaityti lietuviškus laikraščius buvo tautinės savimonės reikalas. XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje daug lietuvių Amerikoje dirbo anglių kasyklose, gyvulių skerdyklose ir fabrikuose, bet jų gyvenimo neįmanoma įsivaizduoti be spausdinto lietuviško žodžio. Per XX a. vien Čikagoje buvo išleisti 124 skirtingų pavadinimų leidiniai, kai kurie išliko iki šimtmečio pabaigos.

Po Antrojo pasaulinio karo į JAV atvykę lietuviai perėmė ir stiprino kai kurią spaudą, kūrė ir savąją. JAV dabar gyvuoja *Draugas* Čikagoje, mėnraštis *Darbininkas* Niujorke, *Dirva* Klyvlende, *Tėvynė*, *Lietuvių balsas*, *Akiračiai*, *Amerikos lietuvis*, *Info tiltas*, *Langas*, *Muzikos žinios*, *Medicina*, *Technikos žodis*, *Verslininkas*, *Eglutė*, dviem kalbom spausdinamas *Mūsų Vytis*, *Moterų dirva* bei mažesni spaudiniai.

Nuo 1945 m. Vokietijoje buvo leidžiami tokie periodiniai leidiniai: *Mūsų Žiburiai*, *Mintis*, *Lietuvių žodis*, *Aidas*, *Skautų aidas* ir *Ateitis*. Australijoje tebeina *Mūsų pastogė* ir *Tėviškės aidai*, Jungtinėje Karalystėje – *Europos lietuvis*, *Britanijos lietuvis*, Pietų Amerikoje – *Mūsų Lietuva* (lietuvių ir portugalų kalba).

Kelis dešimtmečius lietuviška spauda išėjimoje klestėjo, buvo skelbiami konkursai, spaudos metai, rengiami spaudos baliai. Tačiau XX a. paskutinį dešimtmetį išryškėjo tos spaudos nuovargio žymės: mažėjo skaitytojų ir tos spaudos darbuotojų, keitėsi jaunosios kartos poreikiai. Mat jaunimas norimą informaciją jau susirasdavo vietinėje spaudoje kitomis kalbomis, vėliau ir internete. Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę 1990 m. dalis išėjusių spaudinių buvo atkelta į Lietuvą, kiti iš viso uždidarė. R. Sakalaitė-Jonaitienė net

kalbėjo apie kritinį lietuviškos spaudos metų išėjimoje.

Nejau lietuviška spauda už Lietuvos sienų nebereikalinga? *Už laikraščių gyvybę, už sėkmingą savų laikraščių plėtotę atsakingas kiekvienas lietuvis*, – nepaseno šie vieno *Tėviškės žiburių* steigėjų kunigo dr. Jono Gutausko žodžiai, pasakyti savaitraščio penkerių metų sukakties proga. Spausdintas žodis stiprina lietuvių kalbą ir kol vyksta organizacinis lietuvių išėjimo gyvenimas, kol savo šaknimis domisi jaunimas ir randa progų bendrauti tarpusavy, tol lietuviška spauda gyvuos.

Tai ir apsisprendimas eiti su Europa

Lietuviškos spaudos lotyniškais rašmenimis atgavimo 100-mečio minėjimo komisijos pirmininkas, laikinai einantis LR Seimo Pirmininko pareigas Česlovas Juršėnas buvo paskutinis Iškilmingo posėdžio kalbėtojas, todėl jo prakalbą galima vertinti ir kaip apibendrinamąjį žodį.

Pergalę dėl lotyniškųjų raidžių komisijos pirmininkas gretino su kertiniais Lietuvos istorijos momentais: Lietuvos krikštu ir stojimu į Europos sąjungą. Visais atvejais vyko apsisprendimas, su kuo būti: ar su Europa, katalikybe ir Vakarais, ar su Rusija, jos bizantiškuoju paveldu ir Rytais. Pasirinktas pasipriešinimo ir vakarietiškas kelias, imperijų padalytos, į emigraciją pastūmėtos tautos vienijimosi kelio pavyzdys: Amerikos, Mažosios Lietuvos ir paprastų visos Lietuvos žmonių, dar negausių inteligentų bendrų pastangų vaisius – vienybės pasireiškimas.

Kova dėl spaudos nulėmė savitą pasaulinio masto fenomeną – knygnešystę, nežinomą ir negirdėtą jokioje kitoje tautoje. Knygnešystė jau perkeltine prasme bus visuomet aktuali, tę-

sė Č. Juršėnas, ypač dabar, kai tradicinį spausdintą žodį mėgina išstumti elektroninės informacijos priemonės.

Spaudos atgavimo 100-metis yra reikšmingas atskaitos taškas ir mūsų politinės kultūros raidoje. Idėja sušaukti Didįjį Vilniaus Seimą būtų buvusi bevaisė, neišplėšus viešo lietuviško žodžio teisės. Kartu su politine ir visuomenine veikla brendo spauda, kūrėsi meno ir mokslo draugijos, moterų judėjimas. Galutinis rezultatas – vasario 16-oji, kai buvo atkurta Lietuvos valstybė, ir Gegužės 15-oji, kai 1920 m. susirinko Steigiamasis Seimas – pirmoji modernių laikų parlamentinė institucija. Taigi esama tiesioginio ryšio tarp spaudos atgavimo ir tautinio kelio į demokratiją, parlamentarizmą. Visiškai suprantama, kad dabartinis Seimas 2004-uosius paskelbė Kalbos ir knygos metais. Šitaip norėta atkreipti ir UNESCO dėmesį į šios sukakties svarbą besivienijančios Europos paveldui.

Mūsų kalba turi išlikti ne tik saviškių, bet ir užsieniečių dėmesio bei pagarbos objektu, – teigė Č. Juršėnas. Jis pastebėjo, kad kalbos tvarkytojai tapo ryžtingesni ir pradėjo tikrinti, kaip paslaugų teikėjai vykdo įstatymų nustatytą tvarką skelbti iškas lietuvių kalba. Kalbėtojas kvietė priešintis neigiamoms globalizacijos pasekmėms, gerbdami pirmąją pastangas, kovą dėl teisės būti Europoje, priklausyti politinei ir kultūrinei Europai.

Pasiekę Europos Sąjungos narystę, turime būti nuoseklūs ir rasti kokybiškai naujas galimybes sprendžiant nacionalinio paveldo problemas. Daug kas, ką tauta buvo sukūrusi, sukaupti, per politinius tvanus ir virsmus, buvo išvežta svetur. Dar 1920 m. Lietuvos vyriausybė pradėjo derybas tais klausimais. Jos ne visada buvo sėkmingos, bet gal mūsų narystė Europos Sąjungoje suteiks reikšmingų pokyčių?

Laikinas Seimo pirmininkas pakvietė žiniasklaidos atstovus savo leidinių puslapiuose nagrinėti prieš jį kalbėjusiųjų iškeltas problemas, tuo stiprinant ir visuomeninę laisvos spaudos misiją. Visus kultūros žmones turi sieti pagarba mūsų miniam šimtmečio palikimui.

Iškilmingo posėdžio pabaigoje pirmininkavęs LR Seimo pirmininko pavaduotojas Vytenis Andriukaitis pakvietė Vilniaus universiteto bibliotekos, Martyno Mažvydo nacionalinės bibliotekos ir Lietuvos MA bibliotekos atstovus, kuriems norėta įteikti knygą su Lietuvos ir Europos Sąjungos sutarties tekstu. Beje, tai lietuvių kalba išspausdinta knyga. Tik gaila, ne visi šių bibliotekų atstovai dalyvavo Iškilmingame posėdyje, todėl ir priimti dovaną šia iškilminga proga negalėjo.

Toliau Lietuviškos spaudos atgavimo 100-mečio renginiai persikėlė į Seimo rūmų galeriją, Martyno Mažvydo nacionalinę biblioteką, taip pat Lietuvių kalbos instituto rūmus.

Gediminas Zemlickas

Mokslo Lietuva

Vyriausiasis redaktorius Gediminas Zemlickas

Kalbos redaktorė Rūta Krasnovaitė

Tekstų rinkėja Vitalija Pilipauskaitė

Dizaineris Valdas Balciukevičius

„Mokslo Lietuvą“ remia Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas

Patarėjai: V. Būda, R. Goštautienė, J. Puodžius, A. Ramonas, D. Stančienė, A. Targamadžė, E. K. Zavadskas.

Redakcijos adresas: J. Basanavičiaus g. 6, 2001 Vilnius

El. paštas: mokslolietuva@takas.lt, tel. (8-5) 212 12 35, faks. 261 47 29

Laikraštis internete: <http://ml.lms.lt>

Redakcija, pritardama ne visoms autorių mintims, jas toleruoja

ISSN 1392-7191

Leidžia

UAB „Mokslininkų laikraštis“

SL Nr. 169

Spausdino

UAB „Sapnų sala“

S. Moniuškos g. 21, 2004 Vilnius